

STANISLAV KLÍMA

OSVOBOZENÉ

SLOVENSKO

S 53 vyobrazeními

V Praze 1926

Nakladatelství J. Otto

společnost s r. o.

Ú V O D

Žijeme na přelomu dvou dob. Za našich dnů tvoří se historie a upravují se poměry pro několik generací, po nás následujících. Okolnost tato má pro každého z nás několik důsledků. To, co konáme, není pouze pro dnešek a proto ob stojí pouze práce nejlepší. Ale je třeba při posuzování vlastní i cizí práce býti spravedlivým. Je nutno uznati, že mnoho věcí může býti dobrých i když bychom my sami třeba chtěli je míti jinak.

S tohoto hlediska je nutno se dívati i na poměr Čechů a Slováků. Bylo by nemoudré, kdybychom chtěli si namlouvat, že není dnes mezi námi rozladění. Ale jak toto rozladění odstraniti? Jak přiblížiti Čecha k Slovákovi a Slováka k Čechovi, když na jejich společném soužití založena jest naše republika? Bylo již prosloveno mnoho přednášek a napsáno mnohoknih o tomto předmětu, aniž bychom pozorovali zlepšení našeho vzájemného poměru. A přece myslíme, že pravdivé vyličení veškeré práce, která byla na Slovensku od převratu vykonána, může tu jedině prospěti. I když není všecko ještě takové, jak bychom si toho přáli, přece poměry dnešní velice seliši od poměrů před převratem.

Tato knížka chce všem lidem dobré vůle sloužiti k informaci o dnešním stavu věcí na Slovensku. Je pracována na základě úředních zpráv a četné literatury, jejíž seznam uveden je na konci.

OTÁZKA ČESKOSLOVENSKÉ JEDNOTY

Jsou Čechové a Slováci národ jeden?

Před převratem nikdo o tom nepochyboval.

Literárně žili Čechové a Slováci jednotně po celá čtyři století: od Husa až po Štúra, až do vydání druhého ročníku Hurbanovy „Nitry“ roku 1844, nečítáme-li první Bernolákův pokus o spisovnou řeč západoslovenskou na konci XVIII. století.

Eudevít Štúr, původce spisovné slovenštiny, zavítal roku 1848 na slovanský sjezd do Prahy a v Havlíčkových „Národních novinách“ vysvětloval zavedení spisovné slovenštiny hlavně příčinami politickými. Šlechta vyčítala Slovákům, že „my, jsouce v Uhersku, jeho se nedržíme, alebrž k jiné vlasti se přiznáváme, že my, jsouce doma, nejsme doma, stojíce literaturou naši k Čechům, politicky s námi nespojeným, a tak, že si ani s národností naši v Uhersku, zde nedomáci, žádného práva osobovati nesmíme“.

A tentýž Štúr, když v září téhož roku 1848 vedl české a slovenské dobrovolníky z Moravy na Myjavu, psal v provolání, podepsaném slovenskou národní radou: Štúrem, Hurbanem a Hodžou: „Jeden národ jsme my, vy tam synové České země, vy ze sousední Moravy, a vy slovenští synové od břehů Váhu, Hronu i Dunaje.“

Druhý člen tehdejší slovenské národní rady *Josef Milošlav Hurban* vynášel pro svaz Čech, Moravy, Slezska a Slo-

venska roku 1839 i společné jméno: *Československo*. Dopsalť do Květů dne 8. října 1839 o tom, že V. Paulíny přednášel v Bratislavě Rubešovu báseň a že její cinkání a klinkání nechtělo dobře jíti k slovenským uším. „Básník český nemá si všimati jen Čech, Moravy a Slezska, ale i Slovenska, být geniem *Československu*.“

Čechové nepřihlíželi netečně ke Štúrově spisovné slovenštině. Matice česká v Praze vydala roku 1846 knihu „Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky“, z nichž zajímavý jsou hlasy zejména samých Slováků.

Pavel Josef Šafařík, universitní bibliotékář v Praze, píše: „Bylo a jest mé pevné přesvědčení, že v celém prostoru země, lidem slovenským obydlených od českého Rudohoří až k městu Bardiovu a Humennému nad řekou Laborcem na Slovensku, a od hor krkonošských až po Dunaj nad městem Komárnem, totiž v Čechách, na Moravě a na Slovensku panuje jedna a tatáž řeč slovanská, původně a na úsvitě naší historie dokonale jediná, nyní však, vlivem rozličných okolností v dlouhém prodlení času na dvě hlavní nářečí rozdělená, na české, s této strany Tater, v Čechách, na Moravě a v Slezsku a na slovenské s oné strany Tater, na Slovensku, s mnohými, téměř nepoznale do sebe přecházejícími podřečími.“

Jan Kollár, evangelický farář v Pešti a pěvec všeslovenské vzájemnosti, v básni „Slávy dcera“ píše: „My Slováci, Češi, Moravané, Slezáci a dílem i Lužičané, jsme odjakživa

tělesnými a duchovními, národními a nářečovými svazky mnohonásobně spolu spojení. Česká řeč je dcera slovenčiny, neboť Češi a Slováci k jedné větvi přináležejí na stromě národa našeho. My Slováci jsme Češi a Češi jsou Slováci.“

Z českých hlasů nejvíce vyniká hlas spisovatele „Dějin národa českého“ *Františka Palackého*: „Před vpádem Maďarů do uherské země, v devátém století, Čechové, Moravané a Slováci byli jeden a tentýž národ, jak z ohledu na jazyk svůj, tak i z ohledu na vládu zemskou, kteréž poddání byli. Říše velikého Svatopluka byla je spojila všechny. Nejstarší paměti literatury české dokazují to zřetelně, že někdy čeština slovenčiny mnohem bližší byla, nežli nyní jest. Že Čechové od té doby se jinam uchýlili, řeč svou všelijak vzdělávajíce a brousíce, to ještě jich národem jiným nedělá.“

Přes to, že zavedením spisovné slovenštiny nastalo jakési ochlazení v poměru Čechů a Slováků nescházelo nikdy na obou stranách mužů, kteří pěstováním vzájemných styků a literaturou udržovali vědomí jednotnosti národa československého.

Se slovenské strany byli to zejména:

Janko Kalinčák, ředitel gymnasia v Těšíně, který napsal roku 1870 v časopise „Orol“: „My Slováci sme najbližší príbuzní českého kmeňa. Čo je české, to je i slovenské a čo je slovenské, to je i české. Sme národ jeden, ktorému treba vzájomne sa doplňovať a v terajších okolnostiach len my Slováci z toho koristiť môžeme.“

Vilém Pavlíný Tóth, místopředseda Matice slovenské, promluvil na slavnosti kladení základního kamene k pomníku Jungmannovu v Praze dne 13. července 1873: „Jsou, kdož tvrdí, že přestali jsme my Slováci Vám Čechům býti nejbližšími, neboť prý odtrhli jsme se od Vás. Avšak co nás dělí? Několik liter. A tyto jistě jen z pouhého nedorozumění povstávající trpké výčitky jsou jedny z nejbolestnějších ran, jichž údělem dostává se nám od zlého osudu, nebo věřte, že co naši oslavenci vykonali před čtvrt stoletím, vykonali z pouhé nutnosti. My upřímně přejeme si literární svornosti a shody s Vámi, o tom Vás ujišťuji co místostarosta a zástupce našeho vědecko-literárního ústavu Matice slovenské; neboť příčinou našeho odloučení nebylo hledání neshody, nebylo bažení po svárech, než příčinou jeho byly — literárně ekonomické ohledy. Víme dobře, že lid náš velice zůstal pozadu za lidem Vaším a povznéstí jej k vzdělanosti, aby časem jakž takž stačil za Vámi kráčet na poli osvěty, možno bylo jedině jeho vlastním, mateřským jazykem, jeho všem srozumitelnou slovenčinou; proto hle naše slovenská literatura zabývá se většinou jen (dovolte mi plebejský výraz) pečováním o kuchyňské potřeby duševně hladové rodiny, k nimž náležejí jmenovitě spisy mravně poučné, zábavné, hospodářské a na minulost naši se vztahující — v potřebách vyššího umění a vědy odkázáni jsme na Vás, na poli vědy a umění budoucnost naše odkázána jest na společnou činnost s Vámi: zde a nikde jinde, kyne nám na témž poli skvělá budoucnost. Tak

o tom smýšlím já a tak myslí o tom početní moji přátelé na Slovensku. A po takovém osvědčení věřím, že konečně vymizí ty černé stíny neblahého nedorozumění mezi námi, aby *jako jedno jsme byli v minulosti, právě tak jedno zůstali v budoucnosti — jako jedno tělo a jeden duch.*“

Když roku 1875 maďarská svrchovanost, získaná vyrovnáním z roku 1867, krutě dolehla na Slováky zavřením tří slovenských gymnasií a Matice slovenské a starý Kolo-man Tisza ve sněmu ospravedlňoval postup proti Slová-kům pověstným svým výrokem, že „není slovenského ná-roda“, Hurban vrátil se roku 1876 v VI. ročníku alma-nachu „Nitry“ k českému spisovnému jazyku. Píše v něm: „Slovenský národ, jako jestvoval před dvěma tisíci lety, tak jestvuje až dodnes. Jméno jeho je: Československý ná-rod. Slovenský národ v bezpřerývném souvisu a v jednotě zeměpisné, v souzvuku povahy, charakteru, jazyka, písne a tradice národní jest národ Česko-moravsko-slezsko-slo-venský. My ho krátce jmenujeme Československým. Popři literatuře československé, na které společnou účast od sto-letí brali Slováci, Češi, Moravané, Slezané, v oči bijící dů-vod jednoty původu, krve a dějin jest řeč naše Česko-slovenská, která ani dálkami zeměpisnými, ani délkou času, ani konečně státními rozdíly nemohla býti v geniu svém pomýlena. Změny, které časem podstoupila řeč naše spo-lečná, tak jsou nepatrný, že nejprostší pastoušek z Krkonoš s nejprostším honělníkem tatranským a oba zase s nějakým bačou od Hostýna dokonale sobě v každé potřebě rozumějí.“

S české strany byla vzájemnost československá pěstována hlavně cestami českých spisovatelů a umělců po Slovensku, jejichž výsledkem byly často literární práce ceny trvalé. Byli to zejména: Božena Němcová (Slovenské pohádky a pověsti, Chýše pod horami), Vítězslav Hálek (Děvče z Tater), Adolf Hejduk (Cymbál a husle), Rudolf Pokorný (Mrtvá země, Potulky po Slovensku), Karel Kálal (Nevěsta z Tater), Julius Zeyer (Radúz a Mahulena), Karel Drož (Život na Tatrách), Fr. Pastrnek, Fr. Bílý (Slovenská čítanka), Alois Jirásek (Bratrstvo), Mahen (Janošík), Stanislav Klíma (Obrázky ze Slovenska) atd.

Z českých umělců vyvážili ze Slovenska díla vzácné hodnoty umělecké: Josef Mánes, Jaroslav Věšín, Joža a Franta Úprka, Jaroslav Augusta, Miloš Jiránek, Emil Pacovský, z hudebních skladatelů: Ludvík Kuba, Vítězslav Novák.

Zavřením slovenských gymnasií odkázáni byli Slováci jedině na školy české, což mělo (ovšem proti úmyslům Maďarů) veliký význam pro upevnění jednoty československé.

V Praze studovali mnozí přední mužové slovenští a spisovatelé, které sdružoval spolek „Dětvan“: Martin Kukučín, Vavro Šrobár, Gregor Tajovský, Fedor Houdek, Milan Štefánik, Ivan Krasko a j. V Praze založena byla roku 1896 Československá jednota na podporu slovenských studujících na českých školách a k zakládání československých knihoven na Slovensku. V posledních letech před válkou scházeli se čeští i slovenští národovci každoročně ke společným schůzkám a poradám, jež pořádala Česko-

slovenská jednota v lázních Luhačovicích na Moravě.

Z hlasů o československé jednotě před válkou třeba zaznamenati hlas největšího slovenského básníka, *Hviezdoslava*, který píše v básni, věnované „Bratom Čechom“, uveřejněné ve sborníku „Slovensko“, vydaném Uměleckou besedou v Praze roku 1901:

Hviezdoslav.

„Čo ste sa odtrhli, nač odštiepili. ?
Ó uduste už navždy výčitku !
Je krutá, márna aj; len rôzni, mýli,
nám znehucuje spolstvo úžitku —
Či nezreli ste nikdy veličinný
strom v háji: z kmene tohož dvojčence
pretekom k obrov dužíet vekožizni ?
Ste nezkúsili: deti, trebárs blizny,
jak vzrástly, v lícach svitu rumence ?

Nech mluvu ľudu odrazíme k staji,
i v ústach zhorkne mu v blen, nevražou;
a my znať čím vám ? Ľudstva o turnaji
as závadou len, v krýdla príťažou —
Hoj, nie je slovenčina pre nás puto!
ba ona pomáha ho zdrviť, sňať;
i nežiadajte šmariť páku túto!
A nebolo by Tatier zvukov ľúto
vám v slavian — symfonii postrádať ?

Skôr láska nech nás spolčí, pravá láska!
— Viem, vy i sami, bez nás ste si dost;
vám nepotrebné chudobného kláska
s nív našich, shrnuvším žní hoj i skvost:
no veľkodušnosť žnie, kde núdza sieva . . .
Aj krb Váš, znám, nie sklad je opola:
však verte, je i Tatier kosodrievä
sám zápal, lúč sám — a jak blčí, spieva:
čo píštel hrá, čo fakla plápolá. —

Hej, láska nech nás slúči! láska, láska!
Je ona nejpevnnejším ohnivom,
čo nezkrúši ni vrah — svet, nieto hláska
by bárjak rôzna v chvení zunivom.
Ba láska je tá moc, čo v slnci buší,
pól k pólu tiahne, rovná všeliký
svár protiv Ona svetlom — teplom duší!
Jej sverme: v tavni, rozdiely kde ruší,
nech svari raz i naše jazyky.

Sám dnešní zakladatel a vůdce slovenské ľudové strany *Andrej Hlinka* byl přesvědčen o jednotě československé, když jsa roku 1907 pronásledován od Maďarů a odsouzen do vězení, uspořádal řadu přednášek po českých městech, jsa oslavován jako národní mučedník. Tehdy osvědčil se Hlinka 4. května 1908 před porotou v Bratislavě: „Či sa to našim maďarským bratom páči alebo nepáči, predsa zostane večnou pravdou, že my Slováci sme s Čechami jedno plemä, jedna osveta, jeden národ. Až do najnovšej doby mali sme s Čechami spoločný jazyk a naši evanjelici dosiaľ užívajú v kostole českého jazyka.“

Fakt spisovné řeči slovenské Čechům nikterak nevadil v otázce jednotnosti československého národa. Zvítězilo tehdy přesvědčení, že i při dvou spisovných jazycích možno mluviti o jednotnosti národa československého.

Jaroslav Vlček, profesor pražské university, narozený na Slovensku z matky Slovenky a otce Čecha, napsal v Národních listech 28. března 1913 ve feuilletoně „Literární vzájemnost československá“: „Hesla Šafaříkova a Kollárova (uvedená na počátku naší stati) s jistou obměnou platí podnes, *Dva bratrské literární jazyky, ale jedna literatura, jedna kultura, jeden národ.*“

Ministr dr. V. Šrobár mluvil o československé jednotě o prázdninovém sjezdě mládeže roku 1912 v Hodoníně (Průdy III.):

„Pre každého Slováka nadmieru dôležitá je otázka našej budúcnosti, nášeho bytia či nebytia. Úspešne, dokonale a nás všetkých k práci povzbudzujúcim duchom naplňujúce dá sa riešiť táto otázka dľa mojej skromnej mienky len v rámci československej vzájomnosti.“

Nepovažujme českú vysokú kultúru výlučne len za kultúru českú, ale žiadajme a berme si z nej aj svoj vlastný podiel. Lebo takzvaná „česká kultúra“ nie je výlučne duševnou prácou ľudu v Čechách bydliaceho, ale je ona výsledkom práce tak českej ako slovenskej. A treba nám pracovať neustále i dnes v povedomí tejto jednoty kultúrnej i teraz i v budúcnosti.“

Revue „Průdy“ uspořádala roku 1914 anketu o česko-

slovenské vzájemnosti, která pro světovou válku ovšem vyšla až teprve v květnu roku 1919 a tvoří obsáhlou knihu.

Fedor Houdek, pozdější ministr a předseda slovenského odboru Československé Národní Rady v Bratislavě vyslovil se v ní takto:

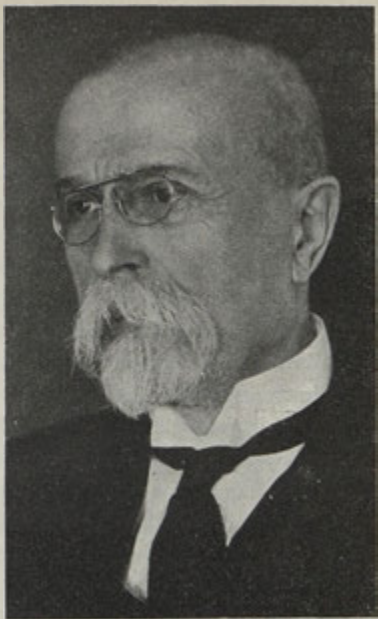
„My sme v prítomnosti i v budúcnosti odkázaní práve tak na Čechov ako Česi na nás. Česi s poznaňskými Poliakami sú predstrážou Slovanov proti záplave germánskej, a my smemostom, ktorý Čechov spojues ostatným Slovanstvom.

Česi, aby ich nepriateľské vlny neobjaly so všetkých strán, musia nás posilňovať kultúrne aj hospodársky, ale našou povinnosťou je zase podporovať Čechov v ich ťažkom boji, aby v ňom obstáli. Preto myšlienka československá nemá byť ani na jednej strane prázdny heslom, ale pevným premysleným programom, ktorý dodá celému národu nebývalej sily.“

Samuel Zoch, dnešní biskup evangelický v Modre, napsal v této anketě:

„Česi a Slováci sú vlastne jeden národ, ktorých rečový a charakterový svojrázny vývin bol zapríčinený vonkajšími okolnosťami. Tento osobitný vývin nepovažujem za nešťastie, ale bolo by nešťastím pre oba národy, keby sa ztratil cit spolupatričnosti.“

Z doby světové války je důležitý hlas vůdce československé zahraniční revoluce, dešního presidenta *T. G. Masaryka*, který napsal do slovenského listu, vycházejícího v Rusku, své „Slovenské vzpomínky“:

President T. G. Masaryk.

„Od druhej polovice 80tych až do konce 90tych rokov chodil som na Slovensko na prázdniny. Na Bystričku pri Turčianskom Sv. Martine. Vyhladal som si toto miesto preto, aby som pracoval pre československé sblíženie a sjednotenie. Myslím, že som takto vykonal kus práce.

Pravda, rozišiel som sa s priateľom Vajanským preto, lebo sa bál môjho kriticizmu. Mladšia generácia, „hlasisti“, sa ho nebáli a bezo strachu vystavili program dohody Slovákov s Čechami. Mali sme s dr. Šrobárom, dr. Makovickým a inými programové porady na Bystričke. Kládol som veľkú váhu na to, aby sa otázka jazyková nepozdvihovala: nech si Slováci píšú, ako chcú. Hlavná vec je v tom, že v skutočnosti sme jedno, lebo Slovák rozumie Čechovi a Čech Slovákov. Slováci od IX. storočia boli od nás odtrhnutí, nemali svojho samostatného politického vývoja a preto udržali si staršiu formu jazyka a svoje nárečie. Akonáhle tento jazyk bol raz prijatý za literárny, nech aj zostane ním, pokiaľ to uznajú za potrebné. Viem, že Kollár a Šafárik boli proti odštiepeniu, veď istý čas aj Vajanský bol za spojenie. Toto spojenie sa môže a má uskutočniť politicky, jazykový vývoj nechajme budúcim generáciám. Rátajme so silami, aké sú a privedme ich v organickú harmoniu, slovenčina jestvuje a preto nám nemusí a nesmie prekážať.“

Neméně zajímavý je hlas generála *Milana Štefánika*:

„Úzkostlivé rozdelovanie na Čechov a Slovákov nie je dobré. Pre mňa sú Češi Slováci, osídlení v Čechách a na Morave, Slováci sú Češi, osídlení na Slovensku. Chcem, aby sa Slovák tak cítil doma v Plzni ako sa má cítiť doma Čech v Nitre.“

O tom, jak působila myšlenka československé jednoty

v boji za naše osvobození, praví ministr dr. *Ed. Beneš* v „Knize československé jednoty“:

„Čechové a Slováci, přes různost podmínek a poměrů, v nichž žili po několik století a které nemohly nezanechat určitých stop v jejich duchu a politické a kulturní vyspělosti, reagovali stejně na situaci, vytvořenou válkou a chopili se společné, osvobozovací práce s prostou samozřejmostí. Je to skvělý doklad, že v obou, vnějšně oddělených kmelech jednoho národa žila stejně touha po svobodě, ale také vědomí sounáležitosti a vnitřní jednoty, které v osudové chvíli našlo okamžitý výraz a semklo v zahraničním, revolučním díle Slováky a Čechy v živý organism, jedno tělo a jednu duši.“

Jak radostně vítali Slováci myšlenku československé jednoty po svém osvobození, je patrné z řeči staříckého *Josefa Ľudevíta Holubyho*, kterou proslovil při slavnosti svobody 28. října 1920 v Pezinku:

„Pýchy neznám, ani nemám, ale si nemálo na tom zakladám, že som potomkom Českých bratov, lebo moji predkovia po bitve na Bielej hore, aby vyhli prenasledovaniu pre vieru, odsťahovali sa na Slovensko do Senice, kde sa živili poctivou prácou ako súkeníci. Snáď že som potom-

Milan Štefánik.

kom československé rodiny, tam je koreň mojej neohraničenej lásky a úcty k Čechom, ktorej dávam výraz vždy a všade. Vyslovil som to aj v Prahe na Slovenskom večierku roku 1896: že Česi a Slováci sú jeden národ, len nárečím rozdielny, sú to dvaja vlastní bratia jednej matky Slávie, lenže jeden býval pod strechou Austrie, druhý Hungarie, ale roku 1918 pod jednu strechu štátu československého nerozlučne spojení sú, lebo sú jednej krve a jedným pôvodom od Boha samého spojení.“

Po prevratu uvítali myšlienku jednoty československého národa všetni národné probuzení Slováci s nadšením.

I sám *František Jehlička*, ktorý sa stal potom vôdcem slovenskej iredenty v Poľsku, na schůzi v Košiciach 19. ledna 1919 pravil: „Slováci a Česi patria spolu, lebo máme jednu reč, jednu myseľ, jedno srdce. Nadarmo šarapatili medzi nami Dvortsákovci a ich špatní druhovia, my sa viacej pomýliť a rozdvojiť nedáme . .“ Ovšem sám stal sa potom zrádcem svojho vlastného národa.

Ministr *Milan Hodža* promluvil 14. května 1922 na zahajovací schůzi první říšského sjezdu československých profesorů v Praze o kulturní jednotě československé. V této řeči podal jakýsi program práce do budoucnosti: „Po zániku mocenských činitelů, rušivších naprostý soulad naší jednoty v minulosti, je úlohou našeho pokolení, tvořícího naši státní organizaci: poznati a potom odstraňovati zděděné psychologické poruchy, ať jsou jakéhokoliv dosahu a ať se zjevují kdekoli.“

Je nesporno, že podstata otázky jednoty československého národa je *filologická*. S tohoto hlediska dokázal již roku 1864 *Alois Vojtěch Šembera* ve svých „Základech dialektologie československé“ na ukázkách jednoho textu v různých nářečích, že podstata lidu československého je jednotná. V předmluvě tu praví: „Texty slovenské, zejména trnavský, trenčansko-nitranský

Edvard Beneš.

a zvolenský o nic více se nevzdalují od textu, napsaného v obecném jazyce spisovném, nežli texty moravské jmenovitě brněnský, znojemský a opavský a že tedy Trnavan, Trenčanin a Zvolenčan tak dobře rozumí společnému jazyku spisovnému jako Brňan, Znojemčan a Opavan.“

František Pastrnek, profesor pražské university, napsal ve sborníku „Od Šumavy k Tatrám“ roku 1898: „Česko-moravská nářečí tvoří se stanoviska vědeckého jazykozpytu jeden celek, který celou řadou společných vlastností se vyznačuje. Slovenská nářečí sahají hluboko do Moravy, ba nelze snad ani určit, kde přestávají, postupující místo svým nejbližším příbuzným. Starodávná hranice politická měla ovšem své účinky, z nichž nejvíce snad do očí bije, že Slováci moravští nyní vesměs vyslovují *ř*, kdežto na uherské straně panuje výlučně *r*. Není pochybnosti, že tento

rozdíl vznikl později. Podle mého přesvědčení proniklo ř vlivem spisovné češtiny, v kteréž ostatně teprve během třináctého století vrch obdrželo. Jiných rozdílů je poskrovně.“

Z novějších filologů *František Trávníček*, universitní profesor v Brně, napsal článek o slovenštině do sborníku „Slovenská zem“ roku 1921, ve kterém na příkladech ukazuje, že v minulosti nebylo rozdílu mezi češtinou a slovenštinou, ale i dnes, tytéž jazykové zjevy, které vidíme na Slovensku, má i čeština. Z takovýchto zjevů tvoří potom závěr, že „slovenština tvoří s češtinou jeden jazyk“.

Proti těmto hlasům ničeho nesvede ani Hlinkova ľudová strana, snažící se novinářskými články své čtenářstvo přesvědčiti, že Slováci jsou národem, od Čechů rozdílným. Hlavním motivem tohoto jejich snažení nejsou vůbec příčiny jazykové, nýbrž to, že tito dobří katolíci s „kacířskými“ a „nevěreckými“ Čechy nechtějí míti ničeho společného.

Jazykové rozdíly mezi Čechy a Slováky jsou nepatrné. A ustupují zcela do pozadí, je-li tu vůle, abychom tvořili národ jediný. Tato vůle, jak konstatuje uvedený projev ministra Beneše, je v našem společném boji za osvobození. A jestliže Čechové a Slováci dovedli jako jeden národ společně bojovati za své osvobození, proč by nedovedli ve svém vlastním státě jako jeden národ i společně žíti?

Slováci vždy toužili po svém osvobození z jařma maďarského a pro své osvobození i pracovali.

Měli před očima z dějin dobu „Velké Moravy“, kdy v létech 822—907 sjednoceny byly Čechy, Morava i Slovensko (dnešní Československo) pod společnými panovníky Mojmirém, Rostislavem a Svatoplukem. Slovenský básník Jan Holý, katolický kněz, věnoval námětům z doby té nejcennější plody svého ducha. Po této době bylo Slovensko součástí říše české a polské až do roku 1025, kdy se ho zmocnil uherský král Štěpán.

V pozdějších dobách mají Slováci dvě epizody samostatnosti a sice po vymření Arpádovců, kdy vládl Slovenskem Matouš Trenčanský, „pán Váhu a Tater“ (1301 až 1321) a dobu vlády husitského kapitána Jana Jiskry z Brandýsa, který vládl Slovenskem v létech 1440—1462. Za vlády Habsburků (od roku 1526) zbylo z Uher pouhé Slovensko, které až do vypuzení Turků z Uher, na konci sedmnáctého století, bylo tak osobou panovníků spojeno s Čechami a Moravou v jeden státoprávní celek (dnešní Československo).

Uvědoměle začali se Slováci domáhati samostatnosti teprve když nastalo „jaro národů“ — roku 1848. Tehdy 10. května v Liptovském Sv. Mikuláši přijaty byly na shromáždění lidu „žiadosti národa slovenského“ o 14 bodch, žádající zvláštní sněm slovenský a školy s vyučovací

řečí slovenskou. Ovšem ačkoli se domáhali vyplnění těchto svých požadavků i povstáním proti Maďarům, nedomohli se ničeho.

Po znovuzavedení ústavnosti konali Slováci nové národní shromáždění 6. června 1861 v Turčanském Sv. Martině, kde bylo důrazně žádáno zřízení zvláštního „slovenského okolí“ v rámci státu uherského. Také tehdy nedostali Slováci ničeho, naopak vyrovnáním uherským roku 1867 vydáni byli úplně v moc Maďarů. Když se pak jednalo roku 1871 o vyrovnání s Čechy, Maďaři je překazili, poněvadž se obávali, že samostatní Čechové byli by Slovákům mocnou ochranou proti hrůzovládě Maďarů.

Na Slovensku, přestrašeném roku 1875 zavřením jediného slovenského kulturního spolku „Matice slovenské“ a zrušením tří slovenských gymnasií, které si Slováci z vlastních prostředků zřídili, nastalo mrtvo a ticho na dlouhých 25 let. Nový život přinesla na Slovensko teprve nová generace slovenská, vychovaná v Praze Masarykem. Tento nový život projevil se hlavně založením časopisu „Hlas“ roku 1898 ve Skalici (lékaři drem Blahem a drem Šrobárem) a slovenskou aktivitou ve volbách do uherského sněmu. Roku 1901 zvoleni byli čtyři slovenští poslanci, 1905 zvoleni byli dva slovenští poslanci (mezi nimi v Kulpíně v jižních Uhrách, Hodža, tehdy redaktor „Slovenského týždeníku“), 1906 zvoleno bylo sedm slovenských poslanců (mezi nimi Blaho, Hodža, Juriga) a 1910 zvoleni byli tři slovenští poslanci (mezi nimi Blaho a Juriga).

Politická aktivita vyvolala proti Slovákům strašnou persekuci se strany Maďarů. Hlinka odsouzen byl na 3 roky do vězení, Juriga na 2, Šrobár na 1 rok, celkem roku 1906 odsouzeno bylo do vězení 76 Slováků, roku 1907 230 Slováků!! Leč pronásledováním vzrostlo a upevnilo se národní uvědomění jejich a na situaci Slováků upozorněna byla i cizina: Björnsonem roku 1908 u příležitosti mnichovské konference mírové a Scotusem Viatorem roku 1909 knihou „Racial Problems of Hungary“ a roku 1910 knihou „Corruption and Reform in Hungary“. Tím stržena byla s Maďarů jednou pro vždy škraboška národa „rytířského“*.

Vavro Šrobár.

Za světové války účastnili se boje za osvobození československého národa na straně dohody vedle Čechů i Slováci. Byli to zejména: Milan Štefánik, Ivan Markovič, Štěpán Osuský, Bohdan Pavlů, Jan Janček, Janko Jesen-

* Ve Švýcarsku upozornil na Slováky spisovatel Vilém Ritter románem „L'entêtement slovaque“ (Tvrdohlavost slovenská) roku 1910. Ve Francii Arnošt Denis uveřejnil roku 1916 spis „Slováci“ v revui „La nation tchèque“, která vycházela za jeho redakce, a tím obrátil zájem ke slovenskému lidu, který ve spojení s Čechy, dle jeho slov, je povolán zaujmouti důležité místo při novém uspořádání světa.

ský, Josef Gregor Tajovský a jiní. Na Slovensku samém bylo ve válce mrtvo a ticho. Proti krutovládě maďarské neopovážil se hlasu pozvednouti nikdo, poněvadž hrozila — šibenice. A jestliže mluvila deklarace generálního sněmu v Praze ze dne 6. ledna 1918: „Národ náš hlásí se o svou samostatnost v hranicích historických zemí a sídel svých a *své větve slovenské*“ byla tu otázka, zdali budou Slováci souhlasiti se svým osvobozením a připojením k zemím českým? Aspoň o katolících slovenských byly v této věci některé pochybnosti. Poslanec Juriga ve svém listě „Slovenských Ľudových Novinách“ psal hyperloyální články o tom, aby Slováci s radostí prolévají svoji krev „za vznešeného starce“. To však nebylo nic zvláštního. Katolíci i v Čechách byli hyperloyální. Katolický básník Dostál-Lutinov, katecheta Hornof a jiní skládali nadšené hymny na Rakousko a císaře, odměňované cenami tisícikorunovými.

V mrtvém tichu na Slovensku prvním hlasem byla resoluce, přijatá po řeči Šrobárově při oslavě 1. máje 1918 v Liptovském Sv. Mikuláši, mluvící o uherské větvi kmene československého, který touží po svém osvobození ve svazku s Čechy. To byl jediný revoluční čin v době světové války na Slovensku a tlumočil vůli nejen lidu, ale i inteligence slovenské. Po převratě přijata byla 30. října 1918 v Turčanském Sv. Martině deklarace, osvědčující, že „Slovenský národ je čiastka jednotného národa československého“ a „pre tento československý národ žiadame neob-

medzené samourčovacie právo na základe úplnej neodvislosti“.

Když o převratě dne 28. října 1918 Národní výbor československý vydal první zákon, počínající větou: „Samostatný stát československý, vstoupil v život . . .“ byl pod tímto zákonem podepsán jako zástupce Slováků dr. Vavro Šrobár, který tehdy přijel do Prahy přímo z vězení v Ceglédu, aby se mohl převratu zúčastniti. Stal se pak ministrem zdravotnictví v první vládě československé dne 14. listopadu 1918, která ho 10. prosince 1918 pověřila plnou mocí pro správu Slovenska. V této hodnosti odebral se ministr Šrobár se svými vládními referenty 15. prosince 1918 do Žiliny, odkud přesídlil 4. února 1919 do Bratislavy.

V revolučním Národním shromáždění, jehož první schůze konala se 14. listopadu 1918 v Praze, byli Slováci zastoupeni 40 poslanci, jejichž počet 11. března 1919 byl zvýšen na 54. Poslanci tito utvořili jednotný Slovenský klub. Jedním z jeho nejdůležitějších politických činů bylo usnesení, které učinil u příležitosti návštěvy pana Alberta Mamateje, předsedy Slovenské ligy v Americe 6. února 1920 a jež vyjadřuje stanovisko jeho k otázce autonomie Slovenska, jak ji obsahovala Pittsburská dohoda. V usnesení tom se praví: „Slovensko je bývalým maďarským režimem kulturně a hmotně tak oslabené, že by svoju autonomiu bez českej podpory ani vybudovať ani obrániť nemohlo. Slovensko nemá dost' inteligentných pracovníkov, ktorí by zaplnili úrady a školské katedry. So strany bratov

Čechov nielen že nám nehrozí nijaké nebezpečie vykoristenia a nebezpečie odnárodnenia, ale práve naopak: sme účastní všetkých práv čo rovnocenní občania Československej republiky a každej duševnej i hmotnej podpory. Preto Klub slovenských poslancov uisťuje bratov amerických, že v návrhu zákona o ústave, zabezpečené je v podstate všetko, čo pittsburská dohoda obsahuje, vynímajúc snem, ktorý by však za terajších pomerov bol rozhodne na ujmu Slovenska.“

Ve druhe vládě československé zastoupeni byli Slováci třemi ministry: od 8. července 1919 ministrem zdravotnictví a ministrem s plnou mocí pro správu Slovenska drem Vavrem Šrobárem a ministrem pro zásobování lidu Fedorem Houdkem, od 6. prosince 1919 pak ještě ministrem pro sjednocení zákonů a organisace správy drem Milanem Hodžou.

Prvé volby do Národního shromáždění, provedené v březnu roku 1920 přinesly největší úspěch na Slovensku straně sociálně-demokratické, která měla tehdy 510.341 hlasů a ze 61 poslaneckých mandátů na Slovensku dobyla 25. Možno to vysvětliti tím, že program této strany nalezl vděčnou půdu v chudobě slovenského lidu, znásobené poválečnými nesnázemi zásobovacími, nezaměstnaností a jinými těžkostmi. Jako vůdci sociálně-demokratické strany na Slovensku vynikli: mladí advokáti bratislavští: dr. Ivan Dérer a dr. Ivan Markovič, z nichž tento zúčastnil se vynikajícím způsobem i našeho zahraničního odboje.

Vůdcové předválečného národného hnutí na Slovensku, dr. Blaho, dr. Hodža a dr. Šrobár, utvořili národní a rolnickou stranu slovenskou vzhledem k tomu, že jádrem Slovenska jsou zemědělci a dobyli při prvních volbách 242.045 hlasů a 12 mandátů. V parlamentě přidružili se k republikánské straně zemědělského a maloroľnického lidu. Strana tato získala si vedle sociální demokracie nejvíce zásluh o myšlenku jednoty československého národa. V březnu 1921 se od ní oddělila malá strana národní, vedená drem Emilem Stodolou a básníkem Martinem Rázusem. Ještě menší skupina, vedená advokátem drem Milanem Ivankou přešla do tábora národně-demokratické strany.

Milan Hodža.

Třetí politickou stranou na Slovensku byla při volbách roku 1920 slovenská strana ľudová, získavší 235.389 hlasů a 12 mandátů. Strana ľudová vystupovala s počátku jednotně s československou stranou lidovou, avšak v listopadu 1921, když nebylo vyhověno jejímu požadavku po zřízení tří katolických gymnasií na Slovensku, vystoupila z ní a od té doby je v opozici proti vládě. Odvolávajíc se na pittsburskou dohodu, žádá pro Slovensko autonomii, podzírá Čechy, působící na Slovensku z toho, že berou sloven-

skému lidu víru a stojí vůbec na stanovisku, že slovenský národ je národem zvláštním, od českého úplně odlišným. Toto stanovisko prozrazuje zřejmě maďarské a maďaronské vlivy, které ve straně lidové působením katolického kněžstva na Slovensku dosud ovládají. Hlavní příčinou její protičeské nálady je strach před odlišnou náboženskou orientací většiny českého lidu, jenž po převratě houfně opouštěl příslušenství ke katolické církvi a mistra Jana Husa, upáleného církevním sněmem v Kostnici roku 1415 ctí jako svého největšího syna. Jednání slovenské strany lidové velmi často charakterisuje politická nezralost a nedostatek politické rozvahy. Tak na př. žilinské memorandum ze dne 3. srpna 1922 mluví o „krajně, odsouzené na smrt“, o „národě v poslední agonii“ atd. Vůdcem lidové strany na Slovensku je Andrej Hlinka, farář v Ružomberku a Ferdiš Juriga.

Vedle těchto tří stran získala československá strana socialistická roku 1920 na Slovensku 29.564 hlasy a jednoho poslance: Igora Hrušovského.

Z maďarské menšiny na Slovensku získali při volbách roku 1920 zastoupení tyto strany: maďarští křesťanští socialisté 4 poslance, maďarští maloročníci 2 poslance (vůdce Josef Szentiványi) a maďarští sociální demokraté 4 poslance.

Ve třetí vládě republiky Československé (od 26. května 1920) byli zastoupeni Slováci ministrem zdravotnictví a unifikací drem Vavrem Šrobárem, ministrem pro správu

Slovenska drem Ivanem Dérerem a od 16. července 1920 ministrem Národní obrany drem Ivanem Markovičem.

Ve čtvrté vládě (úřednické) měli Slováci (od 15. září 1920) ministra unifikací dra Vladimíra Fajnora a ministra pro správu Slovenska dra Martina Mičuru.

V páté vládě (od 25. září 1921) byl ze Slováků ministrem školství dr. Vavro Šrobár, ministrem unifikací dr. Ivan Dérer a ministrem pro správu Slovenska dr. Martin Mičura.

V šesté vládě (od 7. října 1922) byli Slováci: ministr zemědělství dr. Milan Hodža, ministrem unifikací dr. Ivan Markovič (od 4. října 1924 i správce ministerstva školství) a ministrem pro správu Slovenska dr. Josef Kállay.

Volby 15. listopadu 1925 změnily politickou tvářnost Slovenska velmi podstatně.

Největšího počtu hlasů dosáhla Hlinkova strana ľudová (489.027) a 23 mandátů. Po ní následuje strana republikánská s 247.741 hlasy a 12 mandáty. Strana sociálně demokratická má nyní na Slovensku pouze 60.602 hlasy a 2 mandáty, strana komunistická 198.010 hlasů a 10 mandátů. Kromě toho získali českoslovenští socialisté 37.163 hlasy a 1 mandát (Hrušovský), národní demokraté 24.957 hlasů a 1 mandát (dr. Rehák), českoslovenští lidovci 18.173 hlasy a 1 mandát (dr. Mičura). Z maďarských stran dostala strana maloroľnická, jež kandidovala společně s německou stranou agrární, 109.468 hlasů a 5 mandátů (vůdce Josef Szentiványi) a strana křesťansko-sociální 98.383 hlasy a 4 mandáty (vůdce poslanec G. Szüllö). Ma-

ďarští sociální demokraté ztratili se v komunistech, kteří mají 3 maďarské poslance ze Slovenska.

V sedmé vládě (od 9. prosince 1925) měli Slováci tři ministry: zemědělství dra Hodžu, unifikace dra Dérera a pro správu Slovenska dra Kállaye.

V osmé vládě (od 18. března 1926) měli Slováci dva zástupce: ministra zemědělství a unifikací dra Jura Slávika a pro správu Slovenska dra Kállaye.

V deváté vládě (od 12. října 1926) mají Slováci opět dva zástupce: ministra školství a unifikací Milana Hodžu a pro správu Slovenska Kállaye.

VPÁD MAĎARŮ NA SLOVENSKO

Maďaři si nikdy nepomyslili, že po prohrané válce některá území, obydlená nemaďarskými národy, budou od Uher odtržena a že toto „národní neštěstí“, jak oni to nazývají, nebude pouze dočasné, ale definitivní. Nejvíce litovali odtržení Slovenska. Proto když se vzpamatovali z prvního překvapení, podnikli pokus, aby brannou mocí Slovenska opět se zmocnili. V květnu 1919 podnikli vpád na Slovensko. Veden byl trojím hlavním směrem: 1. z Miškovce ke Košicům, 2. ze Šalgó Tarjánu přes Lučenec ke Zvolenu a 3. z Balážových Ďarmot přes Levice též ke Zvolenu. Oddíl, postupující z Parkáně na Nové Zámky krýti měl maďarskou armádu proti případnému útoku z Bratislavy a zabráním Komárna měl se pokusiti o povstání maďarského obyvatelstva na Slovensku. Spojovací oddíl mezi oddílem košickým a oddílem lučenským postupoval přes Rimavskou Sobotu na Tisovec.

Maďarský vpád konal se sice pod praporem bolševickým, nicméně měl ráz ryze maďarsko-národní. Základem maďarského vojska bylo šest divisí dobrovolnických, doplněných prapory dělnickými a důstojníky bývalé armády rakousko-uherské, mobilisovanými koncem května.

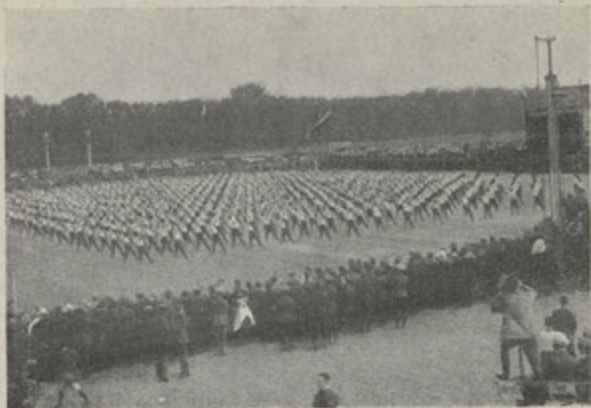
Organisace československého vojska byla tehdy teprve v začátcích. Proto počátek maďarských operací na hra-

nicích Slovenska v květnu roku 1919 byl pro něho jakýmsi strategickým překvapením. Maďari toho využili a postupovali velmi rychle. 30. května padl Lučenec, 2. června Nové Zámky, 6. června Košice a Štávnice, den potom Zvolen. Ale již den na to byl maďarský postup zastaven.

Nejvyšší velení svěřil president Masaryk a pražská vláda do rukou francouzského generála Pellé a 7. června poslána byla 7. československá divise z Nitry k Levicům do zad nepříteli. Rychlost tohoto manévru donutila nepřátelské velení k tomu, aby soustředilo své zálohy v Levicích. Šnejdárkova divise využila tohoto okamžiku a začala ofensivu. Dobykla 10. června Štávnice a porazila 11. června nepřátelský předvoj u Hronské Brežnice, zatím co brigáda plukovníka Hanáka rozdrtila nepřátelský předvoj u Badína (severně od Zvolena).

Zlomení nepřátelského útoku bylo umožněno nejen zásluhou vlády a vojenského velitelství, ale do značné míry i zásluhou občanstva a českého Sokolstva, které přišlo ohroženému Slovensku na pomoc. Sotva zazněly prvé maďarské střely na slovenských hranicích, a jakmile se ukázalo, že vojenská správa k odražení nepřitele potřebuje i dobrovolných služeb občanských, byli Sokolové první, kteří se přihlásili a nastoupili službu vojenskou. První přijeli do Bratislavy a pomáhali svojí účastí zdvihati pokleslou náladu a svými prapory zasáhli i do bitevní linie.

Jejich význam zachycuje J. S. Machar vzpomínkou

Sokolské slavnosti v Bratislavě roku 1921.

z doby bojů na Slovensku v „Knize Československé jednoty“*:

Paráda v Bratislavě. Na placu Esterházyho stojí ba-
taillon našich Sokolů. Dvě noci a jeden den byli ve vlaku —

* Dnešní stav Sokolstva na Slovensku ilustrují tato čísla: Roku 1925 je na Slovensku v šesti župách 135 sokolských jednot s 13.072 členy. V tomto roce otevřeny byly nové sokolovny: v Turč. Sv. Martině, Vrútkách, Čadci, Bratislavě, Vajnorech a Děvínské Nové Vsi. Vedle činnosti tělocvičné vyniká zejména osvětová činnost slovenského Sokolstva. Roku 1925 bylo vykonáno 2000 proslovů před šikem, 700 přednášek, 150 besídek, 300 vycházek, 300 divadelních představení, 200 loutkových divadel, 100 koncertů, 100 programových zábav atd.

ted' se prezentují svému nejvyššímu veliteli. Hoši štíhlí jako topoly, oči rozjiskřené, šedobradý praporečník drží červenobílou zástavu. Generál jde podél dlouhé řady jejich, potom nařizuje předstup v širokých frontách, na to poroučí, aby se seskupili ve čtverci, chce jim říci svůj dojem, své pozdravení. A promlouvá k nim vojensky řízně a krátce, ale každé slovo chví se hrdostí — hrdostí nad nimi a z nich. Jedeme domů. Tiskne mi ruku: „Oh, Sokolové — jsem spokojen s nimi.“

Nástupem sokolským umožněno bylo československému vojsku napadnouti nepřítele u Levic a donutiti ho k rozhodné bitvě. Marně snažilo se maďarské velení tyto manévry odvrátiti. Bezvýsledně nutilo ve dnech 19. a 20. června svou 8. divisi k protiútoku směrem na Nové Zámky. Protiútok ten zlomen byl obdivuhodnou ofensivou pod velením československého majora Jelínka, jehož hrdinná smrt dne 20. června 1919 zůstane navždy skvělým příkladem vlasteneckého sebeobětování.

Maďarská vláda byla tak donucena přijati 24. června příměří a 1. července podepsal její zástupce v Bratislavě úmluvu, připravenou československým štábem, přiznav tak konečný úspěch vojenský československé armády.

Generál J. Šnejdárk líčí boje na Slovensku roku 1919 v „Listech z domova“, časopise, vydávaném Československým červeným křížem pro československé vojsko na Sibiři v čísle 1. ze dne 27. března 1920:

„Pod prudkým nárazem maďarských bolševických vojsk

Vyjednávání s maďarskými parlamentáři v Bratislavě dne 24. června 1919.

koncem května a počátkem června 1919 byla československá fronta donucena k ústupu.

Košice, Lučenec, Nové Zámky byly dobyty Maďary. Některé maďarské pluky byly velmi dobré a ukázněné. Bylo tam také mnoho důstojníků aktivních.

Dne 5. června 1919 byl jsem telegraficky povolán z Těšínska na Slovensko a pověřen velením 2. československé divise, která tvořila střed fronty.

Nalezl jsem tuto divisi na úplném ústupu, rozptýlenou po frontě asi 100 km dlouhé. Zastihl jsem přehající voztajstvo, ustupující dělostřelectvo a na cestách, po lesích a stráních ustupující, znavenou pěchotu.

Zastavil jsem ústup, domluvil jsem bratrům a dodal jsem jim nové odvahy. Dne 7. června zarazil jsem nepříteli na čáře Sv. Kríž—Baňská Bystrica, kterou jsem rychle opevnil. Rozhodl jsem se ihned sám útočiti na Maďary a nebrániti se pouze jejich útokům. Češi rádi útočí a nemilují pouhou defensivu. 8. června soustředil jsem svěřenou mně divisi před levým křídlem nepřátelským, které jsem 10. června nechal obejít a dal jsem hnát útokem na Baňskou Štiavnicu.

Maďari byli zahnáni k jihu, Baňská Štiavnica byla námi dobyta a levé křídlo maďarské námi poraženo. Udeřil jsem ihned následujícího dne na nepřátelský střed, útokem se strany a ze zadu. Maďarské centrum zničeno bylo u Hronské Brežnice v průsmyku řeky Hronu. Dobyta byla děla, kulomety, pancéřový vlak. Mnozí Maďari nechtěli se vzdát

a raději skočili do Hronu, kde se utopili. Maďarský proti-útok z jihu na Baňskou Štiavnicu byl odražen.

Levé křídlo maďarské a jeho střed byly zničeny. Pokračoval jsem rychle v útoku a udeřil jsem 12. a 13. června na jeho pravé křídlo, které po značných jeho ztrátách bylo donuceno k ústupu přes Zvolen směrem k Lučenci. Nepřítel pronásledován byl asi 15 km.

Zatím však Maďaři soustředili značné síly u Levic před frontou francouzského generála Schullera, velitele 7. divise. Francouzský generál Mittelhauser, vrchní velitel západní skupiny, měl v úmyslu využítkovati příznivou strategickou posici mně svěřené divise na pravém křídle nepřítele a vyzval mne k soustředěnému útoku 7. a 2. divise na maďarské vojsko před Levicemi. Opevnil jsem tedy rychle celou svou nově dobytou frontu, nechal jsem na celé její délce provésti zdánlivé útoky a soustředil jsem rychle největší část 2. divise proti pravému boku nepřátelské skupiny u Levic, který podařilo se mi zatlačit i částečně i obejít, zatím co generál Schuller se svou 7. divisí vítězně postupoval od západu.

Situace Maďarů, obklopených od západu, severu a východu, byla beznadějná. Velitel pluku, velící nepřátelskému dělostřelectvu, se mi vzdal se svým štábem, sestávajícím ze 6 důstojníků. Bratří mé divise nebyli k udržení a nemohli se dočkatí znamení k útoku, když Maďaři přijali podmínky příměří, diktované jim generálem Pellé, vrchním velitelem československého vojska.“

Generál Šnejdárek končí svoje vzpomínky těmito slovy: „Bojuji již dlouhá léta v Africe i v Evropě. Viděl jsem hrozný útok československých dobrovolníků francouzské cizinecké legie proti „Smrtelné bílé pevnosti“ u Arrasu ve Francii dne 7. května 1915. Viděl jsem kameny na Chemin des Dames, postříkané českou krví. Bylo mi dopřáno veletí 2. československé pěší divisi proti Maďarům na Slovensku. A prohlašuji, že s takovými vojáky může Československá republika pod vedením našeho milovaného presidenta Masaryka klidně hleděti své budoucnosti vstříc.“

Maďarská menšina sídlí na jihu Slovenska při řece Dunaji, Iplu, Slané, Bodvě, Bodrogu a Latorici. Podle sčítání roku 1921 čítala 637.183 duše čili 21·5 %. Většinu mají Maďaři ve 13 okresích (ze všech 79), totiž v okresích (od západu na východ): Šamorýn, Streda Dunajská, Galanta, Šala nad Váhem, Komárno, Dala Stará, Parkán, Želiezovce, Veledín, Tornala, Moldava, Královský Chlumec a Kapušany. Z obcí větších než 5000 obyvatel, kterých je na Slovensku 48, mají Maďaři většinu v 9 a to v těchto místech: Dunajská Streda, Farkašd, Guta, Komárno, Tardošked, Nové Zámky, Levice, Rimavská Sobota a Rožňava (z nich Farkašd, Guta a Tardošked jsou velké zemědělské obce, Nové Zámky mají silnou 40 % menšinu slovenskou).

Oblasti, obývané Maďary byly připojeny k Československé republice, protože při určování hranic bylo nutno bráti v úvahu i zřetele zeměpisné na př. Dunaj. Mimo to jde tu o obvody, prostoupené více méně živlem slovenským, které jedině pod tlakem maďarského režimu projevovaly se maďarsky, ačkoliv v minulosti byly převahou slovenské. To dokazuje sčítání, provedené roku 1921, kdy napočteno bylo na území Slovenska o 259.068 Maďarů méně, nežli napočítla maďarská statistika roku 1910 (896.271).

Chceme-li zjistiti, jak postoupila národnostní hranice

slovensko-maďarská tuhou maďarisací posledních let před válkou, třeba nám povšimnouti si obcí kalvinských čili reformovaných, které na západním Slovensku od času reformace XVI. století jsou jistě ryze maďarské. Spojíme-li tyto kalvinské obce, dává nám jejich spojnice nejzazší mez Maďarstva v XVI. století. Tato mez začíná u Farkašdu nad vtokem Váhu do Dunaje a ukazuje, jak slovenský živel sahal tehdy hluboko pod Nové Zámky až k Dunaji u Dunajské Radvaně.

Odtud postupuje řetěz maďarských kalvinských obcí k severu až k Levicům, jejichž okolí se od XVI. století v národnostním ohledu patrně nezměnilo, za to však v okolí Vrábels Maďarstvo postoupilo značně kupředu. Na východě Slovenska mohou nám podobně posloužiti obce řeckokatolické. Každá obec řeckokatolická byla jistě původně slovenská. Na národnostní hranici západně od Užhorodu je 18 řeckokatolických obcí, které maďarská statistika čítala za maďarské, ale jejichž obyvatelstvo, jak ani jinak býti nemohlo, při prvním nestranně prováděném sčítání přihlásilo se za slovenské.

Stejný důkaz o velkém postupu maďarisace za posledních 150 let provedl spisovatel této knihy ve článku „Hranice slovensko-maďarská roku 1773 a nyní“ (Slovanský přehled 1925, str. 177), ve kterém porovnávají se výsledky dvou úředních statistik, jak je zobrazují dvě mapy: Petrovova „Národopisná mapa Uher“, vydaná Českou akademií v Praze roku 1924 podle úředního lexikonu osad

z roku 1773, chovaného v maďarském státním archivu v Budapešti a Niederlova „Národopisná mapa uherských Slováků“, pracovaná na základě maďarského sčítání z roku 1900. Srovnáním těchto dvou map vysvítá, že národnostní hranice slovensko-maďarská v letech 1773—1900 změnila se ve značný neprospěch Slováků. Pomadžarštilo se totiž 179 obcí slovenských, kdežto naproti tomu poslovenštily se pouze 42 obce. *Slováci ztratili tedy 137 obcí.* Tato ztráta koriguje se obcemi, ve kterých je dnes škola slovenská, pouze na 11 místech. Nejvíce jest železi ztráty slovenských osad, pomadžarštěných v bývalé župě komárenské (11) a ostríhomské (5), jimiž slovenský živel sahal až k Dunaji.

Jazykový zákon Československé republiky z roku 1920 (číslo 122) dává národním menšinám v Československu větší práva nežli požadovaly mírové smlouvy. Každá menšina, která tvoří více než 20% obyvatelstva soudního okresu, má zajištěno právo styku ve své mateřštině se všemi úřady státními i samosprávnými a to ústně i písemně.

Maďaři na Slovensku nemají nijaké příčiny k nářkům.

Nemusí boleti Maďary, že ve válečné době popřevratové byly na Slovensku zničeny některé pomníky, které připomínaly slovenskému lidu nadvládu maďarskou a i habsburský monarchismus jako miléniové pomníky na Zoboru u Nitry a na Děvině u Bratislavy a socha Marie Terezie v Bratislavě. Je spíše podivením, že slovenský lid projevil takovou velkomyslnost k menšině maďarské, že celou řadu maďarských pomníků na Slovensku ponechal i v obcích

ryze slovenských. Uvádíme na příklad pomník Lisztův v Bratislavě, Czuszorův v Nových Zámcích, Eszterházyho ve Velkých Vozokanech, Lahnerův v Nécpanech, Klapkův v Komárně, honvédů ve Velkých Šarluhách a na vrchu Branisku atd.

Seton Watson uvádí ve své knize „Nové Slovensko“ dva případy jako typické příklady zpráv, v cizině rozšiřovaných, jak se zachází s Maďary na Slovensku (Robert Birkhill: Seeds of War). Jsou to tyto případy: Jeden legionář zastřelil prý jistého Augenhammera v Bratislavě a český detektiv zastřelil prý jednu Maďarku, která mluvila maďarsky na dělnické zábavě.

Pravda o těchto dvou případech jest tato:

Augenhammera nezastřelil legionář, nýbrž jakýsi Krejčířík při pouliční rvačce v Bratislavě dne 5. června 1922 ve 3 hodiny ráno. Soudem byl osvobozen pro naprostou opilost.

Zatímní strážník v Bratislavě, Čech, zastřelil z neopatrnosti jistou paní Nedbalovou (Němkyni) na taneční zábavě v Bratislavě 9. února 1921 v 6 hodin ráno. Vůbec jí neznal a nikdy s ní nemluvil. Byl odsouzen 30. listopadu 1921 na 5 měsíců do vězení a propuštěn ze služeb policejních.

O tom, že Maďari na Slovensku mají veškeru kulturní i politickou svobodu svědčí nejlépe kromě počtu jejich škol a počtu jejich poslanců i počet, jimi vydávaných časopisů. Z 58 politických časopisů (deníků a týdeníků), které

roku 1926 vycházejí na Slovensku, jest 17 deníků a to 10 slovenských, 5 maďarských a 2 německé, ze 41 týdeníků je 28 slovenských, 9 maďarských a 4 německé. Počet ten daleko převyšuje příslušnou kvotu maďarského obyvatelstva (roku 1921 bylo na Slovensku 68% Slováků, 21% Maďarů a 4% Němců).

Nieméně výmluvným důkazem naprosté kulturní svobody Maďarů na Slovensku je oslava 100letých narozenin Morice Jókaiie, která se konala 21. a 22. února 1925 v Komárně.

Slavnosti zúčastnil se jako zástupce československých úřadů župan bratislavský, dr. M. Bella a jako delegát Spolku slovenských spisovatelů dr. P. Bujnák.

Za maďarské vlády se na Slovensku nestalo nikdy nic podobného. Roku 1892 když měl býti na malém vesnickém hřbitůvku v Hlubokém odhalen pomník zesnulému slovenskému národovci Josefu Mil. Hurbanovi, maďarská vláda dala četníky vyhnati ze hřbitova i nejbližší příbuzné zesnulého a jeho syn, básník Svetožar Hurban Vajanský, byl potom odsouzen na rok do vězení.

Maďaři na Slovensku mají též dokonalou svobodu shromažďovací a spolčovací. Vedle Jókaiovy společnosti v Komárně mají ještě Madáchovu společnost v Lučenci a Kazinczyho společnost v Košicích vedle celé řady jiných kulturních a ostatních spolků. Jedině v Košicích jest 38 maďarských spolků.

Srovnávati dnešní poměry Maďarů na Slovensku s něk-

dejšími poměry Slováků v bývalém Maďarsku, kde nebyl dovolen Slovákům ani jediný hasičský nebo zpěvácký spolek v nejzapadlejší dědině, naprosto nelze. Přirovnání takové nesnesly by však ani dnešní *poměry slovenské menšiny* v Maďarsku. Podle knihy „Čechové a Slováci za hranicemi“ od autora této knihy čítá 192.511 duší. Přes to však nemá ani jediné školy obecné. Kdyby maďarská vláda chovala se k ní se stejnou benevolencí jako československá vláda chová se k maďarské menšině na Slovensku, musila by jí dáti 169 obecných škol! Maďarů na Slovensku jest totiž 637.173 (podle sčítání roku 1921) a ve školním roce 1923/24 měli 741 školu obecnou.

Slováci v Maďarsku nemají také ani jediného časopisu. Maďarské předsednictvo ministerské rady nedovolilo roku 1923 Michalu Dorkovičovi z Bekešské Čaby vydávati slovenský list výnosem číslo 7375 ze dne 16. října 1923. Jak šťastni byli by Slováci v Maďarsku, kdyby se s nimi jednalo tak po lidsku, jako se jedná s Maďary na Slovensku!

ŠKOLSTVÍ A NÁRODNÍ OSVĚTA

NA SLOVENSKU

Ani v jednom oboru nenastala na Slovensku po převratě změna tak pronikavá jako v oboru školství. Slováci neměli totiž před převratem ani jediné školy střední, ani jediné školy odborné, ani jediné školy měšťanské (o školách vysokých ani nemluvě). Watson napsal ve své knize „Nové Slovensko“ na str. 53: „V celé historii moderní Evropy není tak pozoruhodného příkladu kulturního pokroku, jako je přetvoření školní soustavy na Slovensku za posledních pět let.“

Obecných (ľudových) škol měli Slováci před převratem pouze 365, které navštěvovalo 42.186 dětí slovenských, kdežto 214.267 dětí slovenských bylo nuceno v nedostatku slovenských škol navštěvovati školy maďarské. Školy slovenské byly pouze školy církevní, katolické a evangelické, kdežto školy státní byly výhradně maďarské. Avšak i slovenské školy obecné byly slovenskými jenom podle jména, neboť i na nich musilo se učití podle pověstných zákonů Apponyiho z roku 1907 více než 20 hodin týdně maďarsky, kdežto slovensky se jen čtení, psaní a náboženství. Apponyi si ovšem svými zákony získal v evropské společnosti slávu velmi pochybnou. Je známo, že Björnson roku 1908 odepřel zúčastniti se mnichovské konference mí-

rové, jestliže se jí zúčastní i hrabě Apponyi, původce největšího „průmyslu“ uherského — totiž maďarisace.

Školy obecné byly mimo to na stupni velmi nízkém. Povinnost choditi do školy trvala v Uhrách pouze 6 roků (od 6. do 12. roku) a byla tak nedbale plněna, že před světovou válkou 32.000 dětí slovenských nechodilo vůbec do školy. Školy byly žactvem přeplněny, takže třídy o 100 dětech nebyly žádnou zvláštností. Nejhorší vadou školství byla však jejich roztríštěnost. Téměř v každé vesnici byla zvláštní škola státní, zvláštní škola katolická a zvláštní škola evangelická. Každá z nich byla ovšem pouze jednotřídní. Kdyby se byly školy sloučily, mohla z nich býti krásná trojtřídka. Rozdělením žactva podle věku byly by se děti naučily desetkrát více a učitelé by byli měli práci značně ulehčenu. Avšak pro takové rozumné opatření nebylo smyslu; kde pak byli občané národně probudilí, doufali zachováním církevní školy uchrániti si aspoň tu trochu slovenčiny, která jim zbývala.

Maďarští učitelé všelijak pronásledovali slovenské děti, aby je odnaučili mluvit slovensky. Tak na př. v Iňačovcích na východním Slovensku dítěti, které promluvílo slovensky, připínali na krk „fačku“ (dřevěné znamení), v Revišti „veresnyelv“ (ze dřeva vyřezaný červený jazyk), v Palíně vyřezávaného osla. Kdo měl takovéto znamení, byl ve škole bit, dokud se znamení nezbavil, totiž dokud jiného nepřistihl při podobném provinění a znamení mu na krk nezavěsil.

Převratem nastaly v oboru lidového školství na Slovensku změny ohromné. Ovšem nesnáze přeměny byly tu mnohem těžší nežli v zemích českých. Tam znamenal převrat vlastně vyvrcholení toho, co každý český člověk po celou dobu války cítil, že totiž v Rakousku pro národ československý není budoucnosti. Po převratě odstraněny byly proto ze škol obrazy nenáviděných Habsburků a v den památky bitvy na Bílé Hoře (8. listopadu) konány byly všude slavnosti osvobozovací a tím odrakouštění českých škol bylo vlastně provedeno. Na Slovensku cítili však obdobně jen velmi málo početní jednotlivci: faráři, učitelé, advokáti a lékaři. Veliká většina inteligence byla odrodilá, lid až na několik probudilých krajů apatický a ve městech značně pomaďarštěný*. Proto změny ve slovenských školách nebyly tak náhlé a převratné. Učitelé nejen že namnoze nebyli duchem Slováci, velkou většinou neovládali však ani jazyk lidu, na vzdělání jehož dorostu měli pracovat, nemluvě ani o tom, že jim spisovná slovenština byla naprosto cizí. Maďarská statistika zjistila ve školním roce 1913/14 pouze 593 učitele Slováky.

Proto na většině slovenských škol učilo se po převratě tak, jak který učitel uměl. Počátkem školního roku 1919/20 bylo na Slovensku 3580 škol, z čehož bylo 2636 sloven-

* Příkladem pomaďarštění mohou nám býti Košice. Ještě roku 1880 byly městem slovensko-maďarským. Měly 10.311 Slováků a 10.007 Maďarů. Podle sčítání roku 1910 měly však pouze 6547 Slováků a 33.350 Maďarů.

ských, 120 rusínských, 114 německých a 721 maďarských. Z tohoto počtu bylo 779 škol státních, 1621 římsko-katolických, 248 řecko-katolických, 491 evangelických, 215 reformovaných a 84 židovské. Většina škol byla jednotřídních, totiž 2379. Všech tříd bylo 5817, učitelů však pouze 5572 a to 3032 Slováků, 425 Čechů, 1582 Maďarů, 358 Němců a 175 Rusínů. Z toho je patrné, že asi 245 tříd nemělo tehdy učitele a bez pomoci českých učitelů bylo by jich bývalo ještě více. Bylo mnoho maďarských učitelů, kteří odešli po převratě ze Slovenska.

Nejhůře bylo na východním Slovensku, kde byla celá řada škol ve zříceninách již z doby světové války, kdy bylo tu v Karpatech tvrdě bojováno. Tak v okrese sninském z 48 škol neučilo se ve 38 již od počátku války. Také stav učebních pomůcek vypadal v těchto školách uboze. Ve všech 48 školách bylo totiž všeho všude 6 map Evropy, 2 globy, 2 počítadla a 4 mapy župy zemplínské. Podobné poměry byly v okrese bardiovském, kde se neučilo na 30 školách.

Hlavní věcí bylo po převratě uvést do slovenské školy nového ducha a to jednak ducha československého, státního, jednak ducha školy moderní, směřům novodobého vyučování přizpůsobeného.

Prvým cílem sledoval zákon č. 276/20, který žádal po každém učiteli, převzatém z doby vlády maďarské, aby do konce roku 1923 složil zkoušku ze slovenčiny a vlastivědy. K obou cílům pak směřovaly jednak kursy, pořádané pro slovenské učitelstvo, jednak nové slovenské učebnice.

Prvý kurs pro slovenské učitele konal se hned v červenci 1919 v Prešově. Slovenský východ byl nejvíce v ohledu národním zanedbán a potřeboval pomoci nejrychlejší. Učitelé z celé bývalé župy šarišské slyšeli tu po prvé o literatuře československé z úst profesora Pražáka a o československých dějinách a zeměpise z úst Stanislava Klímy. Roku 1920 konalo se podobných kursů několik: dva v Praze, po jednom v Košicích, v Dolním Kubíně, Baňské Bystrici, Nitře a Modře. V pozdějších letech, zejména roku 1924 a 1925, vystřídány byly kursy neméně účinnými zájezdy slovenského učitelstva do Čech a na Moravu.

Těžší prací bylo sepsání slovenských učebnic. Slováci před převratem vůbec žádných školních knih neměli a které měli (na př. Čítanky Bežovy, Školník a j.) byly zastaralé, obsahující kromě článků vzdělávacích i systematické stati ze všech oborů reálií, kterým se slovenští žáci musili zpravidla učití z paměti. Při prvopočátečním učení čtení a psaní libovali si slovenští učitelé v methodě fonomimické, zavedené maďarským učitelem Gábelem v Pešti, která s každým písmenem pro snadnější prý pamatování spojuje podobu nějakého předmětu, týmž písmenem začínajícího (na př. nohavice *n*). Tu pak byly něčím úplně novým prvé učebnice, vydané slovenským odborem ministerstva školství a národní osvěty: Šlabikár, sestavený podle hláskovací metody českého slabikáře Jursova, Prvá čítanka pro 2. a 3. školní rok podle 1. dílu Trojdílné čítanky Jursovy a Matolínovy Početnice. Nicméně dobyly si rázem ob-

liby jak u učitelstva, tak i u žactva, ba i v širší veřejnosti slovenské. Sikorský píše o tom v knížce „Das Schulwesen in der Slowakei“: „Prvý slovenský slabikář vydán byl v 50.000 výtiscích, které v několika málo měsících byly úplně rozebrány. Nejen malí žáčkové, ale i rodiče hromadně si jej kupovali k vlastní potřebě. Nové učebnice jsou dnes v každé rodině a ve volném čase, o nedělích a svátcích, čte rolník i řemeslník, ba i mnohý inteligent s radostí a láskou to, co ve své mladosti čísti nemohl.“

Vyučování reáliím bylo na slovenských školách až do převratu velmi pochybené. V přírodopise o biologii nebylo ani slechu. V zeměpise předpisovala maďarská osnova ve třetím školním roce výklad základních pojmů zeměpisných, na př. co je to sopka, ledovec atd. Tu bylo proto potřeba, aby slovenská škola pochopila, že je nutno začít bez dlouhých teoretických výkladů s nejbližším okolím dítěte. V tom ohledu vyšla skutečné potřebě vstříc knížka „Slovenská vlastivěda“, sepsaná Stanislavem Klímou, obsahující zeměpis Československé republiky a první pokus o napsání slovenského dějepisu, kterého dosud vůbec nebylo, a to s hlediska jednotnosti národa československého a s hlediska moderního vyučování dějepisu zdůrazněním stránek kulturních na místě zastaralé metody letopočtů, panovníků a válek. Za jediný rok rozšířila se tato knížka v 25.000 výtiscích.

Dnešní stav obecných škol na Slovensku jeví se nám podle dat ze školního roku 1923/24 takto:

Všech škol obecných je na Slovensku 3730 a to 867 státních, 101 obecní (obcí vydržovaná), 1623 římsko-katolických, 307 řecko-katolických, 494 evangelické, 235 reformovaných a 72 židovské. Jak vidno, ještě dnes je většina škol na Slovensku církevní. Je to pozůstatek organisace škol z doby maďarské, dnes pravdě neodpovídající, neboť i církevní školy jsou dnes fakticky vydržovány státem, církve přispívají na ně jen zcela nepatrnými částkami.

Podle vyučovacího jazyka je obecných škol slovenských 2724 (73 %), rusínské 134 (4 %), německých 113 (3 %), a maďarských 741 (20 %). Je patrné z toho, že Maďaři i Němci mají dostatečný počet svých škol. Třeba při tom vyzvednouti i tu okolnost, že za maďarské vlády neměli Němci na Slovensku školy ani jediné.

Všech dětí, navštěvujících obecné školy na Slovensku bylo 428.473 a to 295.393 Slováci (69 %), 10.052 Rusíni (2 %), 17.701 Němců (4 %) a 95.835 Maďarů (22 %). Podle náboženství dělí se žactvo obecných škol na Slovensku takto: římských katolíků je 318.792 (74 %), řeckých katolíků 25.119 (6 %), evangelíků a. v. 50.700 (12 %), reformovaných 21.408 (5 %) a 11.560 židů (2.5 %).

Počet tříd je 6237, počet všech učitelů 6080. Podle národnosti je z nich Slováků 4375 (v tom asi 100 Čechů), Rusínů 140, Němců 256 a Maďarů 1230.

Roku 1925 zbudováno bylo na Slovensku nových 98 obecných škol pro 6400 dětí, dosud školy nenavštěvujících. Jsou to hlavně válkou zničené školy na východním Slovensku.

Administrativně a pedagogicky podléhají obecné školy na Slovensku doзору školních inspektorů (kterých je 54) zřízených podle českého vzoru. Nejvyšší instancí po ministerstvu školství a národní osvěty je pro slovenské školy Referát ministerstva školství a národní osvěty v Bratislavě.

Od počátku školního roku 1927/28 má býti i na Slovensku provedena osmiletá docházka školní (od školního roku 1925/26 je sedmiletá), čímž lze očekávati ještě větší povznesení vzdělanosti a blahobytu na Slovensku*.

Měšťanské (občanské) školy byly na Slovensku před převratem čtyřtřídní a byly navštěvovány od dětí v městech od 10 do 14 let. Učitelé na nich působící nazýváni byli „profesory“, poněvadž konali studia svá po tři léta na universitě v Budapešti. Nicméně vyučování na těchto školách bylo na stupni velmi nízkém. Považovali učitelé vyučování za věc vedlejší, hlavním jejich zaměstnáním bylo reprezentovati Maďarstvo. Ve sborovnách byly knihovny plné maďarských knih v nádherných vazbách, na kterých bylo znáti, že je nikdo neměl v rukou. Za to sbírky učebných pomůcek byly chudé. Někde nebylo ani teploměru, ani metru. Prvý rok po převratě bylo na Slovensku měšťanských škol 32 s 5602 žáky. Prvá slovenská měšťanská

* Při sčítání lidu roku 1921 bylo z obyvatelstva, staršího 6 let, zjištěno analfabetů v Čechách 2·10%, na Moravě 2·65% ve Slezsku 3·12%, na Slovensku 14·71% a v Podkarpatské Rusi 50·03%. Průměrné číslo analfabetů v celé republice je 7·02%.

Státní měšťanská škola ve Staré Turči, prvá novostavba školní
po převratě na Slovensku.

škola zřízena byla 1. ledna 1919 na Brezové, druhá 1. února 1919 v Turčanském Sv. Martině. Roku 1923/24 bylo jich na Slovensku 111 se 31.953 žáky. Státních je z nich 90, ostatní jsou církevní a obecní. Podle vyučovacího jazyka jsou 84 občanské školy slovenské, 1 rusínská, 3 německé a 16 maďarských, ostatní smíšené. Roku 1925 přizpůsobeny byly organizaci občanských škol v ostatních částech republiky tím, že prvá třída byla proměněna na pátou třídu obecné školy, takže jsou i na Slovensku dnes občanské školy trojtřídní jako v zemích historických. Také pro slovenské školy občanské sestaviti a vydati potřebné učebnice nebylo věcí lehkou, ačkoliv na výsost nutnou, pová-

žíme-li že v prvním roce po převratě všech 169 učitelů slovenských škol občanských byli samí Čechové. Čítanky sestavil a ve Státním nakladatelství vydal Stanislav Klíma, Přírodopis napsal Broul, z češtiny byly přeloženy Početnice Kneidlovy a Úlehlovy, Měřictví Buzkovo a Vackovo, Zeměpis Dejmkův a Krejčího, Dějepis Horákův a Hořčíkův, Přírodopis Chmelíčkův a Panýrkův atd.

Nové budovy vystavěny byly pro občanské školy v Piešťanech a ve Staré Turé.

Učitelských ústavů je na Slovensku 15 a to 9 státních a 6 církevních. Jsou všechny slovenské kromě jednoho rusínského a jednoho maďarského. Žáků měly ve školním roce 1923/24 celkem 1881, z čehož byli 84 Rusíni a 97 Maďarů. Nejvíce navštěvované učitelské ústavy jsou v Modře, Bratislavě, Levicích a Štubňanských Teplicích. Poslední dva z nich patří i zevnějškem svým mezi nejkrásnější ústavy celé republiky. Zvláštností Slovenska bylo do nedávna město Prešov, které měli tři učitelské ústavy: státní, řeckokatolický a evangelický. Evangelický je dnes spojen s ústavem státním. Evangelíci mají dnes učitelský ústav jediné v Baňské Štiavnici, katolíci v Levoči, Spišském Podhradí, Trnavě a maďarský v Bratislavě. Z předmětů, kterým se vyučuje na slovenských ústavech učitelských, vynikají žáci jmenovitě v kreslení a ručních pracích.

Středních škol neměli Slováci od roku 1875, kdy maďarská vláda zrušila tři slovenská gymnasia, která si Slováci z vlastních prostředků zřídili a vydržovali (ve Velké Revúci

od roku 1862, v Turčanském Sv. Martině od roku 1867 a v Kláštore pod Zníovom od roku 1869). Před tím učilo se československé řeči a literatuře ještě na gymnasiích evangelických v Bratislavě, Levoči a Štiavnici a na katolickém gymnasiu ve Skalici a za biskupa Moyzesa (v letech 1851 až 1869) i v Baňské Bystrici. Od těch dob bylo na Slovensku 33 gymnasií a 6 reálék jenom maďarských. Maďaři chtěli Slováky zbaviti intelligence a do značné míry se jim to také podařilo. Dr. Emil Stodola v červnovém čísle Prúdů z roku 1914 počítal, že lékařů bylo té doby v Uhrách 5000, slovenských pouze 40, advokátů 9000, slovenských jen 70. Praví: „Prichodíme ku smutnému výsledku, že sa nám deväť desiatín inteligencie odnárodňuje a národnou zostáva len jedna desiata čiastka.“ Ve školním roce 1913/1914 bylo jen 1620 středoškolských studentů v Uhrách, kteří se přihlásili ke slovenské národnosti. Ovšem ne všichni z nich byli národně uvědomělí. Věděli velmi dobře, že jejich národně uvědomělí kolegové pro zpěv slovenské písničky, pro slovenský dopis, nalezený v kufru byli bez milosti vylučováni jakožto maďarské vlasti nebezpeční panslávové. Něco málo slovenských studentů studovalo proto také na středních školách českých. Hned po zavření slovenských gymnasií roku 1875 přešlo 40 slovenských studentů na gymnasium do Přerova. V letech 1881 až 1886 bylo 53 slovenských vyloučených studentů přijato na střední školy v Čechách a na Moravě. V době před válkou dosáhlo vylučování slovenských stu-

dentů největšího rozsahu roku 1906, kdy bylo jich vyloučeno 20.

O přeměně středních škol na Slovensku ve školy slovenské získal si po převratě největších zásluh vládní referent školství Anton Štefánek. Od listopadu 1918 do polovice roku 1919 navštívil všechny střední školy na Slovensku a hledal především slovenské profesory. Celkem se mu jich přihlásilo asi 20, z nichž polovina uměla dokonale, ostatní obstojně slovensky. To bylo ovšem málo, a Štefánek sám doznává, že kdyby nebylo přišlo na pomoc více než 300 profesorů českých, nebylo by bývalo možno otevřít ani tři plná slovenská gymnasia. Tak pomocí českou přeměněny byly maďarské střední školy na Slovensku ve školy slovenské.

První bylo slovenské gymnasium ve Skalici, otevřené 15. prosince 1918. Po něm následovaly střední školy v Trenčíně, Žilině, Ružomberku, Liptovském Sv. Mikuláši, Kremnici, Baňské Bystrici, Trnavě atd., takže koncem prvního školního roku bylo na Slovensku 12 gymnasií, 3 reálky a 1 dívčí lyceum.

Dnes je na Slovensku 47 středních škol, a to 37 slovenských (2 gymnasia, 22 reálných gymnasií, 10 reformních reálných gymnasií a 3 reálky). Maďarských středních škol je 7 a to v Bratislavě, Komárně, Šahách, Nových Zámcích, Lučenci, Rimavské Sobotě a Košicích. Mimo to jsou maďarské paralelky na 4 slovenských středních školách a sice v Prešově, Košicích, Rožňavě a Levicích. Německé

střední školy jsou 3 (Bratislava, Kežmarok a Levoča). Mimo to německé paralelky jsou ve Spišské Nové Vsi.

Ve školním roce 1923/24 bylo žáků těchto středních škol 16.025 a to 10.088 Slováků, 3936 Maďarů, 1173 Němců. Podle náboženství bylo z nich 9674 římských katolíků, 2586 evangelíků, 2841 židů. Profesorů bylo 762. Jak patrně, mají Maďaři a Němci o své školství štědře postaráno.

Nejstarší střední školy na Slovensku jsou čtyři evangelická gymnasia, vzniklá za doby reformační v letech 1528 až 1537 ve Štiavnici, Kežmarku, Prešově a Baňské Bystrici. Dnes trvá z nich pouze německé evangelické gymnasium v Kežmarku a slovensko-maďarské gymnasium v Prešově. Katolická jsou na Slovensku dnes pouze dvě gymnasia: v Komárně maďarské a v Kláštore pod Zniovom slovenské, založené teprve po převratě. Všecky ostatní střední školy jsou státní.

Před převratem bylo na Slovensku středních škol církevních více. Bylo tu 11 katolických gymnasií (kromě 8 královských katolických gymnasií, které již před převratem byly ve správě státní), 7 evangelických gymnasií a židovská reálka v Novém Městě nad Váhom. Evangelíci poslovenčili (a poněmčili) své školy hned po převratě, nemohli však unést velký náklad s udržováním svých středních škol spojený (dnes stojí jedna škola průměrně ročně 300.000 Kč) a odevzdali proto 5 svých škol státu. Jsou to gymnasia v Bratislavě, Baňské Bystrici, Štiavnici, Spišské Nové Vsi a Rimavské Sobotě. Zůstala jim tak pouze dvě

gymnasia (Kežmarok a Prešov) o převzetí jichž vyjednávají dosud se státem. Z katolických středních škol bylo třeba některé neschopné zrušiti a jiné vzíti do správy státní, poněvadž nebylo možno ponechati je v rukou maďarských piaristů a premonstrátů. Tak byla zrušena gymnasia v Rožňavě, Sv. Jure, Sabinově, Jásově a Podolinci, kde všichni profesori musili býti zatčeni pro nepřátelství proti republice. V Baňské Bystrici, Rožňavě a Štiavnicí spojeny byly evangelické a katolické školy v jediný ústav státní. Nižší gymnasium v Bardiově zaniklo již za války. Židé se vzdali své reálky v Novém Městě nad Váhem dobrovolně. Ze slovenské strany proti této úpravě slovenských středních škol nikdo neprotestoval. Teprve roku 1921 postavila slovenská strana ľudová požadavek, aby jí byly navráceny tři katolické střední školy pro výchovu dorostu bohosloveckého a sice v Trnavě, Nitře a Ružomberku. Požadavek ten nebyl odmítnut se strany vlády zásadně, však ztroskotal na hmotném nedostatku slovenských katolických biskupů. Stát se totiž ve smyslu platných zákonů ještě z doby maďarské nemůže vzdáti svého práva, aby sám ujal se správy ústavu, na který jeho vydržovatel nepřispívá aspoň polovicí nákladu. A tak zůstalo katolickým toliko maďarské gymnasium v Komárně, které spravují benediktini, a nově vzniklé slovenské gymnasium v Klášstore pod Zniiovom.

Nově založeny byly střední školy v Turčanském Sv. Martině, Dolním Kubíně, Michalovcích, Zvoleně, v Klášstore pod Zniiovom, Velké Revúci, a dívčí v Žilině. Jak

patrně z toho, obnoveny byly všechny tři střední školy slovenské, od maďarské vlády uzavřené roku 1875. Jako církevní (katolické) obnoveny z nich bylo však pouze gymnasium v Kláštore pod Znievom.

Pro střední školy na Slovensku do konce roku 1925 vy-
stavěna byla celá řada novostaveb a to pro reformní reálná gymnasia v Turčanském Sv. Martině, v Novém Městě nad Váhom a ve Zvoleně a pro reálná gymnasia ve Zlatých Moravcích a v Baňské Štiavnici. V nejbližší době začnou se provádět další novostavby pro reálná gymnasia v Prievidzi a Michalovcích.

V ohledu pedagogickém prospívají slovenské střední školy velmi dobře. Slovenští žáci vynikají především ve slovenštině, ve vlastivědných předmětech, ve francouzštině a v kreslení národních ornamentů slovenských. Čítanky pro slovenské školy střední napsali čeští profesori: Albert Pražák, Frant. Heřmanský, Jaroslav Vlček a Jan Menšík. Inž. Ivan Houdek poslovenčil Maškovu Chemii a Prehlíkovu Mineralogii a Geologii, profesor Stan. Trapl Rosického Botaniku, Stan. Klíma Polívkův Živočichopis a Rostlinopis, ředitel Murgaš Valouchovu Merovedu, Bučan Červenkovu Aritmetiku atd. .

Obchodních škol je na Slovensku 12 a to čtyři čtyřleté obchodní akademie: v Bratislavě, Baňské Bystrici, Košicích a Nitře. Ostatních 8 škol jsou dvouleté školy obchodní. Roku 1924/25 navštěvovalo je 2005 žáků. Nová budova vystavěna byla pro obchodní školu v Nitře.

Budova gymnasia ve Zlatých Moravcích za maďarské správy.

V Bratislavě jsou maďarské, v Kežmarku německé pobočky.

Průmyslové školy střední jsou na Slovensku čtyři: v Bratislavě, Košicích, Prešově a Štiavnici (chemická). Odborných škol jest 8 (kovorobná v Baňské Bystrici, košíkářská v Dolním Kubíně, tkalcovská v Kežmarku, krajčířská v Kremnici, dřevařská v Humenném, Spišské Nové Vsi, Staré Turé a Štiavnici. Roku 1924/25 navštěvovali je 1564 žáci. Mimo to je na Slovensku 9 škol ro-

Nová budova reálného gymnasia ve Zlatých Moravcích.

dinných pro dívky. Průmyslová škola v Košicích má maďarské pobočky.

Pokračovacích škol živnostenských a obchodních pro učně je na Slovensku 148. Roku 1924/25 navštěvovali je 8023 žáci.

O *zemědělských školách* je pojednáno při zemědělství.

Vysoké školy jsou na Slovensku dvě: Komenského universita a evangelická bohoslovecká akademie, obě v Bratislavě. Komenského universita založena byla roku 1919 na místě bývalé university maďarské, založené roku 1912. Má tři fakulty: lékařskou (od roku 1919), právnickou a filosofickou (od roku 1921). Ve školním roce 1925/26 měla

1251 posluchače. Evangelická akademie bohoslovecká v Bratislavě vznikla sloučením dvou podobných ústavů předpřevratových v Bratislavě a v Prešově. Právnické akademie v Prešově a v Košicích byly zrušeny. Komenského universita v Bratislavě dostala roku 1925 novou budovu pro umístění některých teoretických ústavů lékařských a zakoupeno bylo pro ni nákladem 12,000.000 Kč sanatorium, ve kterém umístěna byla nová, znamenitě vypravená klinika ortopedická. V ohledu vědeckém vyvíjejí profesori Komenského university v Bratislavě činnost pozoruhodnou. Ve Sborníku její filosofické fakulty vyšlo již nejedno dílo ceny trvalé.

V ohledu sociálním je o slovenské studentstvo lépe postaráno než o studentstvo české. K jeho užitku je založena základina Jana Pálfyho, jež tvoří velkostatek v Časté a v Pezinku. Z výnosu jeho zakoupena byla roku 1920 v Praze na Letné Štefánikova kolej, určená pro Slováky, studující na vysokých školách v Praze, za 1,340.000 Kč. Kromě toho jsou ve většině slovenských měst pro studentstvo zřízeny internáty při jednotlivých ústavech.

Velký význam má na Slovensku *činnost lidovýchovná*. Roku 1925 konaly se tam celkem 4132 přednášky lidovýchovné za účasti 287.376 osob. Mimo to pořádalo se 350 lidových kursů o 6654 hodinách s 18.256 posluchači. Byly to kursy dílem pro analfabety, dílem pro pokročilé o občanských právech a povinnostech, o zdravotě atd. Přednáší se v zimních měsících obyčejně dvakrát v týdnu

Nová budova reálného gymnasia v Novém Městě nad Váhom.

večer a v neděli odpoledne. Mimo to pořádají se ještě četné besídky, akademie a divadelní představení, kteroužto činnost organizuje hlavně „Slovenská matica“.

Zákon o povinném zřizování obecních knihoven rozšířen byl roku 1925 i na Slovensko. „Slovenská matica“ vypravila 1200 úplných knihoven slovenských. Mimo to zřízeno bylo na Slovensku 240 knihoven maďarských. Na účet státu dostalo 976 obcí na Slovensku celkem 19.520 knih v ceně 357.530 Kč.*

* Na výstavě lidovýchovné při sjezdu knihovníků a bibliofilů v červenci 1926 v Praze byla tato statistika: Roku 1926 vycházel na Slovensku celkem 301 *časopis* a to slovenských 171, maďarských 62, ně-

Zajímavé ocenění lidovýchovné činnosti učitelstva na Slovensku napsal americký Slovák Andrej Zápatochý z Blue Islandu v časopise „Slovák v Amerike“ dne 6. dubna 1922: „Kdykoli vzpomenu si na samosprávu Slovenska, zima mnou zatřese, neboť se dobře pamatuji, jak v nejsevernějším městečku slovenském, Dolním Kubíně, málo bylo slyšeti slovenský hovor, jen samá maďarština a nemyslím, že by od toho času Hlinka národ tak vyučil, že by se mohl spravovati samostatně bez bratrů Čechů. To jsem také nezapomněl, jak nám učitelka ve škole dala stokrát opisovati: „nem szabad tótul beszélni“ a byla rodem z Turce, Slovenka, jenže otrávená maďarštinou. A dnes je v naší vesničce učitel Čech, o kterém mi píší, že každý týden koná přednášku a poučuje lid o tom, jak byl zotročený a jaké svobody se dnes dožil.

Matica Slovenská je dnes nejřednějším slovenským spolkem kulturním. Obnovena byla ministrem Šrobárem na nový rok 1919 a 5. srpna téhož roku konala své valné shromáždění na náměstí v Turčanském Sv. Martině. Dnes má 80 místních odborů po celém Slovensku rozestřených a po jednom v Praze a Podkarpatské Rusi. Členů koncem roku 1924 měla 5687. Za 6 roků svého trvání (1919—1924) vykonala úctyhodné dílo na poli slovenské lidovýchovy. Uspořádala se svými odbory celkem 4100 přednášek, 618 meckých 22, ruské 2, hebrejské 2 a smíšených 40. *Knih* vyšlo na Slovensku roku 1925 celkem 702 a to slovenských 413, maďarských 122, ruských 111, českých 26, hebrejské 2 a latinské 2.

Nová budova Matice slovenské v Turč. Sv. Martině.

akademií, 397 kursů a 1299 divadelních představení. Její vydání činilo roku 1924 celkem 640.476 Kč, majetek 3,906.150 Kč. Pozoruhodna je též její činnost vydavatelská. Do konce roku 1924 vydala celkem 72 knihy ve 195.700 výtiscích. Rok 1925 vyplněn byl stavbou nové budovy Matice slovenské nákladem 1,809.652 Kč, která byla slavnostně otevřena za přítomnosti presidenta republiky 29. srpna 1926.

K organizaci vědecké práce má Slovenská matica 5 od-

borů, které společně vydávají „Sborník Matice slovenské pre jazykozpyt, národopis a literárnu históriu“. Historický odbor sbírá data o historii převratu na Slovensku. Literárně historický odbor sbírá staré slovenské knihy, rukopisy a korespondenci. Jazykový odbor systematicky zkoumá slovenská nářečí a chystá se vydati pravopisná pravidla slovenská. Národopisný odbor soustavně sbírá slovenské národní písně. Za tím účelem cestoval pan Karel Plicka celý rok 1924 po Slovensku a nasbíral 3000 nových nápěvů a 5000 nových textů slovenských národních písní, takže spolu se starší sbírkou nápěvů Bartókovou a se sbírkou textů Andreja Halaše má Slovenská matica dnes 7000 nápěvů a 27.000 textů slovenských národních písní, dosud nikde neuveřejněných. Jistě bohatství národní kultury neslýchané. Umělecký odbor stará se hlavně o uměleckou stránku pamětních desek a pomníků slovenských předních mužů.

Vedle Slovenské matice je nejvýznamnějším kulturním spolkem slovenským „Slovenská muzeálna spoločnosť“, založená Andrejem Kmetěm roku 1895, která má od roku 1907 své *Slovenské museum* ve vlastní budově v *Turčanském Sv. Martině*. Má oddíl přírodovědecký, prehistorický (kostra mamuta z Beše), archeologický a národopisný, ve kterém jsou cenné soubory keramiky, dřevorezů a výšivek slovenských. Knihovna musea čítá asi 8000 svazků.

Kromě Slovenského musea v Turčanském Sv. Martině

Zámecké kostely v Baňské Bystrici.

vyniká z muzeí na Slovensku ještě *Východoslovenské museum v Košicích*, založené roku 1871. Má bohatou sbírku archeologickou a pozoruhodnou obrazárnu s 500 obrazy. Značnou část sbírek si však Maďaři po převratě odvezli do Pešti.

Městské museum v Bratislavě poučuje dobře o minulosti

hlavního města Slovenska. Má velmi cenné sbírky umělecké a kulturně historické jako památky cechovní a jiné. Umístěno je ve starožitných síních radnice. Na podporu jeho ustavila se společnost vlastivědného musea v Bratislavě.

Městské museum v Ružomberku poskytuje pěkný obraz Liptova bohatými svými sbírkami kulturně historickými a národopisnými. Mají tam také čapku Janošíkovu.

Městská musea v Baňské Bystrici a v Kremnici umějí povědět mnoho zajímavého o kulturním životě báňských měst. Museum v Kremnici je menší sbírka kulturně historická, umístěná v jedné místnosti radnice. Jejím správcem býval slovenský dějepisec a městský archivář kremnický Pavel Križko. Museum v Baňské Bystrici umístěno je ve třech poschodích bývalého zámku za kostelem. Je jedním z nejbohatších sbírek na Slovensku. Založila je Baňskobystrická dějepisná a archeologická společnost roku 1889. Obsahuje sbírky kulturně historické a uměleckohistorické a menší moderní obrazárnu.

Musea v Levoči a v Bardiově poskytují sbírkami svými dobrý obraz o důležitosti kulturního obvodu spišskošarišského. Museum v Levoči založila Spišská historická společnost a umístila je na radnici. Renesanční radnice levočská i sousední gotický chrám sv. Jakuba, ba celá Levoča, zvaná slovenským Norimberkem, honosí se mnohými vzácnými poklady uměleckými, v chrámu sv. Jakuba v Levoči musíme obdivovati zejména jeho hlavní

Radnice s kostelem sv. Jakuba v Levoči.

oltář, dílo mistra Pavla z roku 1508, s řadou velkolepých plastik, plných něhy a vroucnosti. Krásnou gotickou kapli Štěpána Zápolského ve Spišském Štvrtku z roku 1473 zahlédneme z okna vlaku, jedeme-li z Popradu směrem ke Spišské Nové Vsi. Neméně krásné jsou renesanční zvo-

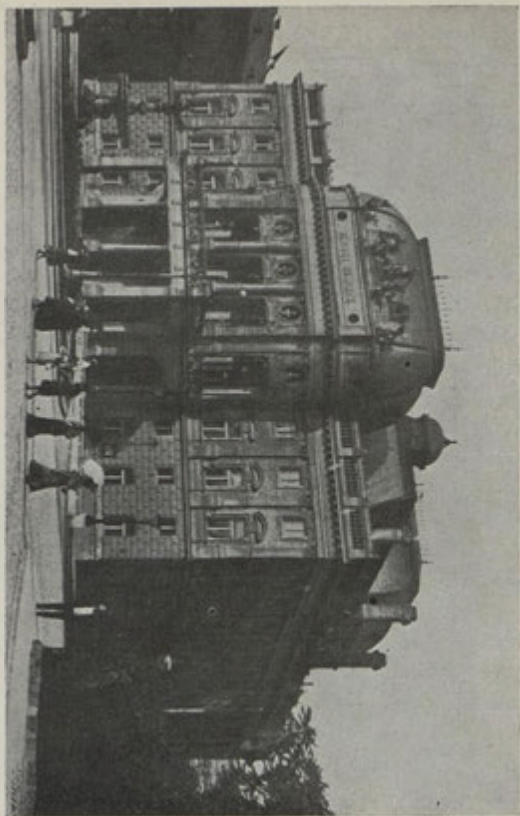
nice kostelů v Popradě, Kežmarku a jinde. Pěkným dojmem také působí náměstí města Bardiova ležícího v bývalé župě šarišské již nedaleko hranic polských. Tu vidíme krásnou renesanční radnici a v pozadí gotický chrám sv. Jiljí. V radnici umístěno je museum bardiovské. Založeno bylo roku 1903. Má vynikající sbírku dřevěných plastik a pěknou sbírku kulturně historickou, zejména výšivky. V archivu chovají se tu dva listy husitské.

V bývalé župě spišské jsou ještě dvě musea tatranská a sice Museum Karpatského spolku v *Popradě*, založené roku 1881 a obsahující hlavně sbírky přírodopisné, kulturně historické a národopisné a Tatranské museum ve *Velké*, založené roku 1882 s podobným obsahem.

Kromě těchto museí je důležité ještě museum v *Rimavské Sobotě* jako museum bývalé župy gemerské a obsahuje cenné sbírky národopisné a kulturně historické. Založeno bylo roku 1882.

Pro maďarskou menšinu na Slovensku má význam *městské museum* v Komárně, založené roku 1901 musejní společností, jež se roku 1911 spojila se vzdělávacím spolkem, nazvaným podle slavného rodáka komárenského románopisce Morice Jókaie. Museum to obsahuje cenné vykopávky z římské podunajské stanice Brigetia a kromě toho i sbírky národopisné a sbírky moderního průmyslu a umění.

Státní správa podporuje štědře všechny snahy, směřující k ochraně památek na Slovensku. Její podporou opraveny

Slovenské Národné divadlo v Bratislave.

byly renesanční zvonice v Kežmarku a Popradě, opraven byl starý zámek štiavnický pro umístění místního musea, podporovány vykopávky na Děvíně u Bratislavy, podporovány výzkumy konservátora Aloise Krále v nově objevených jeskyních Děmanovských a v jeskyni Jásovské, kde objeven byl starý nápis Jana Jiskry z Brandýse z roku 1452 a konečně značná částka byla věnována i na opravu zámku trenčanského.

Zbývá nám na konec zmíniti se i o slovenském divadle. Slováci neměli před převratem jiného divadla kromě divadel ochotnických, z nichž nejčileji si vedlo divadlo v Turčanském Sv. Martině, kde hráváno bylo každoročně několikrát v zimě i o srpnových slavnostech a divadlo v Liptovském Sv. Mikuláši.

Slovenské národní divadlo vzniklo v Bratislavě teprve po převratě. Po prvé hrána byla v tamní budově městského divadla Smetanova Hubička 1. března 1920. Divadlo tamější rozděleno bylo na tři sezony po 4 měsících, na sezonu slovenskou, maďarskou a německou. Ale již roku 1921 prodloužena byla slovenská sezona na 6 měsíců, roku 1922 na 8. Od roku 1925 má slovenská sezona 10 měsíců, avšak v pondělí a v úterý hrají se představení německá a maďarská. Až do roku 1924 hrálo Slovenské národní divadlo z Bratislavy po tři letní měsíce v divadle košickém. Roku 1924 vzniklo však samostatné Východoslovenské národní divadlo v Košicích a zabralo tamní budovu divadelní na dobu 8 měsíců ročně.

Hviezdoslavova tragédia „Herodes a Herodias“ na Slovenském Národním divadle
v Bratislavě.

Herci v obou těchto divadlech slovenských jsou Čechové, poněvadž slovenských herců nebylo. Přece však již v květnu 1920 hráli v Bratislavě dvě slovenské hry spisovatele Josefa Gregora Tajovského: Hriech a V službe. Od té doby do konce roku 1925 provedeno bylo na jevišti Slovenského národního divadla v Bratislavě celkem 26 slovenských her. Největší událostí bylo provedení Hviezdoslavovy tragédie Herodes a Herodias 27. listopadu 1925, jež opakováno bylo v Městském divadle vinohradském v Praze v březnu 1926. Hlavní úlohu v této hře hrál nejnadanější slovenský herec Janko Borodáč.

Dnes má Slovenské národní divadlo v Bratislavě 6 slovenských herců. Ředitelem jeho je skladatel Oskar Nedbal. Pozoruhodného úspěchu dosáhl jeho operní soubor svým zájezdem do Barcelony a Madridu, kde provedena byla Smetanova Prodaná nevěsta a Dvořákova Rusalka.

Osvětová činnost československého vojska na Slovensku

Československé vojsko bylo mezi prvními nositeli kultury na osvobozeném Slovensku. Bez součinnosti vojska zejména v pohraničních posádkách jako v Komárně, Nových Zámcích, Parkáni, Šahách a Filakově neobešel se ani jeden kulturní nebo zábavní podnik. Řada oper a operet předvedena za účasti obyvatelstva i vojska ve Zvolenu, Baňské Bystrici, Brezně, Lučenci i jinde.

Vyučování negramotných slovenských vojínů u hraničářského praporu č. 7 ve Frývaldově.

Na jaře roku 1920 uspořádáno bylo 201. dělostřeleckým plukem v Dobronivě divadelní představení hry „Už sú všetci v jednom vreci“. K tomuto představení přišlo mužstvo z posádek až 15 km vzdálených, ale i taková spousta obyvatelstva, že představení musilo býti dvakrát opakováno. Mnoho bylo z nich takových, kteří divadla, zvláště pak slovenského, vůbec ještě nikdy neviděli.

Osvětový odbor posádky v Kežmarku spojil se s místní slovenskou besedou k tomu cíli, aby nevтіravým způsobem poučili slovenský lid zapadlé spišské Magury o významu Československé republiky. Navštívili Vyšné a Nižné Ružbачy, Lackovou a Gňazdy a všude zahráli ve škole divadlo. Školní místnost již dvě až tři hodiny před počátkem představení byla lidem do posledního místečka naplněna. Většina návštěvníků po prvé viděla něco podobného.

Nejdůležitější složkou osvětové práce československého vojska na Slovensku je však vyučování analfabetů. Systematicky počalo se prováděti v zimních měsících roku 1920. Děje se to zcela v intencích slov pana presidenta, že vojna musí býti pro každého vojáka pokračovací školou života. A je toho u některých také svrchovaně zapotřebí. Vinou nedostatečně opatřeného vzdělání lidu za vlády maďarské je mezi slovenskými vojáky dosti značné procento analfabetů a i jinak jsou vědomosti jejich nepatrné. Jeden voják na př. na otázku, jak staré má sestry, odpovídá klidně: „jedna je taká, čo kravy pasie, druhá taká menší, čo husi pasie.“ Velmi mnozí nevědí, kde mají srdce, kolik má koruna haléřů, hodina minut a pod.

U I. horské brigády v Ružomberku bylo roku 1921 celkem 113 analfabetů, z nich naučilo se číst a psát 88. Roku 1922 bylo tam analfabetů 222, z nich naučilo se číst a psát 175. Roku 1923 bylo tam analfabetů 186, z nich naučilo se číst a psát 144.

Mládenec, urostlý jako jedle, jiskrných očí a dobro-

srdečného výrazu, mysleli byste, že máte před sebou inteligentního syna Slovače. Ale v pohledu jeho je cosi rozpačitého. Pochopíte, když se dovíte, že neumí číst ani psát. Typická oběť bývalého maďarského režimu na Slovensku.

Roku 1924 konalo vojenskou službu v celé republice 2709 analfabetů (2·52 % všeho vojska). Z nich bylo 1318 Slováků (6 % všech sloužících Slováků), 1024 Rusíni (30 %), 160 Maďarů (3 %), 118 Čechů (0·19 %), 53 Němci (0·26 %) a 36 Rumunů. Ze všech těchto analfabetů naučilo se na vojně číst a psát 1954, t. j. 72 %.

U každého praporu vojska zřízena je knihovna a čítárna časopisů, na každé strážnici přenosná příruční knihovnička.

Roku 1922 bylo na Slovensku 115 vojenských knihoven a 74 čítárny. Roku 1924 bylo 129 knihoven (v celé republice 401) se 100.416 svazky knih (v celé republice 346.721).

Vojenská zátiší, která zřídila hned po převratě YMCA, aby vojíni měli kde trávit svůj volný čas, zřízena jsou četně na Slovensku: v Bratislavě, Trnavě, Nitře, Trenčíně, Ružomberku, Baňské Bystrici, Spišské Nové Vsi, Košicích, Prešově atd. Roku 1922 převzala je vojenská správa do svých rukou.

I o další odborné vzdělání vojáků stará se vojenská správa. Roku 1925 uspořádáno bylo na Slovensku 12 zemědělských kursů pro vojíny, které navštěvovali 424 vojíni (z nich 327 Slováků), vedle toho bylo 21 kursů živnostenských se 485 absolventy, z nichž byli 173 Slováci.

Náš článek o dnešním stavu školství a národní osvěty na Slovensku je jistě skvělým dokladem pravdivosti slov Setona Watsona, jež jsme uvedli na počátku. Ještě více vynikne kulturní pokrok Slovenska za vlády československé proti jeho stavu za vlády maďarské, shrneme-li údaje, ve článku obsažené, v přehlednou tabulku:

Na Slovensku bylo za vlády

		maďarské (1914)		českoslov. (1924)	
		slov.	maď.	slov.	maď.
obyvatel		58 %	31 %	68 %	22 %
škol	obecných	365	3234	2724	741
	občanských	—	32	84	16
	středních	—	39	37	7
	učitelských ústavů .	—	16	13	1
	obchodních	—	8	12	2
	průmyslových	—	12	12	1
	zemědělských	—	7	17	1
vysokých		—	5	2	—
obecních knihoven . .		—	—	1200	240

Venkovský lid slovenský byl po staletí spoután robotou a žil v těžkých poměrech útisku náboženského, národního, politického a sociálního. Za ten čas přilnul hlubokou láskou k rodné půdě, a k přírodě i k rodině, v ohledu kulturním pak vybíjel svou energii a neobyčejné nadání ve svérazu lidového umění.

Lid slovenský (na venkově) neměl ani času ani příležitosti stýkati se s cizinou, novoty přijímal opatrně a s nedůvěrou a zachoval si tak na mnohých místech svéráz svých staveb, krojů, výšivek, keramiky i zvyků, jež ho velmi charakteristicky odlišují nejen od způsobu života lidu cizího, ale i od lidu městského, ačkoli je tu zřejmě patrna souvislost v kroji, ornamentice rostlinné i geometrické s ostatními národy slovanskými. Slovenský lid prací mnoha pokolení vystupňoval své umění na nejvyšší stupeň umělecké i technické dokonalosti. Při tom nezapomíná se nikdy účelnosti, takže kroj na př. je do té míry přizpůsoben zemědělskému zaměstnání lidu venkovského, že je potom zcela přirozeno, když lid se změnou svého zaměstnání odkládá i svůj kroj.

Kroj. Profesor J. Koula na základě svých dlouholetých studií shodně s kresbami Mánesovými tvrdil, že lidový kroj slovenský, hlavně ženský, je pravzorem původního svérázného kroje, jaký byl nošen od nejstarších dob až do

Chlapci z Jasenovce (Orava).

středověku po celé oblasti československé. Starožitné je zejména t. zv. vrapování pracích látek, které bývají skládány za mokra v uzounké řasy a potom sušeny na slunci. Celý povrch látky stává se touto úpravou jemně rýhovaným a při tom tak pružným, že jen velmi nesnadno se poškozují. Vrapování toto, dosud na Slovensku užívané, sahá způsobem svým hluboko do starověku, jak nám dosvědčují příklady spodních rouch u řeckých soch rázu archaistického.

Z mužského kroje na Slovensku vedle nohavic obyčejně

Typy Dětvanů.

přiléhavých, košile a haleny vyniká zejména široký opasek, pobitý ozdobami kovovými. Košile na prsou bývá rozhalena a spíná se obyčejně umělecky zhotovenou jehlicí rázu téměř archaického. V zimě nosí muži kožuchy, barevnými kožkami zdobené, z nichž mnohé po stránce ornamentální bývají mistrovskými díly vesnických kožušníků.

Rukávce žen a děvčat bývají nádherně vyšívány, podobně i zástěry. Při vyšívání bývá užito nejčastěji stylizovaných motivů rostlinných, nejstarobylejším zdá se býti motiv ornamentu „kohoutkového“.

Dětvanka ve svátečním úboru.

Nejryzejší kroj slovenský zachoval se v zapadlých horských dolinách, od světa odloučených, jako na př. v Bošáci, Čičmanech, Zliechově, Valašské Belé a jinde v bývalé župě trenčanské, v okolí Piešťan a Trnavy, v Dětvě a v horním Pohroní v župě zvolenské.

Vyšívání a krajky. Lidové umění slovenské projevuje se hlavně dvěma obory ženských ručních prací: vyšíváním a krajkářstvím. U vyšivek obdivujeme zejména mistrné ovládání všech technik vyšívacích a vzácný smysl pro harmonii barev. Slovenský lid miluje soulad barev. Barvami dodává výtvorům svého umění radostné ná-

Vyšíváčka na Dětvě.

lady. Tuto barevnost vidíme všude: na výšivce právě tak jako na krajce a na velkonoční kraslici.

„Myšlenka, kterou po dlouhá léta šířil anglický filosof Ruskin, že umění nenáleží pouze vyšším stavům, ale že má býti podstatnou věcí i v každé domácnosti selské, tato myšlenka se již uskutečnila v každodenním životě slovenského lidu. Nechybíme zajisté, řekneme-li, že Slováci jsou národem, jehož Ruskin po všechen svůj život marně hledal.“ Těmito slovy oceňuje umělecké nadání lidu slovenského Ruskinův krajan, Scotus Viator, ve své knize „Národnostní otázka v Uhrách“.

Vyšívá se na lněném nebo konopném plátně vším možným materiálem: od nitě konopné, lněné nebo bavlněné až po přepychové provedení hedvábím nebo nití zlatou a stříbrnou, jehož si ovšem dopřáti mohou jen v krajinách bohatších. Z ornamentů nejčastější jsou kohoutky, zvláště v Čičmanech, tvary symbolické jistě až z doby pohanské, dále tvary geometrické jako meandry, tvary rostlinné, prolamované, upomínající na renesanci a barok atd. Nejbohatší vyšívání bývá na koutních plachtách, rukávcích a čepcích.

Slovenské výšivky upoutaly pozornost ciziny po prvé na světové výstavě ve Vídni roku 1873. Vzbudily obdiv a oblibu pro svůj pěkný, umělecky sladěný vzhled a dámy ze společnosti začaly jimi ozdobovati své toalety. Jejich vzory byly otiskovány v módních časopisech a tak slovenské výšivky, práce slovenských žen dostaly se na světové forum. Ovšem nikoliv pod svým vlastním jménem, nýbrž pod jménem výšivek maďarských, někdy, zejména v módních časopisech po válce rusko-turecké pod jménem výšivek bulharských. Izabela, manželka rakouského arcivévody Bedřicha, pověstného nepřítele Slovanů, zejména v době světové války („markýze Géra“), ačkoliv byla rodem Španělka, tak si oblíbila slovenské výšivky, že roku 1895 založila v Bratislavě spolek „Izabela“ na jejich podporu a zpeněžení. Pro slovenský lid měl tento spolek ten význam, že přispěl značně k zaměstnání i k obživě mnoha slovenských žen, jejichž výrobky prodávaly se sice ve

Dětanská děvčata před kostelem.

světě pod falešným označením jako výrobky maďarské, ale až do světové války dal uvedený spolek vydělati slovenským vyšíváčkám přes milion korun. Slovenské výšivky prodávaly se v Bratislavě, ve Vídni i v Budapešti, v létě ve Smokovci v Tatrách, a v lázních: v Piešťanech, Trenčanských Teplicích, Karlových Varech i v Opatii.

Slovenští národovci těžce nesli, že práce slovenských žen jsou označovány v cizině jako výrobky maďarské. Snažili se tomu odpomoci a roku 1887 spolek slovenských žen „Živena“ uspořádal za tím účelem první výstavu slovenských výšivek v Turčanském Sv. Martině.

Největší význam pro rozšíření znalosti slovenského lidového umění měla národopisná výstava československá, pořádaná v Praze roku 1895. Na ní byly slovenské kroje a výšivky středem všeobecné pozornosti. Od těch dob začali je sbírat jednotlivci i musea. Nejbohatší jich sbírky jsou ve Slovenském museu v Turčanském Sv. Martině, v museu v Olomouci, v Národním, Národopisném a v Náprstkově museu v Praze. Od té doby vešly také do módy slovenské vyšívání košile, které začaly se nosit v Čechách i na Slovensku a byly považovány za odznak slovenského národního smýšlení, takže mnohý slovenský učitel i student nošením jich přivodil si i pronásledování.

Obchodu se slovenskými výšivkami chopily se brzy i samy slovenské ženy. Z Krakovan, Trebatic, Lubiny a ze Bzinců putují dnes zástupy slovenských žen po Československu, aby nabízely ke koupi slovenské krajky a výšivky. V Praze ku prodeji jich utvořena byla roku 1900 společnost „Záduha“, v Brně roku 1902 „Ústředna“, v Turčanském Sv. Martině roku 1911 „Lipa“.

Slovenské ženy ani nestačí vyhověti všem objednávkám výšivek. Mladé dívky, sotvaže dovedou jehlu držet v ruce, již se pilně cvičí ve vyšívání. V zimě od Všech svatých do polovice dubna vyšívá všecko ženské pohlaví v dědině. Na jaře ovšem odkládají jehly a chytají se opět motyky. Je však též dosti žen, které se výhradně vyšíváním zaměstnávají. Práce těch bývá potom jemnější a proto i hledanější.

Za nejstarší slovenské výšivky bývají pokládány odborníky pruhy látek, ozdobené prolamováním a výšivkami s motivy nejčastěji kohoutů a hvězdic, které bývají potom vešívány do zástěr anebo jinam. Tyto pruhy jsou známy pod jménem „žilinská robota“ a byly pracovány ve mnohých dědinách v okolí Žiliny v XVII. a XVIII. století.

Květ ženské trpělivosti, vkusu a dovednosti, *krajkářství*, pěstován je i na Slovensku. Na Slovensku zdobí se krajkami čepce, šátky, rukávce, zástěry i úvodnice. Krajky tvoří na nich jaksi doplněk vyšívání. Nejcenější krajky na Slovensku jsou z Ľubiny a z okolí Kremnice, Šťávnice a Baňské Bystrice.

Keramika. Na Slovensko přinesli výrobu keramiky „habáni“ čili novokřtělci (anabaptisté) ze Švýcar, kteří roku 1526 byli ze Švýcar vypovězeni a obrátili se nejprve na Moravu do Mikulova, kde je v počtu 12.000 přijal majitel tamního panství, Lichtenstein. Leč o 21 rok později byli i odamtud vypovězeni a odešli na Slovensko, kde měli své proslulé dílny jmenovitě v Sobotišti, Levárech, Dehticích, Stupavě, Dobré Vodě a v Trenčíně. Habáni se časem pokatoličili a poslovenštili. Jejich výrobky bývaly velmi oblíbeny a sloužily nejen denní potřebě, ale začasť i k výzdobě selských příbytků. Ve mnohé selské domácnosti na západním Slovensku bývalo na policích a po stěnách kolem dveří a jinde rozvěšeno často i přes 100 malovaných džbánek a talířů.

Slovenská habánská majolika vyrobena je z červené

masné hlíny místní a polévána bílou polevou cínovou. Bývá bohatě zdobena ornamentem rostlinným i výzdobou figurální. Hlavní barvy jsou tu žlutá a modrá. Na slovenských džbáncích vidíme zobrazeného na př. ponocného s halapartnou, pastýře s ovce, oráče s pluhem, žebřinový vůz s koňmi atd. Na některých jsou obrazy svatých, na jiných zvířata: jelen, ovce, zajíc atd. Patrně z toho, že džbánkáři výrobky svými hověli vkusu i zaměstnání svých odběratelů. Dokonce i českého lva možno spatřiti na džbáncích slovenských jako nosiče různých odznaků cechovních.

Úpadek slovenského hrnčířství zavinily výrobky porcelánové, železné, plechové a hliníkové. Slovenští džbánkáři nemohli konkurovati s výrobky továrnickými. Dnes pracuje pouze jedna dílna na výrobě slovenské keramiky podle starých vzorů a sice v Modré u Bratislavy.

Lidové malby. Lid slovenský má vzácně vyvinutý smysl pro barvy. Své malířské nadání uplatňuje všude tam, kde se mu k tomu naskytá příležitost. Na Slovensku bývají „malůvkami“ zdobeny i domy a stěny, uvnitř domu pak především krb. V malbě převládá ornament úponkovitý, rostlinný, do něhož tu a tam vsazeny jsou ptáčky na ratolesti, věnečky, košíčky, hvězdičky a srdíčka.

Vzácné umění malířské překvapí každého na malovaných vajíčkách velkonočních čili kraslicích. Jsou to vkusné, umělecké drobnomalby, na oválové ploše mistrně rozdělené a provedené.

Malovaný džbánek slovenský.

Zvláštní ozdobou slovenských jizeb bývají obrázky na skle malované. Neumělou rukou bývá na nich zobrazen

některý svatý anebo (u evangelíků) národní hrdina slovenský, Janošik se svojí družinou.

Dřevořezby. Lidové dřevořezby jsou oblíbeny velice na Slovensku. Zabývají se jimi především pastýři, kteří v horách při pasení ovcí mají dostatek volného času. Dřevořezbou ozdobují si biče, valašky, nože a fujary. Ani vařečku na vodu nenechají bez ozdoby. Také oštiepky (uzené sýry) musí býti pěkně okrášleny a proto vyřezávají na ně zvláštní formy. Držadla k črpákům (nádobám na žinčicu) vyřezána bývají ve starobylé, byzantské tvary. Vyřezávány bývají i piesty, kterými při praní se tluče prádlo. Také přeslice a kolovraty zdobí se dřevořezbami, někdy s vybíjenými ornamenty z olova, mosazi nebo železa.

Lidové stavby. Na Slovensku jsou nejzachovalejší typy lidových staveb v odlehlých horských vesničkách, zejména v Oravě (Párnica), v horním Trenčíně (Čičmany) a v Liptově. Chaloupky někde tu nemají komínů a kouř dere se skulinami mezi trámy ven. V Čičmanech mají stavby bílé (vápnem) pomalovány. Po požáru roku 1921 je tam většina chalup v původním slohu znovuzřízena za pomoci státu. Plány dělal osvědčený znalec lidového umění slovenského architekt Dušan Jurkovič, který v lidovém slohu dřevěných staveb slovenských vystavěl i několik vil v Luhačovicích a na Pustevnách na Radhošti. Slovenský sloh dřevěných staveb vyvrcholil ve stavbách dřevěných kostelů, kterých nejvíce je v Oravě (v Istebném, Leštínách, Tvrdošíně).

Malovaná kuchyně ve Vajnórecs.

Zpěv, hudba a tanec. Lid slovenský miluje zpěv i hudbu. Zpěv písně jest vlastně nejvlastnějším projevem duše člověka slovenského. V ní pověděl všecko, co hýbalo jeho srdcem, co ho těšilo nebo rmoutilo.

Ačkoliv v minulém století bylo zapsáno a vydáno na tisíce písní českých (Erben), moravských (Sušil) i slovenských (Kadavý), přece až dosud jsou tisíce písní, jejichž ani text ani melodie není posud nikým napsána a vydána (Matica slovenská v Turčanském Sv. Martině má z poslední doby sbírku slov a nápěvů písní dosud nevydaných v počtu 27.000).

Ráz lidových písní přiléhá těsně k povaze lidu. Jsou místa na Slovensku, kde je rozkoší naslouchati neporušené staré lidové písni netušené krásy a často i antických tonin. Ovšem to se nám podaří jedině tehdy, neví-li zpěvák, že je poslouchán.

O slavnostech a zvláštních příležitostech přistupuje ke zpěvu i hudba. Sestávala zprvu jen z dud a houslí, později přibírána byla i basa, klarinet a cymbál.

Harmonickým doplňkem zpěvu a hudby je tanec. Kdo chce poznati staré tance musí na moravské Slovácko. Tam tančí ještě dnes o hodech starodávné tance: sedlácký, starosvětský, zbojnický a na konci masopustu i mečový. Ten tančí se také na Slovensku, kde jinak je zvláštností zejména odzemok čili valašský tanec a bystrík čili čardáš.

Na svérázu československé lidové hudby a písně založena je celá stavba umělé hudby československé. Smetana,

Rodný domek spisovatele Martina Kukučina v Jasenové (Orava).

Dvořák, Blodek a jiní čerpali z nepřehraných jejích pokladů a v duchu československé hudby národní vytvořili díla nesmrtelná. Ale i slovesná část písní byla vzorem mnohým básníkům českým (Čelakovský, Erben) i slovenským (Štúrovci), kteří uhodivše tak na strunu lidu blízkou a srozumitelnou, našli tím i pravou cestu k jeho srdci.

Zvyky a obyčeje. Přes veškerý pokrok a pronikavé změny ve způsobu života zachovaly se ve mnohých krajích slovenských různé starodávne zvyky a obyčeje, vyjadřující primitivní přírodní smýšlení lidu a ozvěnu dob pohanských.

Tak na př. přechod od zimy k létu naznačuje zvyk vynášení smrti. Panna (zvaná Mariena čili Morana), oblečená

v hadry a na bidle vztýčená nosí se po dědině a za dědinou hodí se do vody. Smrt je znakem a obrazem toho, že zima skončila již své panství a nastalo nové jaro. Na velikonoční pondělí je prastarým zvykem pomlázka čili šlaháčka nebo oblievačka, kterou mládenci poctívají své dívky šlehající je pruty nebo oblévající je vodou.

Noc filipo-jakubská je plna čarodějných rejdu. V její večer pálívali se „čarodějnice“ v podobě košťat za vsí a v noci stavívají mládenci dívkám máje.

Ukončení žní slaveno bývá obžínkami čili dožatou.

Nejveseleji bývá o hodech čili o posvícení. Veškeré práce polní bývají tou dobou již skončeny a možno proto po vůli se veseliti. Celá obec je vybílena a vyčistěna a v kuchyních nachystáno je jídel, zejména koláčů a hus se zelím do sytosti. Slavnost posvícení končí obyčejně tancem v hospodě.

Na sv. Mikuláše je radostný den nadílky pro děti. Po dědině obchází Mikuláš v průvodu anděla a čerta a nadílí dětem sušené ovoce, ořechy a hračky.

O vánocích chodí po dědině pastýři, zpívají koledy, troubí, práskají bičem a ohlašují narození Páně. Na druhý svátek vánoční chodí mládež po koledě. Na tři krále obcházejí dědinu opět za krále ustrojení chlapci.

Masopustem nastává pro mládež doba hlučného veselí a tance, která končí v masopustní úterý chozením maškar s typickými figurami žida a medvěda a vrcholí o půlnoci při tanci a pohřbívání „Bacchusa“.

Z ostatních zvyků nejzajímavější jsou zvyky o svat-

bách obvyklé. Na Slovensku udržely někde svatby dosud svůj ráz důležité události rodinné, které se zúčastňuje celá dědina. Pestrý a malebný je svatební průvod. Šaty nevěsty a družiček musí býti zcela nové, bohatě vyšíváním zdobené. Nejkrásnější bývá ozdoba hlavy nevěstiny t. zv. parta. Když se loučí nevěsta s rodiči bývá všelijaké říkání. Zvyky svatební končí stěhováním peřin od nevěsty k ženichovi.

NÁBOŽENSKÉ POMĚRY NA SLOVENSKU

Podle sčítání lidu roku 1921 je na Slovensku římských katolíků 2,128.205 čili 71 %, řeckých katolíků je 193.778 čili 6 %, evangelíků a. v. 382.428 čili 13 %, reformovaných (kalvínů) 144.549 čili 5 % a židů 135.918 čili 4·5 %.

Jak patrně z toho je *římskokatolická církev* na Slovensku nejpočetnější. Příslušníků jejích také za 10 let od sčítání lidu roku 1910 přibýlo na rozdíl od druhých částí republiky. Římských katolíků přibýlo na Slovensku v uvedeném období 94.757. Na celém Slovensku jsou 1034 římskokatolické fary, z čehož jsou 793 fary slovenské. Církevně dělí se v 6 diecesí (biskupství):

Trnavská diecése (dosud náležející k arcidiecesi ostrahomské), administrátorem jejím je Pavel Jantausch, má 392 fary, z nichž 244 slovenské.

Košická diecése, administrátorem Josef Čárský, má 152 fary, z nichž 138 slovenských.

Nitranská diecése, biskup Karel Kmetko, má 148 far, z nichž 138 slovenských.

Spišská diecése, biskup Jan Vojtašák, sídlí ve Spišské Kapitule, má 148 far, z nichž 145 slovenských.

Baňskobystrická diecése, biskup Marian Blaha, sídlí v Hronském Sv. Kríži, má 113 far, z nichž 95 slovenských.

Rožňavská diecése, administrátorem Michal Bubnič, má 81 faru, z nichž 33 jsou slovenské.

Slovenští biskupové při slavnosti posvěcení v Nitre 13. února 1921.
Zleva napravo: 1. dr. Karol Kmeťko, 2. Marian Blaha, 3. Jan Vojtašák.

Evangelický biskup
dr. Jur Janoška.

Vlivem maďarské výchovy v kněžských seminářích za vlády maďarské jest ještě dnes většina katolických kněží na Slovensku naplněna duchem maďaronským. Karol A. Medvecký v knize „Církevné pomery katolických Slovákov“, vydané roku 1920, píše, že ještě dnes káže se slovenským věřícím ve 26 farnostech maďarsky, poněvadž tamní faráři slovensky neumějí. Týž spisovatel píše na základě ústních údajů školního inspektora v Nitře, že v červnu 1920 nitranský kněz, rodem Slovák, Rizner okřikl kolemjdoucí jeptišku, která mluvila slovensky s jakousi slovenskou žačkou: „Jak se opovažujete s tímto děvčetem po slovensku mluvit?“ Jiný církevní hodnostář okřikl slovenskou ženu pro slovenský pozdrav „Pochválen“: „Neopovažujte se mne slovensky pozdravovat.“

Příčina tohoto neblahého stavu je v tom, že Slováci neměli nikdy katolických biskupů slovenských, vyjímaje jediného Štefana Moyzesa, který byl biskupem v Baňské Bystrici v letech 1851—1869.

Po převratě koncem února 1919 vypovězeni byli proto ze Slovenska tři maďarští biskupové: z Nitry, Baňské Bystrice a z Trnavy. V témž týdnu zemřel v Maďarsku

spišský biskup Párvy, ukrutný nepřítel slovenského kněžstva. Na tři z těchto čtyř uprázdněných biskupství jmenováni byli noví biskupové koncem roku 1920 a posvěceni společně v Nitře 13. února 1921 k radosti všech katolických Slováků.

Veliký rozruch způsobil pastýřský list slovenských biskupů ze dne 26. listopadu 1924, který zakazuje slovenským katolíkům členství v jakýchkoli spolcích kromě spolků katolických. Zákaz ten namířen je hlavně proti spolkům socialistickým a sokolským.

Z klášterů na Slovensku sluší uvést: premonstrátský v Jásově, benediktinský v Komárně, jezuitský v Trnavě, piaristický v Trenčíně, františkánský ve Skalici, Hlohovci, Trnavě a Žilíně atd.

Z humanitních ústavů: sirotčinec v Kláštore pod Znojmom, nemocnice milosrdných bratří v Bratislavě a středoškolské internáty v Baňské Bystrici, Ružomberku a Trenčíně.

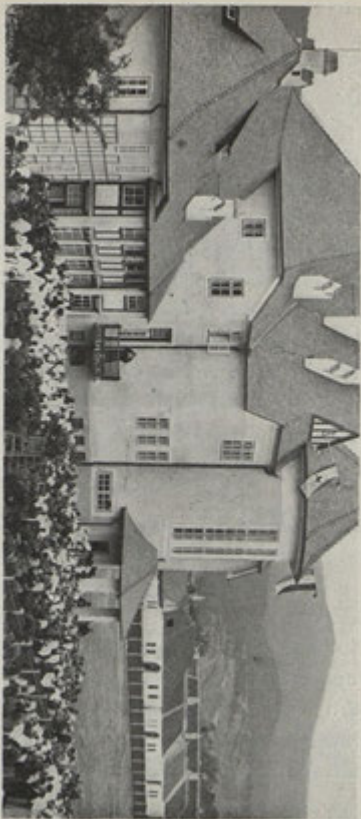
Reckokatolická církev má na Slovensku dvě diecése: celou prešovskou se 163 farami (administrátor Dionys Njáradi) a část mukačevské se sídlem v Užhorodě totiž 86 far ze všech 299 (biskup Petr Gebej).

Evangelický biskup
Samo Zoch.

Evangelická církev a. v. na Slovensku jest nejpočetnější církví protestantskou v celé republice. Má (i s Podkarpatskou Rusí, kde jsou dva sbory o 2267 duších) 384.695 duší. Evangelická církev slovenská znamenala pro svůj národ velmi mnoho, zejména svými tradicemi husitskými a českobratrskými. Její chrámy byly jediným útlukem slovenštiny, když všechny školy byly pomaďarštěny, v jejich řadách dochovalo se nejvíce národně probudilé inteligence. Svou bohoslužebnou řečí českou, kterou si zachovala jak v bibli kralické tak i v kancionále Tranovského a ve Zpěvníku byla vždy živým mostem vědomí jednotnosti národa československého. Proto byla trnem v oku všem maďarům a proto odrodilý Slovák dr. Samo Czambel roku 1902 maďarské vládě radil, aby z evangelických kostelů odstranila češtinu, poněvadž tím „stržen by byl konečně i poslední z mostů, jimiž od věků proudil společný kulturní život československý“. Přání Czamblovo se bohudíky nesplnilo a tak slovenští evangelíci zůstali věrni národní myšlence a po převratu s jásotem uvítali zrození republiky Československé.

Naričením ministra Šrobára ze dne 30. ledna 1919 byla evangelická církev na Slovensku osamostatněna a rozdělena tak, jak zůstává posud ve dva distrikty. Západní distrikt má 8 seniorátů a 151 sbor (z toho 132 sbory slovenské, 9 německých a 10 maďarských), východní má 9 seniorátů a 159 sborů (z toho 118 slovenských, 33 německé a 8 maďarských). Celkem je na Slovensku 248 evangelických

Slavnostní otevření evangelického sirotčince v Modři.

sborů slovenských, 42 německé a 18 maďarských. Na synodě, konané v Trenčanských Teplicích od 18. ledna do 4. února 1921, přijata byla ústava. V čele sboru je farář se světským dozorcem a staršovstvem*. Důležité věci rozhoduje sborový konvent. Obdobně v čele seniorátu je senior se seniorálním dozorcem, staršovstvem a konventem a konečně v čele distriktu je biskup, distriktuální dozorce staršovstvo a konvent. Biskupem západního distriktu je Samuel Zoch v Modře, východního Jur Janoška v Liptovském Sv. Mikuláši. V čele celé církve má býti generální biskup a generální dozorce. Generální biskup nebyl však zvolen a funkci tu zastává starší z obou biskupů, té doby biskup Janoška. Pro dorost duchovenský má církev bohosloveckou akademii v Bratislavě. Ku hrazení výloh církve přispívá stát svým příspěvkem. Z humanitních ústavů církve sluší vzpomenouti sirotčince v Modře, vystavěného roku 1913.

Reformovaná (kalvínská) církev na Slovensku dlouho nechtěla přerušiti své spojení se svou církví mateřskou v Maďarsku a osamostatniti se v rámci republiky Československé. Teprve roku 1922 prohlásila se za církev samostatnou a zřídila si 3 distrikty, z nichž dva na Slovensku a jeden v Podkarpatské Rusi. Seniorát západoslovenský se sídlem biskupa v Bratislavě má 2 senioráty a 80 sborů, distrikt východoslovenský se sídlem v Rimavské Sobotě má 5 seniorátů a 130 sborů. Celkem je na Slovensku 210

* U evangelíků všichni církevní činovníci jsou voleni členy církve.

reformovaných sborů. Jsou to sbory maďarské až na 30 sborů na východě Slovenska, které jsou slovenské. Stát učinil potvrzení ústavy reformované církve na Slovensku odvislým od zřízení samostatného seniorátu pro slovenské kalvíny, čemuž se vedení církve dosud brání. Ze 30 farářů, spravujících slovenské sbory kalvínské, umí a káže slovensky pouze 13. Roku 1925 zřídila si reformovaná církev na Slovensku bohosloveckou školu v Lučenci.

Židé na Slovensku dělí se na ortodoxní, kteří mají asi 120 obcí ve svých rukách a jsou organisováni ve Svazu židů pro Slovensko v Bratislavě a v moderní neology, kteří ovládají asi 30 sborů a jsou smýšlení maďarského. Mimo tyto dvě skupiny jest asi 25 obcí židovských.

ORGANISACE VEŘEJNÉ SPRÁVY

Utvořením československého státu sloučeny byly dvojí země, jež politickým vývojem byly od sebe devět století odděleny: země koruny české a Slovensko s Podkarpatskou Rusí. Různost politického vývoje byla nejpatrnější ve veřejné správě.

Země koruny české měly rakouskou státní správu (okresní hejtmanství a místodržitelství v Čechách a na Moravě, zemské hejtmanství ve Slezsku) a vedle toho samosprávu (okresní zastupitelstva a výbory a zemské výbory). Na Slovensku a v Podkarpatské Rusi byla uherská správa, vybudovaná na základě šlechtické samosprávy (služnovské a župní úřady).

V zemích koruny české nebylo třeba hned po převratu měniti organisaci veřejné správy, bylo to však nutno z důvodů státních a národních na Slovensku. Proto byl hned v prosinci 1918 zřízen úřad ministra s plnou mocí pro správu Slovenska.

Ministerstvo s plnou mocí pro správu Slovenska zřízeno bylo zákonem ze dne 10. prosince 1918, č. 64, který v § 14 ustanovuje: „Vláda má právo dáti některému svému členu plnou moc, aby vydával nařízení a konal vše na udržení pořádku, na konsolidování poměrů a na zabezpečení řádného státního života na Slovensku.“ Prvým ministrem s plnou mocí pro správu Slovenska byl dr. Vavro Šrobár,

který 15. prosince 1918 zorganizoval se svými rádci své ministerstvo v Žilině na Slovensku, odkud 4. února 1919 přenesl své sídlo do Bratislavy.

Při ministerstvu s plnou mocí pro správu Slovenska byly s počátku referáty pro všechny obory, v jejichž čele stáli vládní referenti (pro církevní věci evangelické, katolické, dopravu, finance, obchod, školství, veřejné práce, zásobování, zdravotnictví a zemědělství). Referáty tyto po volbách do Národního shromáždění roku 1920 z části zanikly a agenda jejich skoncentrovala se v jednotlivých ministerstvech v Praze, z části byly proměněny na referáty těchto ministerstev, ač byly ponechány v Bratislavě za účelem těsnějšího styku s kruhy slovenskými.

Tak bylo roku 1926 v Bratislavě:

1. Slovenské oddělení ministerstva obchodu,
2. referát ministerstva školství a národní osvěty,
3. referát veřejných prací a
4. expositura ministerstva zemědělství.

Ministerstvo s plnou mocí pro správu Slovenska má kromě presidia (k němuž je přiřčeněn tiskový referát) administrativní referát, který je nejvyšším politickým úřadem na Slovensku. Dle faktického stavu, ačkoliv není věc upravena zákonem, vykonává ministerstvo toto na území Slovenska funkci ministerstva vnitra. Podléhají mu bezprostředně úřady župní, okresní, obecní a obvodové notariáty, státní policie a městské policejní kapitanáty. Faktický tento stav byl stvrzen i nálezem nejvyššího správního

soudu č. 664 a 12.014 z roku 1923. Ministerstvo s plnou mocí pro správu Slovenska nemá svého vlastního rozpočtu. Jeho výdaje i příjmy obsaženy jsou v rozpočtu ministerstva vnitra.

Zřízení ministerstva s plnou mocí pro správu Slovenska neodstranilo však plně všechny obtíže, jež plynuly z několikastoletého různého politického života obou částí státu československého: zemí historických a Slovenska s Podkarpatskou Rusí. Aby správa veřejná byla v obou částech sjednocena, zřízen byl v květnu 1920 zvláštní úřad, ministerstvo pro sjednocení zákonův a organizace správy (t. zv. ministerstvo unifikační).

Sjednocení organizace správy řeší zákon ze dne 29. února 1920 o zřízení župních a okresních úřadů v republice Československé č. 126 Sb. z. a n. Jím má býti provedena v celé republice jednotná správa. Zákon tento rozdělil Československou republiku (kromě Podkarpatské Rusi) na 21 župu.

Aktivování tohoto zákona nebylo však uskutečněno v celé republice najednou, nýbrž od 1. ledna 1923 byl uveden v život zatím pouze na Slovensku, kde bylo tehdy podle staré uherské organizace správy 16 žup a kde na místě nich zřízeno bylo 6 žup se 79 politickými okresy.

Podle tohoto zákona zřizuje se u každého župního úřadu župní zastupitelstvo, volené od občanstva a čítající v každé župě 35 členů (v župě, čítající více než 700.000 obyvatelů na každých 20.000 o 1 člena více, tak na př. župní za-

První slovenští županové.

Stojící: dr. Juraj Slávik, zvolenský; dr. Jan Sekáč, lipovský; Josef Országh, turčanský.

Sedící: dr. Jan Rumann, košický; dr. Method Bella, bratislavský; dr. Jan Jesenský, nitranský.

stupitelstvo v Bratislavě má 36 členů). Vláda může (do roku 1940) jmenovati do župních zastupitelstev vedle volených zástupců ještě další členy, jichž počet nesmí však přesahovati třetinu členů volených.

Župní zastupitelstva zvolí ze sebe osmičlenný výbor. Působnost jeho jest hospodářská a správní. Pečuje o dopravu, zdravotnické, zemědělské, kulturní a sociální zájmy župy a jejího obyvatelstva. Jeho činnost dále je normotvorná: Vydává podrobnější předpisy k zákonům Národního shromáždění, pokud jest vládou po zákonu k tomu zmocněno.

U okresních úřadů zřizují se okresní výbory osmičlenné s obdobnou působností jako župní zastupitelstva kromě působnosti normotvorné. Župní zastupitelstva scházejí se pravidlem jednou za čtvrt roku, župní výbor a okresní výbor jednou za měsíc.

Volby do župních zastupitelstev a okresních výborů konaly se na Slovensku roku 1924.

O významu žup na Slovensku svědčí nejlépe jejich rozpočty na rok 1925. Vykazují celková vydání 88,951.116 Kč. Úkoly župní samosprávy jsou především hospodářské. Rozdělení výdajů odpovídá tomuto hlavnímu oboru župní působnosti. Na účely dopravní (stavbu silnic) dávají župy slovenské 60,000.000 Kč, na účely zdravotnické (na Slovensku velmi důležité) 17,000.000, na účely správní (kromě platů úředníků, které hradí stát) 3,000.000, na účely zemědělské 2,000.000, kulturní 2,000.000, sociální a humanitní 1,000.000.

Příjmy žup tvoří z polovice přírážky k přímým daním, z polovice státní přiděly a župní poplatky. Rozpočet všech žup slovenských vykazuje přebytek 120.000 Kč. Rozsah přírážek není nikde přílišný. V župě bratislavské je nejnižší (71 %), v župě povážské nejvyšší (135 %).

Na Slovensku bude záhy aktivován podle župního zákona *Zemský svaz župní*, který by odpovídal asi funkcím, jež v Čechách, na Moravě a ve Slezsku dosud obstarávají zemské výbory, instituce zbylé z dob rakouských.

Po aktivování tohoto Zemského svazu žup lze očekávat ještě větší rozkvět slovenské samosprávy.

ZMĚNY V OBORU ZÁKONODÁŘSTVÍ

Zákonodárství Československé republiky znamená pro Slovensko a Podkarpatskou Rus s ohledem na jejich posavadní právní stav značné zlepšení.

Tak hned jeden z prvních zákonů: zákon č. 64 z roku 1918 prohlásil jazyk slovenský na Slovensku za jazyk úřední a zákazem lihových nápojů kromě piva a vína zahájil boj proti alkoholismu, na Slovensku tak rozšířenému.

Zákon č. 139/19 ustanovil, že Sbírka zákonů a nařízení vycházející bude také ve znění slovenském a zákon č. 500/21 prohlásil slovenské texty zákonů a nařízení za původní, což bylo s hlediska národního a politického významným uskutečněním dávných slovenských požadavků.

Zákon č. 67 z roku 1919 zavedl na Slovensko před tím neznámé pořádání lidových kursů občanské výchovy, ve kterých by se všemu občanstvu bezplatně podával odborný výklad o ústrojí státu, o právech a povinnostech občanů.

Docházka mládeže do škol obecných zvýšena byla ze 6 let na plných 8 školních roků, čímž umožněno bylo zvýšení základní výchovy školní a odstraněny byly nesrovnalosti v této věci mezi zeměmi českými a Slovenskem.

Z uherského práva převzata byla do zákonodárství naší republiky ustanovení zákona o podmíněčném odsouzení a propouštění.

Zákonem č. 211/20 postátnění byli obecní a obvodní notáři na Slovensku, čímž stát získal spolehlivou základnu ku provádění agendy v nejnižším článku své organisace, v obcích, kterým zůstali tak zachováni tito důležití úředníci a rádci občanů.

Z jejich působnosti vyňata byla toliko agenda finanční a to zákonem č. 43/22, kterým oddělena byla státní správa finanční od přetížené správy obecní. Věci finanční přeneseny byly jednak na berní úřady, jednak na generální finanční ředitelství v Bratislavě. Stalo se tak ve smyslu resoluce finanční sekce II. sjezdu slovenských právníků ze dne 30. října 1920.

Finanční hospodářství obcí bylo upraveno zákonem č. 329/21. Výše obecních přírážek k přímým daním byla jím v zájmu poplatnictva omezena na rozdíl od dosavadního stavu, který takového omezení neznal.

Náhradou za to dostalo se obcím zákonem č. 334/24 přídělu některých daní státních a to poloviny až dvou třetin daně domovní, na dobu dvou let třetiny daně pozemkové (zbytek, po dvou letech celá daň připadne župám), 5 až 10 % daně z obratu a pracovních výkonů a daně přepychové (župám též 5 %). Župám kromě toho byly přiděleny zvláštní přírážky k dani z lihu.

V oboru sociální péče vykonáno bylo mnoho ku zlepšení dosavadních poměrů na Slovensku.

Zákony č. 91/18 a 420/19 zavedena byla především osmihodinová doba pracovní (čili 48 hodin práce týdně),

kdežto uherské zákony omezovaly práci pouze na dobu od 5. hodiny ranní do 9. hodiny večerní s dvouhodinovým odpočinkem, což znamenalo 14 hodin práce denně.

Poměry zaměstnanců bývalého státu uherského upraveny byly zákonem č. 269/20. Úředníci, kteří se ve stanovené lhůtě přihlásili, pokud se nedopustili trestných činů proti bezpečnosti našeho státu, byli trvale ustanoveni ve službách republiky anebo dáni na odpočinek s plnými požitky podle platných zákonů. Pro odbornou způsobilost dosavadních úředníků učiněna na dobu prvních pěti let výjimka v tom směru, že rozsah její řídil se dle dřívějších předpisů.

Zákonem č. 28/23 zřízen byl státní ústav pro zvelebování živností v Turčanském Sv. Martině. Do státní rady živnostenské ze 30 členů, jmenovaných ministrem obchodu, musí býti vždy nejméně 8 ze Slovenska a Podkarpatské Rusi.

Povznesení obchodu na Slovensku prospěl velmi zákon č. 271/20, jenž zavedl tam dosud neznámé společnosti s ručením omezeným, které v ostatních částech republiky dobře se osvědčily.

Nový živnostenský zákon pro Slovensko a Podkarpatskou Rus (č. 259/24) vybudoval na Slovensku povinnou organizaci živnostnictva, tam dosud na podkladě spolkovém spočívající. Umožnil zřizování učňovských škol v místech, kde je aspoň 30 učňů, stanovil poměr počtu učňů k počtu pomocníků, aby mistr nepracoval toliko se sa-

mými učni, zavedl řádnou sociální ochranu živnostenského pomocnictva. Zákon ten znamená krátce značný pokrok proti dosavadnímu stavu jak ve smyslu povznesení živnostenské výroby, tak po stránce sociální ochrany dělnictva.

Aby umožněn byl úvěr na práce stavební, komunální, meliorační a železniční, zákon č. 238/22 rozšířil působnost zemských úvěrních ústavů i na Slovensko a Podkarpatskou Rus. Ministr financí kromě toho byl zmocněn, aby u těchto ústavů ze státních prostředků uložil v hotovosti částku do 40,000.000 Kč na 4%. Stejně státní podpory dostalo se i nově zakládaným spořitelnám a jejich odbočkám na Slovensku do 15,000.000 Kč (zákon č. 390/22).

V oboru daňovém je patrno tendence učiniti Slovensko účastným co největších výhod, pokud to jen státní pokladna připouští. Tak zrušena byla daň výdělková I., II. a IV. třídy jakožto dvojí zdanění vedle daně z příjmů. Sazba výdělkové daně III. třídy snížena byla místo dřívějších 10% sazby na 1·2—4% podle výše poplatného výtežku.

Z našeho přehledu je patrno, jaká péče věnuje se Slovensku po stránce zákonodárné a je jistě oprávněna naděje, že péče tato přispěje značnou měrou k uklidnění vnitřního státního života nejen na Slovensku, ale i v celé republice.

SOUDNICTVÍ NA SLOVENSKU

Před převratem bylo na Slovensku 526 soudců a soudcovských notářů (auskultantů). Z těchto ani jeden nepřihlásil se za Slováka. V celém bývalém Uhersku byl pouze jeden soudce, který měl to hrdinství, že se přihlásil otevřeně jako Slovák, Štěpán Staněk, rodák z Trenčína. Byl za to ovšem přeložen z trestu do Vacova. Po převratě měl býti jmenován předsedou sedrie v Trenčíně, avšak nedočkal se toho. Zemřel na jaře 1919.

Z 526 soudců na Slovensku znalo před převratem pouze 6 tolik slovensky, že by byli mohli napsat rozsudek i po slovensku, asi 50 bylo takových, že dovedli se se Slovákem aspoň dohovorit po slovensku, ale ostatní neznali slovensky vůbec. Nebylo jim toho také zapotřebí. Před soudy jednalo se totiž výhradně maďarsky, protokoly vedly se po maďarsku, rozsudky vyhlašovaly se jedině po maďarsku. Nač by se byl tedy soudce učil řeči lidu?

Po převratě musila ovšem nastati v tomto ohledu změna. Nebylo možno dopustit, aby se slovenskými stranami jednalo se při soudech v řeči jim neznámé. Nebylo však možno naráz propustiti všechny úředníky, neznalé slovenštiny, aniž by se tím porušil nerušený chod soudnictví na Slovensku vůbec. Soudcům byla proto povolena lhůta, do které měli se naučiti slovensky, propuštěno a pensionováno bylo pouze asi jen 20 % převzatého personálu a k vy-

plnění nastalých mezer použito bylo několik Slováků a asi 70 českých soudců, jejichž zásluhou byly soudy na Slovensku poslovenštěny.

Do soudnictví na Slovensku bylo ovšem také třeba vnést nového ducha nestranné spravedlnosti. Za Maďarů bylo totiž soudnictví vedeno duchem nadpráví vyšších společenských tříd a vládnoucího národa maďarského. Rovnost před zákonem byla sice na papíře, ale ve skutečnosti nebyla zachovávána. Široké vrstvy obyvatelstva, zvláště nemaďarského, byly vydány na milost a nemilost libovůli maďarských soudců. Soudy nesloužily spravedlnosti, nýbrž maďarské státní myšlenky a zřejmě nadřazovaly maďarským zemanům a měšťanům. Slovenský lid nedovolal se u soudů vůbec ochrany, jeho řeč byla z pojednávání soudního vůbec vyloučena. Slovenské obyvatelstvo nebylo z valné části u soudu souzeno, nýbrž prostě odsuzováno.

Na Slovensku jsou dvě soudní tabule (soudy druhé instance), totiž v Bratislavě a v Košicích. Soudní tabuli v Košicích podřízena je i Podkarpatská Rus. V čele těchto soudních tabulí jsou dva vynikající slovenští právníci: dr. Vladimír Fajnor a dr. Martin Mičura. Z ostatních soudců na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, v počtu 446, je 115 Slováků, 170 Čechů, 20 Rusínů, 108 Maďarů, 19 Němců a 14 Židů.

Do budoucnosti lze očekávat, že počet Slováků se značně zvětší, neboť mezi soudcovskými čekateli, kterých je

57 v přípravné službě soudcovské, je 38 Slováků, 6 Čechů, 5 Rusínů, 6 Maďarů a 2 Němci.

Zákonem č. 167/20 zřízena byla pro Slovensko advokátní komora, do výboru jejíž jmenování byli samí Slováci. Z veřejných notářů, kterých je na Slovensku 57, jsou kromě 4 Čechů a 5 Maďarů samí Slováci.

U velikém nepořádku byly za maďarské vlády věci sirotčí. Pro ně zřízeny byly při úřadech župních zvláštní sirotské vrchnosti, které se o svěřené jmění sirotek staraly tak, že je upsaly do válečných půjček. Tak bylo jmění to zavléčeno do Maďarska, odkud přes to, že již roku 1923 byla o vydání jeho s Maďarskem uzavřena smlouva, nepodařilo se je dosud dostati a o náhradu jeho musí se starati československý stát. Na místo sirotčích stolic zřízeny jsou nyní poručenské úřady, přidělené soudům.

V oboru zákonodárství soudního byly připraveny základy pro úplnou unifikaci hmotného práva občanského a zhotovena a tiskem vydána osnova jednotného občanského zákona, který má platiti na celém území republiky Československé a na Slovensku nahraditi dosud platné právo nepsané.

Slovenska týkají se dále zákony č. 161/21, 123/23 a 164/24, kterými byly přizpůsobeny předpisy o příslušnosti civilních soudů podle hodnoty předmětů změněným poměrům valutovým, jednak zavedena řada zjednodušení v civilním řízení soudním. Vzorem bylo tu hlavně právo dříve rakouské, platné na území republiky mimo

Slovensko, které nepoměrně lépe vyhovuje zájmům obyvatelstva, hledajícího právo, nežli procesní právo uherské, sloužící spíše zájmům právních zástupců.

Pro soudy slovenské vydán byl také jednací řád (č. 99/24), přidržující se rovněž osvědčeného vzoru moderního soudního řádu rakouského, kterým zaveden byl do vnitřní agendy soudnictví na Slovensku pořádek poměrně větší, nežli tomu bylo za platnosti jednacího řádu uherského.

Pozornosti zaslouží také snahy o zavedení řádné evidence vlastnictví nemovitostí, jejíž stav byl na Slovensku dosud velmi neutěšený hlavně pro nedostatek svědomitě vedených knih pozemkových. Již po řadu let se pilně pracuje na zakládání nových pozemkoknižných vložek. Účelu tomu slouží i vládní nařízení č. 148/22, kterým vydány byly předpisy o knihovním dělení parcel a kterým má se knihovní pořádek co nejrychleji zavést.

Ohromnou změnu, jaká nastala ve slovenském soudnictví po převratě, je nejvíce viděti na slovenských porotách. V nich zasedají dnes prosté ženy a muži z lidu a soudí v síních, do kterých před převratem směli přicházeti pouze jako obžalovaní.

SOCIÁLNÍ PÉČE NA SLOVENSKU

I. Péče o mládež.

Na Slovensku je stát podle zákona VIII. a XXI. z roku 1901 povinen pečovat o děti opuštěné. Péče o tyto děti je soustředěna ve státních dětských domovech v Košicích a Rimavské Sobotě, jež opatrují 4139 dětí. Za poslední čtyři léta bylo na ně vynaloženo celkem 23,867.610 Kč.

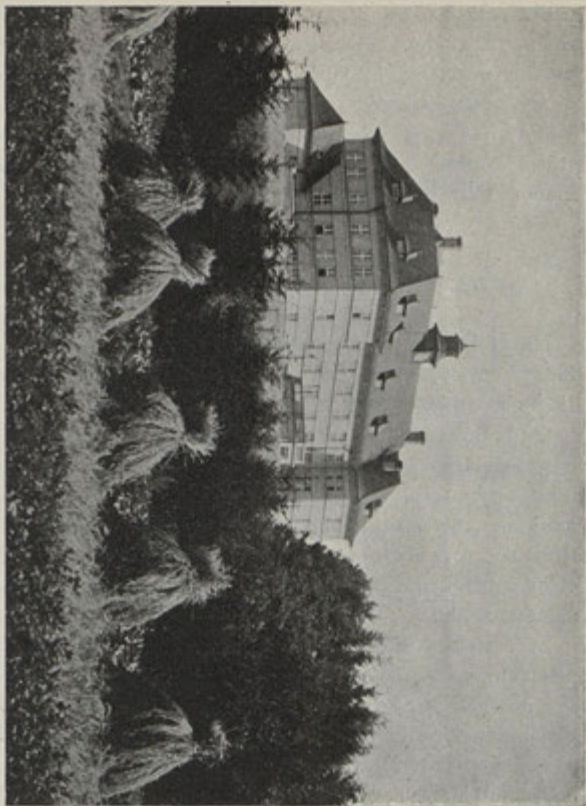
Pro děti hluchoněmé udržuje stát na Slovensku 4 ústavy (v Kremnici, Komárně, Dubnici a Jelšavě), pro děti slepé zřízen byl roku 1922 státní ústav v Levoči*. Ve Slovenské Lupči je státní sirotčinec. Komenského ústav v Košicích zřízen jest jako polepšovna mladistvých provinilců**.

II. Bytová péče.

Bytovou tíseň snažily se zmírniti jednak zákony o ochraně nájemníků o zabírání bytů obcemi a o omezení

* V ústavě v Kremnici je 245 chovanců, v Komárně 47, v Dubnici 50, v Jelšavě 90, v Levoči 38. Kromě toho je ve Slavnici u Žiliny Domov slovenských mrzáčků a v Plešivci ústav pro slabomyslné.

** Dne 29. srpna 1926 otevřen byl v Turč. Sv. Martině Štefánikův ústav. Vystavěl jej Československý Červený kříž nákladem 4,000.000 Kč, na což 1,000.000 Kč přispěli američtí Slováci. Ústav sloužiti bude pro výchovu sociálních pracovníků pro sociálně zdravotní stanice Červeného kříže. Je v něm také umístěna rodinná škola „Živeny“ pro slovenské dívky.

Štefánikův ústav v Turč. Sv. Martině pro výchovu sociálních pracovníků.

práva stěhovacího, především však zákony o stavebním ruchu. Na základě těchto zákonů bylo do konce roku 1925 postaveno na Slovensku 251 nájemních domů a 1976 rodinných domků o 5067 bytech nákladem 371,170.848 Kč. Vedle toho vystavělo ministerstvo veřejných prací pro státní zaměstnance 54 nájemní domy o 1024 bytech nákladem 112,990.000 Kč.

III. Ochrana dělnictva v nezaměstnanosti.

Na podporách v nezaměstnanosti vyplaceno bylo na Slovensku státem od 15. prosince 1918 do 31. prosince 1924 celkem 80,620.826 Kč.

Od 1. dubna 1925 zaveden byl v Československu v péči o nezaměstnané t. zv. gentský systém, podle něhož nezaměstnaným vyplácí podpory přímo jejich odborové organizace, kteréžto podpory jsou zvětšovány státním příspěvkem, rovnajícím se příspěvku odborových organizací, což však celkem nesmí přesahovati dvě třetiny mzdy nezaměstnaného.

Zprostředkovatelný práce jsou na Slovensku v těchto městech: v Bratislavě, Trnavě, Trenčíně, Spišské Nové Vsi, Košicích, ve Zvolenu, Baňské Bystrici, Lučenci a Levicech. Nadřízeným orgánem jejich je Zemský úřad práce pro Slovensko v Bratislavě. Úřady tyto pečovaly také o ochranu dělnictva, odcházejícího ze Slovenska na výdělek

do ciziny, zejména do Francie, protože Spojené státy severoamerické, kam dříve směřoval proud vystěhovalců ze Slovenska, přistěhovalectví značně omezily (z Československa smí se přistěhovati ročně pouze 3000 vystěhovalců.)

IV. Sociální pojištění.

Vládním nařízením č. 516/19 byla zřízena pro Slovensko a Podkarpatskou Rus Zemská úřadovna pro dělnické pojištění v Bratislavě, na kterou přešla působnost ve věcech nemocenského a úrazového pojištění vykonávaná bývalou krajinskou pokladnicí v Budapešti.

Pensijní pojištění zaměstnanců v bývalém Uhersku vůbec neexistovalo. Na Slovensku bylo zavedeno vládním nařízením č. 16/23 a k jeho provádění zřízena byla Zemská úřadovna Všeobecného pensijního ústavu v Bratislavě.

Roku 1925 bylo pojištěnců 21.715, zaměstnavatelů 7031. Na prémiech bylo předepsáno 22,387.914 Kč, důchodů (početem 149) a vrácených prémie bylo vyplaceno 2,053.450 Kč.

V. Živnostenská inspekce.

Koncem dubna 1919 zřízeno bylo na Slovensku šest živnostenských inspektorátů: v Bratislavě, Trenčíně, Baňské Bystrici, Lučenci, Spišské Nové Vsi a v Košicích. Pů-

sobnost živnostenských inspektorů byla rozšířena zákonem č. 47/21 na všechny podniky po živnostensku provozované bez ohledu na to, užívá-li se v nich strojů, hnaných živelní silou čili nic.

VI. Péče o válečné poškozence.

Péče o válečné poškozence zdržena byla na Slovensku mimořádnými poměry (vpádem Maďarů na Slovensko), takže invalidní oddělení sociálního referátu při ministerstvu s plnou mocí pro správu Slovenska v Bratislavě mohlo započítí svoji činnost teprve v říjnu 1919. Přihlásilo se 27.000 válečných invalidů, 13.613 vdov a sirotek a 6223 rodiče.

Podle zákona č. 561/19 zřízen byl od 1. ledna 1920 Zemský úřad pro péči o válečné poškozence v Bratislavě. První činností tohoto úřadu bylo naučiti válečné invalidy práci a opatřiti jim zaměstnání a tak zabezpečiti jim existenci.

Podle zákona č. 140/20 ve druhé polovici roku 1920 započato bylo s vyměřováním důchodů válečných poškozenců a do konce roku 1921 rozhodnuto bylo o nárocích na důchod u všech, kteří se do té doby přihlásili.

V bývalém Rakousko-Uhersku vyplácena byla válečným invalidům roční pense 72—84 K s ročním příspěvkem za zranění v částce 192 K.

Na Slovensku byla péče o válečné invalidy stížena tím,

že při převratu byly veškeré spisy vojenských doplňovacích velitelstev od Maďarů buď zničeny nebo zavlčeny do Maďarska. Musil býti proto nejprve proveden soupis všech válečných invalidů a lékařskou prohlídkou musilo býti zjištěno procento ztráty výdělečné způsobilosti, poněvadž zákon č. 142/20 odstupňuje výši invalidního důchodu podle výše procent této ztráty.

Celkem bylo prohlédnuto na Slovensku 48.719 válečných poškozců, z nichž za invalidy nebylo uznáno 3356 osob. Z uznaných 45.363 invalidů téměř třetina, totiž 14.629 má sníženu výdělečnou schopnost o 25—34 %. Při rezervních prohlídkách bylo znovu prohlédnuto 19.377 invalidů. Kromě toho bylo prohlédnuto 6936 vdov a 6652 rodičů.

Zemská odvolací komise v Bratislavě rozhodla v 8367 případech.

Maďarská vláda o válečné invalidy po stránce zdravotní se nestarala a o vyléčení jejich chorob, zaviněných válkou, nedbala. Maďarští lékaři, poslušni pokynů maďarské vlády, invalidy šmahem odmítali. Chudý invalida Slovák byl prostě odstrčen, když nemohl lékaře dobře zaplatiti. Stížnostního práva vůbec neměl. Invalidé po převratě neměli proto důvěry ani vůči úřadům ani vůči lékařům. Vyžadovalo značné námahy, než se podařilo získati jejich důvěru a lékaře získati k součinnosti. Dnes není na Slovensku dědiny, kde by invalida neměl možnosti žádati o léčení na účet státu. Invalidé jsou léčeni v lázních Piešťanech, Tren-

čanských Teplicích, Karlových Varech, Jáchymově, v tatranských sanatoriích a jinde. I do ciziny, na př. do Davosu ve Švýcarsku a k moři na jihu, jsou posíláni k léčení. Poněvadž k léčení v těchto ústavech přihlásilo se jich velmi málo, byli lékařsky prohlédnuti všichni invalidé nemocní plicní chorobou a podle lékařské prohlídky bylo jejich léčení zařízeno.

Pro invalidy amputované zřídila bývalá vláda maďarská za války dvě léčebny s ortopedickými dílnami, přičleněnými ku státním průmyslovým školám v Bratislavě a Košicích. Avšak prothésy, které byly tu zhotovovány pro invalidy, byly příliš těžké a připevňovány byly k dolním končetinám pomocí šněrování, což zavinilo úplnou bezcitnost svalstva na zkomolených údech.

Československá vláda převzavši tyto dílny, odloučila je od státních průmyslových škol a vybavila je úplně novým strojním zařízením, takže mohly tu býti vyráběny ortopedické pomůcky lépe invalidům vyhovující. Roku 1923 byly pak odevzdány do provozu ortopedickým družstvům válečných invalidů, které zhotovují prothésy na náklad státní. Stát vykonává pouze dozor.

V evidenci ortopedické dílny v Bratislavě bylo do převratu 2315 invalidů ze Slovenska, v Košicích 700, celkem asi 3000 invalidů, potřebujících ortopedické pomůcky. Koncem roku 1925 je v péči obou těchto dílen 6700 invalidů, tedy počet více než dvojnásobný, rovnající se asi 15 % všech invalidů na Slovensku vůbec. Těmto invalidům do-

dáno bylo od počátku roku 1920 do konce roku 1925 celkem 30.568 kusů ortopedických pomůcek vedle 17.503 kusů opravených. Náklad, s tím spojený, činil 9,694.000Kč.

VII. Péče charitativní.

Aby válečným poškozcům umožněna byla schopnost samostatného podnikání živnostenského, obchodního i zemědělského, bylo nutno jim pomáhati bezúročnými půjčkami, dary a kapitalisováním přiznaného důchodu.

Do konce roku 1925 bylo tak poskytnuto na zvelebení živností bezúročných půjček v 1711 případech 5,211.000Kč, na zmírnění nezaviněné nouze půjček a darů ve 4164 případech 1,914.000 Kč, kapitalisací důchodů v 569 případech 4,502.000 Kč, 103 válečným slepcům půjčeno a darováno 1,463.000 Kč, na ošacení válečných siroteků věnováno 1,177.000 Kč. Úhrnem charitativní péče vyžádala si nákladu 14,599.000 Kč.

Nákladem státním byli váleční poškozců také učeni hlavně řemeslu obuvnickému a krejčovskému, poněvadž učební doba těchto dvou řemesel není dlouhá, na zařízení dílen není třeba zvláštních místností a velkého nákladu a na venkově poskytují největší naděje na obživu.

Kromě toho pro válečné poškozence na Slovensku získáno bylo 5680 licencí trafik a 6184 licencí výčepních.

Československá vláda odstranila vůbec žebrotu váleč-

ných poškozenců, která za maďarské vlády byla jejich jedinou obživou a k jejíž provozování vydávány byly zvláštní úřední legitimace. Pro nejtěžší invalidy bez domova a příbuzných zřízeny, byly dva internáty: v Bojkové a Kochanovcích, kde jsou ošetřováni měsíčním nákladem 35.000 Kč.

VYSTĚHOVALECTVÍ

Vystěhovalectví je v Československé republice velikým a důležitým problémem. Některé kraje Československé republiky, zejména Slovensko a Podkarpatská Rus, nestačí vyživiti přirozeného přírůstku svého obyvatelstva a poněvadž průmysl nedovede jich posud zaměstnati, nezbyvá nic jiného, než aby značná část obyvatelstva každoročně hledala zaměstnání a obživy v cizině.

Z Čech počali se stěhovati lidé v letech padesátých a šedesátých minulého století, z Moravy o něco později. Kroky jejich obráceny byly z části do Vídně, jež přílivem svěžích sil z těchto zemí mohutněla. Na druhém místě ubíraly se zástupy českých vystěhovalců do Ameriky, která byla ochotna poskytnouti jim za jejich práci vytoužený blahobyt. Slováci ze Slovenska a Rusíni z Podkarpatské Rusi dali se touže cestou až v letech osmdesátých a devadesátých minulého století. Vystěhovalecký proud slovenský dosáhl svého vrcholu na počátku našeho století, kdy každým rokem stěhovalo se za oceán průměrně 30.000 Slováků, kdežto český proud s pokračující industrialisací Čech postupně slábl.

Za takových poměrů nadešel převrat roku 1918. Doufalo se, že vystěhovalci ne-li všichni, aspoň z části vrátí se zpět do osvobozené vlasti. A skutečně z Vídně vrátilo se na 140.000 příslušníků československých většinou národ-

nosti české. Také z Ameriky vrátilo se něco Čechů a Slováků do staré vlasti. Leč značná část jich vrátila se opět do Ameriky, když viděla poválečné těžkosti, s jakými bylo novému státu zápasiti. Národohospodářské příčiny vystěhovalectví nepominuly ani v novém státě, třebaže národnostní podmínky života byly nyní zcela jiné. Vystěhovalectví po celou dobu války bylo znemožněno a tak rozproudilo se novou silou po válce*.

Roku 1922 vystěhovalo se z Československé republiky 39.429 osob, roku 1923 32.341. Z vystěhovalců roku 1923 označilo jako cíl své cesty státy evropské 16.369, státy zámořské 15.889. V Evropě je na prvním místě cílem našich vystěhovalců Francie (5957 osob), v zámoří Spojené státy (6700 osob), na druhém místě Argentina (5974 osob), na třetím Kanada (2531 osob).

V obou letech 1922 a 1923 vystěhovalo se z Československé republiky 71.770 osob, z toho bylo 33.333 čili téměř polovina (46 %) ze Slovenska.

Jenom čtvrtina vystěhovalců opouští svoji vlast trvale. Více než polovina vystěhovalců stěhuje se do ciziny, aby si

* Jedno jest jisto: ze Slovenska nestěhují se dnes toliko lidé, kteří se nemohou doma uživit, ale i lidé, kteří mají slušná místa na př. strážník u dráhy, služka z Bratislavě. Stěhují se často pouze z toho důvodu, že jejich příbuzní nebo známí se také vystěhovali. Většina vystěhovalců mohla by šťastně žít ve vlasti, kdyby chtěli pracovati za stejných podmínek stravování, ubytování a délky času, za jakých musí pracovati v cizině.

prací nastrádali jakýsi majetek, se kterým se po čase vracejí do vlasti. Malá část vystěhovalců jsou konečně vystěhovalci sezonní, kteří po několika měsících práce, zejména letní, vracejí se zpět do svého domova.

Mužů jsou tři čtvrtiny vystěhovalců, žen jedna čtvrtina.

Tato okolnost svědčí o tom, že vystěhovalci jdou do ciziny především za prací a obživou. Nejvíce mužů a žen je ve věku 20—24 let. Podle vyznání jsou z vystěhovalců tři čtvrtiny římských katolíci. Podle tříd povolání jsou vystěhovalci téměř z poloviny průmysloví dělníci, z nichž byla značná část bez zaměstnání, z jedné čtvrtiny dělníci zemědělství.

Československá republika má od roku 1922 zvláštní zákon o vystěhovalectví, jehož prováděním pověřeno jest ministerstvo sociální péče. Činnost jeho vztahuje se zejména na kontrolu vystěhovalectví s hlediska dopravního, zdravotního a informačního. Péče o vystěhovalce počíná přihláškou vystěhovalce o pas a končí jeho vstupem na půdu cizího státu. O vystěhovalce, kteří jsou již usídleni v cizině, pečuje ministerstvo zahraničních věcí prostřednictvím svých úřadů zastupitelských. Ve prospěch vystěhovalců zřízeny byly dvě vystěhovalecké stanice a sice v Libni, svěřená Československému Červenému kříži a zdravotní ve Svatobořicích na Moravě, která podléhá ministerstvu zdravotnictví.

Hlavní problém vystěhovalectví Československa nespočívá v otázce péče o vystěhovalce, nýbrž v otázce cíle

vystěhovalectví. Jde o to, aby se našla nová vhodná místa pro vystěhovalecký proud, která by se cestou mezinárodních smluv připravila pro usídlování.

Amerika zavřela své brány před československými vystěhovanci. Od 1. července 1924 smí se ročně do Spojených států vystěhovati jen 3073 osoby.

Československému státu záleží na tom, musí-li se už část jeho obyvatelstva stěhovati do ciziny, aby tato část našla v cizině nejen hmotné uspokojení svých tužeb a své práce, ale aby měla možnost i dalšího kulturního a národního života, aby zůstala tak národu svému podle možnosti zachována.

Z Československé republiky, jak jsme viděli nahoře, stěhuje se zejména dělnictvo průmyslové a zemědělské a z horských chudých krajů Slovenska drobný zemědělec.

Kam se mají nyní tito lidé obrátiti, když Amerika jich nechce? Stěhují se do Francie jako sezonní dělníci zemědělstí anebo jako horníci a průmysloví dělníci. Za poslední dva roky odešlo jich do Francie na 20.000. Slováci stěhují se hlavně do Kanady. Doufají, že tam dostanou práci v průmyslových závodech právě tak jako jejich příbuzní ve Spojených státech a že časem podaří se jim dostat se do Spojených států. Avšak v Kanadě čeká na ně pouze práce zemědělská a to daleko na západě, odkud proniknouti přes hranice do Spojených států je zhora nemožno.

Československé vystěhovalce, jmenovitě zemědělské, přijímá ochotně Argentina, avšak práci lze tam jen velmi

ztěžka nalézt, a to za podmínek velmi málo výhodných. Posice československých vystěhovalců je tu ztěžována mimo deště, horka, kobylky a jiné věci i neznalostí řeči.

Vyskytl se také podnikatel, který koupil pozemky na Tahiti a doufal, že najde dostatek kolonistů v Československu, které by získal pro svůj podnik, ale nezdá se, že by jeho podnik měl nějaký výsledek. Vadí tu především ohromná vzdálenost od vlasti a naprostý nedostatek informací o tamních poměrech.

Malá skupina vystěhovalců komunistů (897 osob) odešla roku 1925 do Ruska, kde jim sovětské úřady přidělily k společnému užívání čtyři sídla: statek Gorbaň v okrese armavírském na Kavkaze, Pišpek v Turkestaně, Michajlovku v gubernii Saratovské a pozemky v gubernii Stalingradské (Caricynské).

Je viděti z toho, že otázka vystěhovalecká v Československu není dosud rozřešena a dá ještě mnoho práce, než bude vyřešena uspokojivě.

Od roku 1926 hledá cesty k jejímu rozřešení meziministerská komise pro vystěhovalectví, od jejíž prací smíme se nadíti, že k rozřešení otázky značně přispěje. Péčí její uspořádána byla vystěhovalecká výstavka v srpnu 1926 na Dunajském veletrhu v Bratislavě, která znamená důležitý krok na této cestě.

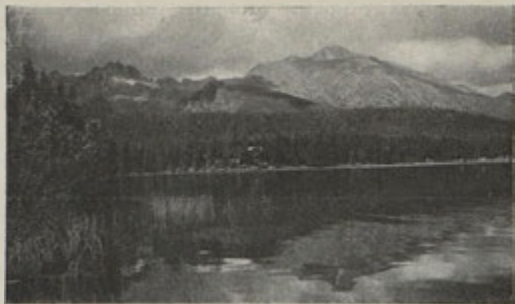
PŘEHLED ZDRAVOTNÍCH OPATŘENÍ NA SLOVENSKU

V prvé řadě pečováno bylo o vyhlazení těžkých nakažlivých nemocí, jež od nepaměti a zejména v době poválečné Slovensko nadmíru sužovaly.* K tomu účelu zřízena epidemická autokolona, sestávající ze 4 automobilů opatřených potřebným lékařským a pomocným personálem jakož i ostatními nutnými prostředky, jejíž pomocí se podařilo nemoci ty téměř úplně potlačit. O tom nejlépe svědčí okolnost, že skvrnitý tyf, jehož v letech 1919—1920, tedy v době neúplného hlášení infekčních nemocí, zjištěno na Slovensku 650 resp. 647 případů, klesl v roce 1924 na 5 případů, neštovice pak, jichž zjištěno v letech 1919 až 1920 710 resp. 1380 případů, vymizely v roce 1924 úplně. Podobně třeba ne tak příznivých výsledků docíleno bylo i při potlačování dysenterie.

Později zřízena byla druhá autokolona o 2 vozech se sídlem v Bratislavě, kdežto první autokolona má své stanoviště v Užhorodě.

Roku 1921 vyslán byl k témuž účelu na Slovensko zdra-

* V Turzovce v bývalé župě trenčanské na př. zemřelo roku 1918 z 8200 obyvatel 620. Současné tam řádl tyf břišní, tyf skvrnitý, dysenterie a neštovice spolu s těžkou chřipkou; třetina úmrtí patří tuberkulóze.

Štrbské pleso.

votní vlak amerického Červeného kříže za značné pomoci státní (asi 500.000 Kč).

Dle potřeby ustanovování byli epidemičtí lékaři a lékařům ve veřejné službě zvýšena byla na čas epidemií těžkých infekčních nemocí náhrada cestovného a hlášení případů těchto chorob bylo zvláště honorováno.

Epidemická pohotovost zdokonalena byla postavením isolačních baráků při nemocnici v Nitře a v Lučenci. V Bratislavě a v Košicích zřízeny byly bakteriologicko-diagnostické stanice.

Dobrodiním, jichž se těmito zákroky těžce zkoušenému obyvatelstvu Slovenska dostalo, nelze ani dosti oceniti.

Pokud jde o potlačování tuberkulosy učiněna byla na Slovensku mnohá význačná opatření.

Založen byl státní ústav Šrobárův pro děti skrofulosní a tuberkulosní v Dolním Smokovci, do něhož sice jsou přijímány k léčení děti z celé republiky, avšak dětem ze Slovenska jest dávana přednost při povolování míst bezplatných anebo míst za sníženou ošetrovací sazbu.

Částkou 1,200.000 Kč přispěno bylo na stavbu nových moderních pavilonů pro tuberkulosní osoby při župních nemocnicích v Liptovském Sv. Mikuláši a Ružomberku. Tím vznikla první samostatná oddělení pro tuberkulosní nemocné při slovenských nemocnicích, jež s výjimkou státní nemocnice v Košicích a v Bratislavě oddělení těchto až dosud postrádaly.

Částkou přesahující 1,200.000 Kč bylo do konce roku 1924 přispěno na vybudování a udržování poraden pro tuberkulosní. Mimo to vydatně byla podporována obdoba činnost Československého Červeného kříže, který má na Slovensku 7 poraden pro plicní choroby, v nichž roku 1925 ošetřovány byly 944 osoby. Masarykovou ligou proti tuberkulose bylo na Slovensku do konce roku 1924 vybudováno 14 nových dispensářů protituberkulosních.

Zřízení ozdravovny pro ohrožené děti v Železnom, založené místními činiteli, umožněno bylo jedině každoroční podporou státní, až dosud celkovou částkou 245.000 Kč.

Systematický boj proti trachomu, chorobě to na Slovensku velmi rozšířené, zahájen byl v bývalé župě nitranské soustavnými prohlídkami obyvatelstva zvláště honovanými lékaři a zřizováním protitrachomových ambu-

latorií, jichž do konce roku 1925 bylo zřízeno celkem 24. S prováděním této akce spojena byla též soustavná práce lidovýchvňá šířením hygienických zásad a dozorem, prováděným zdravotními tajemnicemi těchto ambulatorií.

Značné částky ze státní pokladny vynaloženy byly na léčení nemajetných luetiků. V Bratislavě k tomu účelu zřízena byla poradna pro pohlavně choré. Stát účastní se též prací na vybudování útulku a léčebny pro mravně kleslé dívky v Bratislavě a vedle toho koná přípravné práce pro vybudování venerických oddělení při nemocnicích v Turčanském Sv. Martině, Zlatých Moravcích a ve Zvoleně.

Poměry zdravotně policejní služby a léčebné péče byly na slovenském venkově v době předpřevratové v tak hrozném stavu, že přiměly státní správu k sestátnění zdravotní policie v republice. Opatřením tímto bylo služební a hospodářské postavení obecních a obvodních lékařů podstatně zlepšeno, takže možno bylo obsaditi také nejchudší a nejodlehlejší zdravotní obvody a tím — a to jest nejhlavnější pro tyto kraje — učiniti lidu lékařskou pomoc dosažitelnou.

Opatření proti vzteklině, která učinila státní správa hned po převratu zřízením centrálního ústavu Pasteurova v Praze, stala se hlavně s ohledem na potřebu Slovenska, odkudž největší počet osob vzteklými zvířaty pokousaných přichází. Dosud musí se ovšem ubírat k očkování do Prahy. Jakmile však Státní zdravotní ústav zahájí činnost, přikročí se k decentralisaci a Pasteurovy stanice budou zřízeny v Bratislavě a v Košicích.

Pro kontrolu potravin založena byla státní potravinářská oddělení při výzkumných ústavech zemědělských v Bratislavě a Košicích. O rozmnožení jejich se jedná.

Asanace byla na Slovensku v plénkách a je známo, že tato oblast patřila vždy k nejzanedbanějším částem bývalé monarchie. V prvních letech popřevratových stavěny a rekonstruovány byly vodovody výhradně státními orgány a státním nákladem. Nyní pracuje se již na četných místech jak na zřízení vodovodů tak i na jiných asanačních pracích, ovšem vesměs za značné státní pomoci.

Důležitá otázka tělovýchovná podporována byla udílením subvencí tělovýchovným jednotám (Sokolům, Robotnickým tělocvičným jednotám a Orlům) v částce 1,415.500 Kč. Tělovýchovným pracovníkům umožňuje se návštěva speciálních kursů a jiných podniků mimo slovenské území pořádaných.

V oboru péče feriální a ozdravné podporovány byly výpravy slovenských dětí z větších a průmyslových měst do venkovských krajů zemí českých a přiměřenému počtu dětí nemocných umožněna byla na státní útraty klimatická léčba přímořská.

Také na stravování zdravotně ohrožených dětí vydány každoročně větší částky ze státních peněz; slovenským internátům studentským dostává se pravidelně roční podpory.

Státní lázně na Slovensku byly válečnými a poválečnými příhodami téměř zpustošeny. Musela je tudíž správa státní zříditi anebo alespoň doplniti.

Tatranská Lomnica.

Na Štrbském plese byla dokončena započatá stavba hotelu Hviezdoslav, postaveny byly nové jezerní lázně, zřízena vodoléčba, upraveny garáže a staví se nová turistická jídelna.

V Tatranské Lomnici nově upraven byl vodoléčebný ústav a hospodářské budovy, znovuzřízen byl vodovod a důkladně opraveny všechny budovy.

V Lubochni vedle důkladných stavebních oprav všech budov a výměny vnitřního i strojního zařízení, dostavěna byla vila za války započatá a vybudovány říční lázně.

V Herlanech přikročeno bylo vedle úplné stavební úpravy všech budov a jich zařízení k zachycení a novému

vypažení geysíru, kteréžto práce vyžadovaly značné ohe-
zřetnosti a námahy.

Od města Kaselu zakoupeny byly lázně Sliač u Zvolena,
kteréž byly nově vybudovány a v nich jednotlivé léčebné
prameny zachyceny.

Pro chemický výzkum minerálních vod na Slovensku
byla zřízena pro začátek zvláštní stanice v rámci všeobec-
ného ústavu pro zkoumání potravin v Praze, zatím co
otázkou radioaktivity minerálních vod a přírodních útvarů
slovenských zabývá se hydrologický a balneotechnický
ústav české techniky v Praze.

Nemocnicím a ústavům léčebným na Slovensku věno-
vána byla zvláštní péče.

Po vládě maďarské převzaty byly na Slovensku státní
nemocnice v Bratislavě a státní oční nemocnice v Žilině.

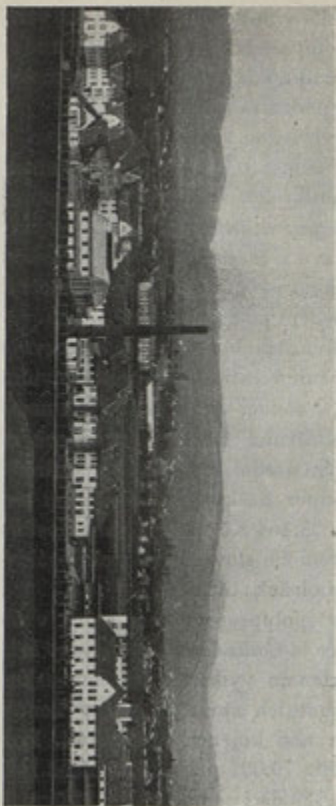
Nemocnice v Bratislavě rozšířena byla zakoupením sa-
natoria, kde zřízeno bylo oddělení ortopedické; oddělení
toto jest již v plném provozu a jest jedním z nejmoderněj-
ších ústavů toho druhu v Evropě.

Státní nemocnice v Žilině rozšířena byla o filiálku v Byt-
čici, kdež umístěno bylo oddělení dětské.

Nemocnice v Košicích vybudována byla nákladem
50,000.000 Kč; jest to jedna z největších a nejmoderněj-
ších nemocnic a bude ještě rozšířena. Má zvláštní pavilon
chirurgický, pro nemoci oční, dětské infekční, plicní, in-
terní a kožní kromě budov administracyjnych.

Městská nemocnice v Lučenci byla sestátněna.

Nová státní nemocnice v Košicích.

Konečně byla v poslední době zřízena veřejná župní nemocnice v Krompachách v župě košické a se značnou státní podporou vybudována byla moderní nemocnice v Ružomberku v župě podtatranské.

Poněvadž ve veřejných nemocnicích na Slovensku panuje značný nedostatek míst pro choromyslné, odpomoženo bylo tomuto svízeli částečně získáním dvou soukromých ústavů pro choromyslné a to ústavu v Pezinku a Blumova ústavu v Plešivci, dále pak stavbou nového moderního pavilonu při veřejné župní nemocnici v Trenčíně za značné finanční podpory státu.

Státní správa starala se však též o rozvoj ostatních veřejných nemocnic všestrannými a intenzivními podporami. Pro podporu a sanaci všech veřejných nemocnic v republice byla zvláštním zákonem zavedena zdravotní přírážka k přímým daním. Z výnosu této přírážky bylo dosud ve formě podpor poskytnuto veřejným nemocnicím na Slovensku 2,635.464 Kč. Kromě toho dostalo se všem veřejným nemocnicím slovenským dalekosáhlých podpor ze subvenčních položek státních.

Vydatným spolupracovníkem státu v oboru sociálně zdravotní péče je *Československý Červený kříž*.

Svým nákladem vydrží na Slovensku 46 dětských sociálně-zdravotních stanic, které vykonávají stálý lékařský dozor nad kojenci a matkami. Roku 1925 bylo v nich ošetřeno 70.027 případů, z nichž bylo 25.372 dětí zdravých, 43.429 dětí nemocných a 1226 matek.

Zdravotnickou výchovu lidu obstarává hlavně pojezdny biograf Československého Červeného kříže, který roku 1925 vykonal 148 přednášek s filmy pro 40.433 posluchače. Mimo to vykonáno bylo 40 zdravotnických přednášek se světelnými obrazy.

V oboru sociální péče o mládež umístil 93 opuštěných dětí v sirotčincích a rodinách a o 266 dětí pečoval v jiných ústavech. V Krompachách, ve Zvoleně a v Pováží stravováno bylo 1687 dětí nákladem 120.000 Kč.

Dorost Československého Červeného kříže má na Slovensku v 630 školách 43.345 členů mezi mládeží.

Z krátkého tohoto přehledu vysvítá, že zdravotní péče o Slovensko byla všestranná a pokud prostředky připouštěly i vydatná. Proto také zdravotní poměry slovenské doznaly za poměrně krátkou dobu po mnohé stránce značného zlepšení.

TURISTICKÝ A LÁZEŇSKÝ RUCH

Je málo zemí na světě, které by byly tak bohatě nadány přírodními krásami, jako Slovensko. Jsou to širé lesy, zelené pastviny, skalnaté štíty, rokle, doliny, vrchy, zříceniny hradů, řeky, bystřiny, plesa, vodopády, města s krásnými kostely, dědiny s dřevěnými chaloupkami, lázně atd., které činí Slovensko krásným. Přírodní krásy Slovenska jsou do značné míry i bohatstvím národohospodářským, které zůstalo však až na nepatrné výjimky až do převratu úplně nepoužito.

Za maďarské vlády byl turista na Slovensku, — kromě Tater — téměř bílou vranou, byl-li to Čech a počínal-li si neopatrně, t. j. promluvil-li někde česky, byl obyčejně maďarskou pohraniční stráží doprovázen na hranice. „Páni“ jezdili na Slovensku tam, kde nebylo železnic, vždy v kočáře, nezřídka čtyřmi koňmi taženém a přemávaným kočářem řízeném. Pěšky chodil leda sedlák nebo cikán. Výjimkou pořádala slovenská společnost hromadné výlety v Turčanském Sv. Martině „Pod stráně“, v Liptovském Sv. Mikuláši do doliny Děmanovské, na Poludnicu nebo dokonce i na Kriváň. O takovém výletě se pak mluvilo celý rok a slovenské časopisy o něm referovaly jako o události zvláště významné. Hotely na Tatrách u Štrbského plesa, v Tatranské Lomnici, byly komfortem a cenami svými dostupny pouze maďarské aristokracii a plutokracii.

Lubochňa.

Téměř jediným znalcem Tater byl ze Slováků před převratem Miloš Janoška, učitel ve Štrbě, který napsal roku 1911 výborného „Sprievodcu po Tatrách“ a po převratě jako školní inspektor v Liptovském Sv. Mikuláši začal roku 1921 vydávati ilustrovaný měsíčník „Krásy Slovenska“.

Po převratě ujal se organisování turistiky na Slovensku Klub československých turistů, který má roku 1926 na

Slovensku 43 odbory. Z nich nejčilejší jsou odbory v těchto městech: Baňská Bystrica, Bratislava, Brezno, Dolní Kubín, Košice, Levoča, Liptovský Sv. Mikuláš, Piešťany, Poprad, Prievdza, Ružomberok, Spišská Nová Ves, Spišské Podhradie, Starý Smokovec, Trenčín, Zvolen a Žilina.

Pomocí svých odborů věnoval Klub československých turistů na slovenskou turistiku okrouhle 1,100.000 Kč a z toho na práce v Tatrách asi 570.000 Kč.

Až posud provedly se zejména tyto práce:

Vystavěna byla Holubyho chata na Javorině (968 m) na rozhraní moravsko-slovenském, která má přispěti ke vzájemnému sbratření Moravy a Slovenska.

Počata byla roku 1924 stavba chaty na Ďumbieru (2045 m), která bude roku 1927 dokončena.

Odbor dolnokubínský vystavěl ochrannou chatu Hviezdoslavovu na Choči a v Látané dolině ve skupině Roháčů v Liptovských holách.

Vypracován byl značkový plán pro celé Slovensko a na označení cest a orientační tabulky vydáno bylo 180.000 Kč.

Hlavní cesty jsou tři a značovány jsou červeně:

1. Cesta Štefánikova: Z Děvína po Malých Karpatech přes Smolenicu, Dobrou Vodu a Bradlo na Javorinu v Bílých Karpatech, odkud přes Lopeník na Vršatec a dále přes Pováží na Čičmany, na Klak ve Větrných holách, do Kláštoru pod Zniovom, na Krížnou ve Velké Fatře, odkud do Nízkých Tater na Chochulu, Magurku, Ďumbier, Vyš-

Holubyho chata na Javorině v Bílých Karpatech.

nou Bocu a Královu holu, potom dolinou Ztracenou kolem Dobšinské jeskyně do Hrabušických roklí (t. zv. Slovenský ráj) do Spišské Nové Vsi, na Levoču, Spišské Podhradie, Brezovicu a Starou Lubovňu.

2. Hřebenová cesta vede z Radhoště přes Vysokou, Beskyd, Bobek, Turzovku, Žilinu, hrad Strečno, Velký Rozsutec v Malé Fatře, na Oravský Podzámok, dále na Volovec v Liptovských holách a přes Pribylinu na Vysoké Tatry.

3. Cesta po stopách Jiráskova Bratrstva vede z Vršatce přes Zemanské Podhradie, Trenčín na Inovec (1042 m), odkud přes Bánovce na Bojnice, Handlovou, Kremnicu do

Zvolena a Lučence, do Rimavské Soboty, Tisovce, Rožnavy, do Jásova přes Kojšovú holu do Košic, odkud přes Prešov do Bardiova.

Největší pozornost ovšem věnována byla Tatrám.

Zřízeny tam informační kanceláře na Štrbském plese, ve Smokovci, Tatranské Lomnici a Popradě.

Zřízeny turistické noclehárny na Štrbském plese, ve Vyšných Hagách a v Dolním Smokovci.

Získány byly tyto turistické chaty:

1. Na cestě ke Třem studničkám, kterou vybudoval Klub československých turistů u pramenů Kačvinky, 10 minut od Štrbského plesa.

2. V Koprové dolině 1 hodinu od Tří studniček.

3. U Popradského plesa (východisko na Rysy).

4. Pod Vysokou v Bielovodské dolině při cestě z Javoriny na Polský hřeben.

5. Slezský dům u Velického plesa, 2 hodiny z Tatranské Polianky, východisko na Gerlachovský štít a přes Polský hřeben do Javoriny.

6. Hotel Kamzík u vodopádů Studenovských.

7. Lovecká chata u Skalnatého plesa ve Velké Studené dolině.

8. Nově vystavená chata Votrubova u Bílých ples pod sedlem Kopy (přechod do Javoriny).

V dohledné době bude ovšem třeba za pomoci státní sítě turistických chat na Slovensku ještě více doplniti asi těmito chatami:

Dolina javorinská v Tatrách.

1. Na Rači (krásný vyhlídkový bod v Beskydech).
2. Na Vršatci.
3. Pod Fatranským Kriváněm.
4. V dolině Gaděrské (Velká Fatra).
5. Na Králově holi.
6. V dolině Děmanovské (u nově objevených nádherných jeskyň).
7. Pod Roháčem (v Liptovských holách).
8. Na Kláštorisku (Hrabušické rokle).
9. Pod Kriváněm (v Tatrách).

10. Na sedle Váha (pod Rysy).

11. U Batizovského plesa.

12. V Javorině (v Tatrách).

Největším bohatstvím Slovenska jsou jeho lázně a minerální prameny.

Jsou to především *Piešťany*, ležící u řeky Váhu na trati Bratislava—Žilina. Jsou vyhledávány tisíci chorými reumatismem z celé Evropy. Léčivým prostředkem je tu hlavně 67° C teplé sirnaté a radioaktivní bahno, jehož zřídlo nalézá se uprostřed Váhu.

O kus dále na téže trati leží *Trenčanské Teplice* v malebném lesnatém údolí. Pomáhají nemocným, kteří jsou stíženi toutéž chorobou. Jsou tam teplé sirnaté prameny silně radioaktivní.

Na trati ze Žiliny do Košic uprostřed krásných lesů fatranských leží státní letovisko *Lubochňa*. Nemá léčivých pramenů, ale za to vyniká čistým a zdravým lesním vzduchem a překrásným údolím.

Řada dalších lázní a letovisek je na Tatrách. Jsou to hlavně státní lázně *Štrbské pleso* ve výši 1350 m, nejkrásnější koutek Československa. Obraz Štrbského plesa s pozadím vrchů Soliska, Bašty, Vysoké jenezapomenutelný. Štrbského plesa možno také použít jako východiska výletů na Tatry.

Tatranská Polianka má sanatorium dra Guhra pro nemocné chorobou Basedowovou.

Smokovec honosí se novým, nádherným sanatoriem dra Szontágha pro tuberkulosní.

Lázně sliačské na Slovensku.

Tatranská Lomnica je státní letovisko s hotely, opatřenými vším možným komfortem, jež je vyhledáváno jako osvědčené místo oddechu lidí hledajících zotavení po celoroční práci. Též jako východisko výletů na Tatry je výhodno.

Z četných menších lázní východního Slovenska vynikají *Bardiovské kúpele* s prameny železito-uhličitými. Jsou vzdáleny 4 km z Bardiova, konečné stanice trati Košice—Prešov—Bardiov.

Na trati středoslovenské, vedoucí z Vrútek do Plešivce, leží menší lázně *Štubnianské Teplice* s horkými prameny radioaktivními.

Na trati ze Zvolena do Baňské Bystrice státní lázně *Sliač*, ležící na malé výšině nad řekou Hronem, jsou vyhledávány pro výborné své prameny uhličitě jako znamenitý lék všech chorob srdečních a nervových. Sliačské lázně jsou každého léta shromáždštěm literárního a uměleckého světa československého, díky tomu, že v padesátých letech minulého století úlevu v nich hledala i velká spisovatelka československá Božena Němcová.

Jest ještě celá řada lázní menších s komfortem sice skrovnějším a životem tišším, avšak s prameny neméně prvotřídními. Z nich zaslouží si zmínky alespoň: Rajecké Teplice jižně od Žiliny, Korytnica v Nízkých Tatrách jižně od Ružomberka, Lúčky pod Chočem nedaleko Liptovské Teplé, Brusno u Baňské Bystrice, Sklenné Teplice a Vyhně nedaleko Hronské Brežnice, Bojnické kúpele u Prievidze severně od Nitry.

Je nesporno, že v ohledu lázeňském a turistickém čeká Slovensko ještě velká budoucnost.

Z E M Ě D Ě L S T V Í , L E S N I C T V Í A C H O V

D O B Y T K A N A S L O V E N S K U

Obyvatelstvo Slovenska bylo 15. února 1921 podle příslušnosti k různým povoláním rozděleno takto:

Rolnictvím, lesnictvím a rybářstvím zabývalo se	61 %
průmyslem a živnostmi	18 %
obchodem, peněžnictvím a dopravou	14 %
ve státní a veřejné službě a ve vojsku bylo	5 %
jiného povolání bylo	9 %

Z toho je patrné, že *Slovensko je z velké části zemí zemědělskou*. Totéž vidíme i z rozdělení půdy na Slovensku. Podle dat z roku 1923 připadá z celkové plošné výměry 4,891.767 ha,

na ornou půdu	1,858.219 ha (38 %)
louky	441.123 „ (9 %)
pastviny	607.770 „ (12 %)
lesy	1,668.844 „ (34 %)

Průměr orné půdy na Slovensku jest ovšem pod průměrem celé republiky, který činí 42 % (nejvíce na Moravě, totiž 52 %), rovněž i průměr luk (v celé republice 10 %), za to však vyniká nad průměr pastvinami (v celé republice 9 %) a lesy (v celé republice 33 %). Malý rozsah orné půdy na Slovensku zavinuje především jeho hornatost, která je

mnohem větší, nežli v západní části republiky. Přes to jižní část Slovenska vyniká úrodou a nahraňuje zcela neúrodnost své části severní.

Přirozené krajiny zemědělské na Slovensku. Slovensko po poradách, konaných ve Státním statistickém úřadě za účasti odborníků rozděleno bylo na 14 přirozených zemědělských krajín *. Krajiny ty upraveny byly s ohledem na nové politické rozdělení okresů na Slovensku, platné od 1. ledna 1923 a na přání Zemědělského ústavu účetnicko-spravovédného uvedeny v soulad s výrobními oblastmi, kterých jsou čtyři druhy: řepařské, obilnářské, obilnářsko-bramborářské a pšninářské.

I. Severní část Slovenské nížiny dunajské.

(Zahrnuje okresy: Galanta, Hlohovec, Levice, Nitra, Nové Zámky, Piešťany, Šala nad Váhom, Trnava, Vráble, Želiezovce.)

Je to nížina, většinou do 200 m nadmořské výšky, vynikající přirozenou produktivností. Půdy jsou tu v podstatě řepné a ječné. Pohoří Malých Karpat na západě vypíná se do výšky 500 m a je zalesněno. V okolí Nových

* Československý statistický věstník, roč. VI., sešit 2.—6. (duben 1925). Přirozené zemědělské krajiny a výrobní oblasti v republice Československé.

Zámek jsou místy písčité půdy výhřevné, vhodné pro kulturu tabáku. Klimaticky je to jedna z nejteplejších krajin republiky. (Průměr roční teploty je aspoň o $\frac{1}{2}^{\circ}$ vyšší než nejteplejší kraje Čech a Moravy.) V Nitře (190 m nad mořem) je celoroční průměr teploty 10°C (v lednu -2° , v červenci 21°). Ročních srážek bývá 500—500 mm. Je to nejsušší kraj Slovenska a přes to má o 50—100 mm ročně více vláhy než srážkami nejchudší kraje Čech a Moravy. *Krajina tato je nejúrodnější částí Slovenska.* Daří se tu především ječmen (23 %), cukrovka (6 %), pšenice (15 %, žito (10 %) a kukuřice (10 %). Orné půdy je tu 70 %, luk a pastvin 10 %, lesů pouze 12 %. Úhoří se pouze na 2 % orné půdy.

II. Krajina Inovce a Tribče.

(Zahrnuje okresy: Bánovce, Topolčany a Zlaté Moravce.)

Rozkládá se mezi dvěma horstvy: Inovcem (1042 m) a Tribčem (829 m). Půdy v údolích vyrovnají se téměř Slovenské nížině dunajské. Půda vyšších poloh je lesní (z celkové výměry 40 %). Podnebí je velmi mírné. V nižších polohách odpovídá nejteplejším krajům Moravy. Orné půdy jsou 42 %, lesů 40 %. Většina půd údolních je půda řepná. V okrese zlatomoravském je na prvním místě pšenice (23 %), jinde převládá ječmen (24 %) a cukrovka (5 %). Úhoří se pouze na 4 % orné půdy.

III. Krajina Trenčiansko-skalická.

(Zahrnuje okresy: Ilava, Nové Město nad Váhom, Senica, Skalica, Trenčín.)

Je to krajina mezi Bílými Karpatami (Javorina 968 m) a Inovcem (1042 m), protékána řekou Váhem, jehož řečiště je tu ve výši 240—190 m. K ní druží se krajina, prostírající se na západ od Bílých Karpat až k řece Moravě. Podnebí rovná se mírností jižní Moravě, nad kterou vyniká mírnější zimou a vydatnějšími srážkami. Půda v rovině a v údolích, otevřených k jihu, je úrodná půda řepná. Orné půdy je tu 41 %, lesů 33 %. Hlavní plodiny jsou: ječmen (22 %), pšenice (12 %), žito (12 %), cukrovka (5 %). Úhoří se pouze na 4 % orné půdy. Okres myjavský, ležící mezi trenčanskou a skalickou částí této krajiny, má drsnější polohu horskou a je proto z této krajiny vyloučen a přidělen jako enklava ku krajině VIII.

IV. Jižní část Slovenské nížiny dunajské.

(Zahrnuje okresy: Bratislava město, Bratislava venkov, Dunajská Streda, Komárno, Modra, Parkán, Stará Ďala, Šamorín a Malacky.)

Tato část Slovenské nížiny dunajské prostírá se na jiho-východ od Malých Karpat, dosahujících nejvyššího bodu

Ženský kroj v Bošáci (býv. župa trenčanská).

Vysokou (754 m). Na Žitném ostrově a východně od Komařna jsou půdy většinou písčové, místy zamokřené. Při řece Moravě jsou lehké půdy písčové, ve kterých výborně se daří borovým lesům. Hlinitá půda je toliko u řeky a slouží hlavně za louky. Poměry klimatické jsou tu tytéž

jako v severní části Slovenské nížiny dunajské. Bratislava (152 m nad mořem) má průměrnou roční teplotu 10° C (v lednu — 2°, v červenci 21°). Orné půdy je tu 55 %, lesů 19 %. Nejlépe se daří ječmen (16 %), pšenice (14 %) a kuřice (11 %), vyjímaje okres bratislavský a starod'alský, kde je na prvním místě žito. Okres modranský vyniká svými vinohrady, okolí Bratislavy zelinářstvím, ovocnářstvím a pěstováním ranných zemáků. Na Moravském poli u Malacek je lesů 46 %, orné půdy pouze 30 %. Pěstují se tam hlavně brambory a žito. V celé krajině úhoří se pouze na 2 % orné půdy.

V. Slovenská nížina potiská.

(Zahrnuje okresy: Kapušany, Královský Chlumec, Michalovce, Sečovce a Sobrance.)

Je to nížina, položená 100—200 m nad mořem a protékaná od severu na jih řekou Ondavou a Laborcem, od východu na západ řekou Latoricou a Uhem. Je to nejúrodnější část východního Slovenska, avšak hospodaření je tu dosud na nízkém stupni, jak patrné i z toho, že 10 % orné půdy leží ladem. Orné půdy je celkem 48 %, lesů 18 %. Poměry klimatické jsou nepříznivé: v zimě velká chladna, čehož příčinou je odpařování vody z řek, majících spád velmi nepatrný a v létě nesmírná vedra. Typickou plodinou je tu pšenice, jež zaujímá čtvrtinu orné půdy.

VI. Krajina Košicko-prešovská.

(Zahrnuje okresy: Košice město, Košice venkov, Moldava, Prešov a Vranov.)

Je to poříčí dolní Torysy a Hornadu, lemované na západě svahy Slovenského Rudohoří, na východě (mezi Prešovem a Vranovem) Slánskými horami, z nichž opálonosná Šimonka zvedá se nejvýše (1092 m). Půda v jižní rovině je z části písčitá, z části úrodná, obilnářská. Zima tu bývá místy drsná, léto je však teplejší nežli v nejteplejších krajinách Čech. V Prešově (246 m nad mořem) je průměrná roční teplota 9° C (v lednu — 4°, v červenci 20°). Ročních srážek bývá tu průměrně 642 mm. Orné půdy je 39 %, lesů 38 %. Z obilí daří se nejvíce pšenice (18 %) a ječmen (15 %), mimo obilí brambory (12 %), v okrese vranovském i cukrovka. Úhoří se na 8 %.

VII. Středoslovenská pahorkatina.

(Zahrnuje okresy: Krupina, Lučenec, Modrý Kameň, Tornaľa a Veľedín.)

Krajina tato rozkládá se na rozvodí Dunaje a Tisy, lemována jsouc na severu vysokými vrchy Slovenského Rudohoria: Sitnem (1011 m), Javorím (1024 m) a Vieprem

(1341 m). Na jihozápadě krajiny je půda úrodná, hlinitá, na východě těžká, jílovitá, nedostatečně odvodněná. Úrodnost její je většinou prostřední. Podnebí je drsnější. Lučenec (187 m nad mořem) má průměrnou roční teplotu 9° C (v lednu — 4°, v červenci 20°). Ročních srážek bývá tu 649 mm. Orné půdy je 39 %, lesů 29 %. Z pěstovaných plodin prvé místo zaujímá pšenice (22 %). Úhorem leží 15 % orné půdy.

VIII. Krajina Žilinsko-prievidzská.

(Zahrnuje okresy: Myjava, Povážská Bystrica, Prievidza, Púchov, Turčianský Sv. Martin, Velká Bytča a Žilina.)

Krajinu tuto tvoří severozápadní Pováží, k němuž se na jihu připojuje dolina Rajecká, kotlina Turčanská a poříčí horní Nitry u Prievidze. Pováží je na západě ohraničeno Javorníkem (1071 m), kotlina Turčanská na východě Velkou Fatrou (nejvyšší bod Ostredok 1591 m), na severu Malou Fatrou (Fatranský Kriváň 1711 m). Mezi dolinou Rajeckou a Turčanskou vypínají se Veterné hole (nejvyšší Velká Lúka 1471 m). Název Veterné hole na některých mapách popřevratových klade se úplně nesprávně nejsevernějším výběžkům Inoveckých hor, t. zv. Súlovským skalám. Chyby této se nemůže dopustiti, kdo zná rozdíl mezi skalami a holemi (holými, nezalesněnými vrchy). Je

Děvčata u studně ve Velké Slatině (býv. župa zvolenská).

přece úplně vyloučeno, aby Prachovským skalám na mapách byl dán název Prachovské vrchy.

Orné půdy je tu 31 %, lesů 39 %. Půda je převahou chladnějšího typu půd ovesných nebo lehčích žitných. Hlavními plodinami jsou: ječmen (21 %), oves (14 %) a

brambory (14 %). Úhorem leží 10 % půdy. Podnebí jest drsnější než v krajinách jižněji položených. Rajecké Teplice na př. (410 m nad mořem) mají průměrnou roční teplotu 7° C (v lednu — 4°, v červenci 17°). Pro svoji vysokou polohu byl připojen k této krajině i okres myjavský (Myjava má 325 m nad mořem).

IX. Krajina horního a středního Hronu.

(Zahrnuje okresy: Baňská Bystrica, Baňská Štiavnica, Brezno, Kremnica, Nová Baňa, Svatý Kříž, Zvolen.)

Je to horská krajina zhruba uzavřená Nízkými Tatrami na severu (Ďumbier 2045 m) a Slovenským Rudohořím na jihu (Polana 1459 m). Nejvíce je tu lesů totiž 55 %, orné půdy pouze 15 %, luk a pastvin 26 %. Na polích daří se nejvíce bramborů (20 %), z obilí ječmen (16 %). Úhorem leží 8 % půdy. Podnebí je drsné. V Baňské Bystrici (362 m nad mořem) je průměrná roční teplota 8° C (v lednu — 4°, v červenci 19°). Úhrn ročních srážek je tu 854 mm.

X. Krajina Rimavsko-slanská.

(Zahrnuje okresy: Revúca, Rimavská Sobota a Rožňava.)

Krajina tato je jižní svah Slovenského Rudohoří (nejvyšší bod Fabova hola 1441 m), údolí řeky Rimavy a

Žnice v Ponikách (býv. župa zvolenská).

Slané a jejich přítoky. Kromě jižní části okresu rimavsko-sobotského jsou tu půdy méně úrodné, většinou po stránkách roztroušené. Průměrná roční teplota v Rimavské Sobotě (207 m nad mořem) je 9° C (v lednu — 4°, v červenci 20°). Lesů je 55 % (jako v předešlé krajině), orné půdy 18 %, luk

a pastvin 23 %. Nejlépe se daří oves (17 %) a brambory (15 %). Úhorem leží 16 % půdy.

XI. Krajina horní Toplé.

(Zahrnuje okresy: Bardiov, Giraltovce a Sabinov.)

Je to severní část bývalé župy šarišské, kraj kopcovitý, 300—600 m nad mořem vyvýšený. Půda je na severu písčitá, na jihu hlinitá se sklonem k zamokření. Pohraniční Karpaty jsou tu nejnižší. Lesů je 32 %, orné půdy 41 %. Z obilí pěstuje se nejvíce oves 24 %. Úhorem leží 17 % půdy.

XII. Krajina Popradsko-hornadská.

(Zahrnuje okresy: Gelnica, Kežmarok, Levoča, Poprad, Spišská Nová Ves, Spišská Stará Ves a Stará Lubovňa.)

Je to bývalá župa spišská, kraj hornatý, mající průměrem 600 m nadmořské výšky. Ohraničena je na západě svahy Vysokých Tater (Gerlachovský štít 2663 m), na východě Braniskem (1172 m), na jihu Slovenským Rudohořím (Zlatý stol 1318 m), k severu je otevřena. Tím jsou dány i klimatické poměry této krajiny. Vlivem Vysokých Tater jsou zejména zimy drsné. V Kežmarku (623 m nad

mořem) je průměrná roční teplota 6° C (v prosinci — 6°, v červenci 17°). Ve Spišské Nové Vsi (460 m nad mořem) je průměrná roční teplota táž. Počet ročních srážek v obou těchto městech je rovněž týž (650 mm). Půda je v této krajině slabá, přes to však hospodaří se na ní velmi intenzivně. Lesů je 42 %, orné půdy pouze 28 %. Pěstuje se hlavně oves (22 %), ječmen (20 %) a brambory (18 %). Uhoří se na 15 % půdy.

XIII. Beskydy a Tatry.

(Zahrnuje okresy: Čadca, Dolný Kubín, Hrádok, Kysucké Nové Mesto, Liptovský Sv. Mikuláš, Námestovo, Ružomberok a Trstená.)

Krajina tato je poříčí říčky Kysuce, vlévající se u Žiliny do Váhu, tedy nejsevernější část bývalé župy trenčanské a celé bývalé župy oravská a liptovská. Liptov i Orava mají vesměs nadmořskou výšku větší než 400 m, což je výška při ústí Oravy do Váhu. Horský ráz krajiny dává ráz i podnebí. Průměrná roční teplota je 6° C v Oravském Podzámku stejně jako v Liptovském Hrádku, ačkoliv první z těchto míst je 501 m a druhé 646 m nad mořem. V prosinci bývá v obou těchto místech — 6°, v červenci 16°. Ročních srážek je v Oravském Podzámku 907 mm, v Hrádku 726 mm. Orné půdy je pouze 25 %, luk a past-

vin 27 %, lesů 40 %. Pěstuje se hlavně oves (31 %) a brambory (23 %). Úhoří se však pouze na 8 %.

XIV. Krajina horní Ondavy a horního Laborce.

(Zahrnuje okresy: Humenné, Medzilaborce, Snina a Vyšný Svídník.)

Krajina tato zabírá severní část bývalé župy zemplínské a severovýchodní kousek bývalé župy šarišské (Vyšný Svídník). Na severu ohraničena je krajina tato Karpatami a obydlena vedle Slováků i Rusíny. Malá vzdělanost tamějšího lidu je příčinou, že je to kraj, ve kterém je zemědělství na nejnižším stupni z celého Slovenska. Orné půdy je 25 %, luk a pastvin 30 %, lesů 44 %. Z orné půdy leží však plných 28 % ladem. Pěstuje se nejvíce oves (17 %) a brambory (16 %).

Pozorujeme-li Slovensko jako celek, vidíme, že ze všech hospodářských plodin pěstovalo se roku 1923 na Slovensku nejvíce ječmene. Bylo jím oseto 17 % orné půdy (v celé republice 12 %). Nad průměr republiky vyniká ještě pšenice 13 % plochy osevu (v republice 10 %) a kukurice 5 % (v republice 3 %). Pod průměrem republiky je žito se svými 10 % (v republice 15 %) a oves 11 % (v republice 14 %).

Nejvíce orné půdy má na Slovensku severní část Slo-

Pastevci z Telgártu.

venské nížiny dunajské totiž 70%. Je to nejúrodnější část Slovenska. Pěstují tam i poměrně nejvíce cukrovky (6% osevné plochy, t. j. 20.779 ha). K oblasti řepařské a tím i k půdě jakostí nejlepší náleží vedle toho i krajina Inovce a Tribče a krajina Trenčansko-skalická.

Nejméně orné půdy je v krajině horního a středního Hronu (v bývalé župě zvolenská a severní tēkovská) — 15 % a v krajině Rimavsko-slanské (v bývalé župě gemersko-malohontská) — 18 %. Za to v obou těchto krajinách je nejvíce lesů, totiž plných 55 %, v první z nich pak i nejvíce luk, to jest právě tolik, kolik je tam orné půdy (15 %).

Nejvíce pastvin na Slovensku je v krajině Beskyd a Tater (v bývalé župě liptovská, oravská a severní trenčanská). Je to krajina přírodními krásami oplývající, avšak úrodností nejméně obdařená. Proto tam pěstují nejvíce oves (31 %) a brambor (24 %) veškeré osevné plochy této krajiny. Za to vinou svého obyvatelstva na posledním místě v ohledu zemědělském je krajina horní Ondavy a horního Laborce, kde leží úhorem plných 28 % orné půdy!

Průměrný *výnos sklizně hospodářských plodin na Slovensku* je vesměs pod průměrem republiky až na kukuřici, které urodí se na Slovensku ročně na 1 ha 18 q, kdežto průměr republiky činí pouze 17 q. Cukrovky urodí se na Slovensku na 1 ha 230 q (v republice 259 q), brambor 95 q (v republice 98 q). Největší průměrný výnos pšenice je na Slovenské nížině dunajské, 18 q na 1 ha, v krajině Inovce a Tribče a v krajině Trenčansko-skalické 17 q. Výnos ten přesahuje průměrný výnos v celé republice (16 q); v těchto krajinách jest i nejlepší výnos žita (16—18 q na 1 ha).

Z hospodářského průmyslu jsou na Slovensku podobně jako v ostatních částech republiky na prvním místě *cukro-*

vary, kterých je tu 9. Jsou to: Bratislava (na místě bývalé dynamitky), Dióseg, Oroska, Sered, Šurany, Trebišov, Trenčanská Teplá, Trnava (největší) a Uherská Ves*.

Pozemková reforma změnila rozvrstvení držby pozemkového majetku na Slovensku velmi důkladně. Otázce té věnován je zvláštní článek.

Československé ministerstvo zemědělství snažilo se slovenskému zemědělství pomoci také *meliorací pozemků*. Od převratu do konce roku 1922 vypracovány byly zemědělsko-technickými úřady projekty meliorační, regulační a vodovodní a to 51 na odvodnění pozemků s plochou 4814 ha a nákladem 14,219.634 Kč, na zavodnění pozemků s plochou 182 ha a nákladem 582.445 Kč, 30 na regulace a zajištění břehů v délce 30 km a nákladem 6,165.298 Kč a 5 na vodovody pro 7 obcí s nákladem 1,606.265 Kč. Z těchto 93 podniků byly do konce roku 1922 podporovány státem 34 úhrnnou částkou 3,290.000 Kč.

Ovocných zahrad je na Slovensku poměrně nejvíce v krajině Prešovsko-košické, totiž 4388 ha, a v krajině Trenčansko-skalické, totiž 2942 ha. Druhy pěstovaného ovoce jsou většinou znamenité, takže na př. jablka slovenská jsou mnohem chutnější a sladší nežli jablka česká. Pokud se týče jakosti ovoce první místo zaujímá Středoslovenská pahorkatina s ovocnými zahradami o výměře 4380 ha.

* Slovenské cukrovary vyrobily roku 1923/24 celkem 1,279.690 q cukru, což znamená asi 12% z celkové výroby v republice Československé (10,051.341 q). Cukrovky zpracovaly v tomto období 7,826.946 q.

Ovoce této krajiny mělo dobrou pověst již před válkou a to i za hranicemi na př. v Rumunsku.

Z druhů ovocných stromů a keřů je na Slovensku jabloní, nesoucích ovoce, 938.953 (v celé republice 3,789.944), hrušek 586.952, třešní 441.791, švestek 2,106.767. Teplejší podnebí než v Čechách je na Slovensku příznivo pěstování meruněk, kterých je tu 54.912 (v Čechách pouze 20.786), broskví 42.041 (7862), ořechů vlašských 258.273 (166.809), moruší 206.445 (3699) a malin 543.411 (276.224).

Roku 1922 urodilo se na Slovensku jablek 547.089 q, hrušek 308.884, třešní 208.531, švestek 1,063.704, meruněk 23.222, broskví 11.166, vlašských ořechů 120.003, malin 7376.

Hodnota všeho ovoce na Slovensku byla roku 1922 celkem 180,654.965 Kč, z toho jablek 30,353.330, třešní 33,859.420, švestek 39,450.810, meruněk 7,811.300, vlašských ořechů 33,158.350 atd.

Z vinic zasluhují pozornosti rozsáhlé vinohrady Slovenské nížiny dunajské, které na svazích Malých Karpat protírají se u výměře 2273 ha (severní část) a 4752 ha (jižní část). Vedle toho je proslulé i víno, dařící se na východě Slovenska ve Slovenské nížině potiské na svazích Podhoria (Hegyalja). Je to známé víno tokajské. Tamější vinice zaujímají výměru 724 ha. Na svazích Malých Karpat rodí nejlepší víno Modra, Limbach (u Pezinku) a Vajnory (u Bratislavy), prodávající každoročně své víno na hospodářské výstavě pražské.

Chlapi před krčmou v Stankovanech (v býv. župě liptovské).

Na Slovensku bývalo kdysi vinic dvakrát tolik, co dnes. Vinná réva se pěstovala i v okolí Hlohovce, Krupiny a Pukance. Víno z těchto krajů bylo však kyselé, poněvadž se tam pěstovaly druhy, mnoho rodící sice, ale pozdní. Vinnice tam zanikly v devadesátých letech minulého století,

kdy révokaz zničil všechny vinohrady na Slovensku, vyjímaje skalické, kde se evropská réva udržela podnes. Byla to těžká pohroma pro vínorodé kraje slovenské a pro jejich obyvatelstvo. Avšak netrvalo dlouho a pusté vršky, bývalé vinohrady, se zase zazelenaly. Byly vysázeny americkou révou, které révokaz neškodí. Do té potom byly zaštěpeny teprve pruty révy evropské. Zatím však, co ve starých vinicích pěstovaly se všelijaké druhy nevhodné, při obnově vinic vysázely se pouze druhy dobré a osvědčené. Předností nových vinic je pak i to, že jejich hrozny dozrávají značně dříve. Proto jsou dnes na Slovensku lepší vína, nežli byla v minulosti ze starých vinic.

Celkem je na Slovensku 8859 ha vinic (v celé republice 17.000 ha). Z toho je vinic úrodu nesoucích 7430 ha (v tom skoro 3 ha vinic, z nichž úroda spotřebována byla toliko v hroznech). Roku 1923 urodilo se na Slovensku moštu 207.000 hl (na 1 ha 28 hl). Ze 100 hl moštu zůstalo po vykvašení 90 hl vína, takže bylo všeho vína 186.098 hl, a to bílého 149.200, červeného 36.898 hl (v celé republice urodilo se všeho vína 329.500 hl). Případá tedy na 1 ha vinice 25 hl vína.

Tabák pěstuje se v Československé republice kromě Podkarpatské Rusi toliko na Slovensku (v Čechách a na Moravě pěstuje se toliko pokusně). Roku 1923 bylo na Slovensku celkem 2642 pěstitelů tabáku (v celé republice 2974). Tabákem bylo oseto 2078 ha (v celé republice 2658 ha). Tabáku urodilo se na Slovensku celkem

2,437.645 kg, což znamená na 1 ha průměrem 1175 kg (v celé republice 1053 kg). Podle odrůdy pěstuje se nejvíce tabák zahradní, t. zv. rethánský, jehož se urodilo 1,988.318 kg. Pěstitelům tabáku vyplaceno bylo státem za tabák výše uvedeného roku na Slovensku 17,227.400 Kč (v celé republice 19,579.803 Kč).

Tabákových továren je na Slovensku 5 a to: v Baňské Štiavnici, Bratislavě, Košicích, Smolníku a Spišské Bělé (v celé republice jest jich 19).

Lesnictví je důležitým odvětvím slovenského zemědělství. Z celkové výměry 4,891.767 ha zaujímají lesy plochu 1,668.844 ha. To jest 34 % celkové výměry (v republice 33 %). Skutečně zalesněné plochy je však pouze 1,441.803 ha. Z toho je 440.182 ha čili 31 % lesů jehličnatých, 699.194 ha čili 48 % lesů listnatých a ostatek čili 21 % lesů smíšených (v celé republice je lesů jehličnatých 54 %, listnatých 30 % a smíšených 16 %).

Ze stromů, pěstovaných ve slovenských lesích, převládá smrk ve 22 % lesů, jedle v 11 %, dub v 15 % a buk ve 32 %. Ovšem nejsou tyto porosty na Slovensku stejnoměrně rozděleny. V obvodu ředitelství státních lesů v Liptovském Hrádku zaujímají jehličnaté lesy plných 90 %, v obvodu baňsko-bystrického ředitelství 71 %, v obvodu solnohradského ředitelství (u Prešova) už jenom 48 %. V obvodu ředitelství žarnovického (na Hronu) převládají pak porosty listnaté, jmenovitě buk a dub, které činí tam 64 %. Z toho je patrné, že na Tatrách a jinde ve vyšších polohách pěst-

stují se většinou porosty jehličnaté, v polohách nižších a jižnějších porosty listnaté nebo i smíšené jako buk s jedlí nebo smrkem. Takto složené porosty vzdorují totiž nejúčinněji živelním pohromám jako větrům jakož i hmyzovým nákazám a vyhovují i nejlépe potřebám dřevařského trhu. Přes to rádí vítr občas velmi zhoubně jmenovitě v lesích tatranských, kde roku 1920 u Smokovce a roku 1925 u Štrbského Plesa způsobil rozsáhlé vývraty.

Podle kategorie držby připadá na Slovensku 567.185 ha lesní plochy na držbu kolektivní a to nejvíce státní (274.509 ha*), obecní (185.317 ha) a církevní (74.721 ha). Mimo to je v držbě společenské (t. zv. urbariální čili starousedlické) 315.826 ha a v držbě soukromé 665.350 ha, na držbu drobnou menší než 250 ha připadá 338.220 ha, na držbu větší 1.125.483 ha.

Dřevo se vyrobilo na Slovensku roku 1920 celkem 3.715.311 m a sice nejvíce užitkového měkkého (1.529.681) a palivového tvrdého (1.335.678). Na 1 ha zalesněné plochy připadají takto skoro 3 krychlové metry dřeva.

Vedle polního a lesního hospodářství je na Slovensku důležitým pramenem výživy obyvatelstva *chov dobytka*. V některých krajinách slovenských je dokonce hlavním zaměstnáním rolníka.

Malozemědělec mívá na Slovensku pravidelně kolem 10 katastrálních jiter pozemků. Při této výměře polí chová

* Státní statky mají na Slovensku 335.409 ha, kromě lesů i 50.568 ha pozemků.

obyčejně následující množství dobytka: pár koní nebo volů, 3 krávy, jalovici nebo volka, 2—3 ovce, 2—3 jeňhata, svini a 2 krmné vepře. Od jara do podzimu pase se všechen dobytek na pastvinách, po žních na strništích a úhorech, v zimě živen jest ze skrovných zásob slámy a sena.

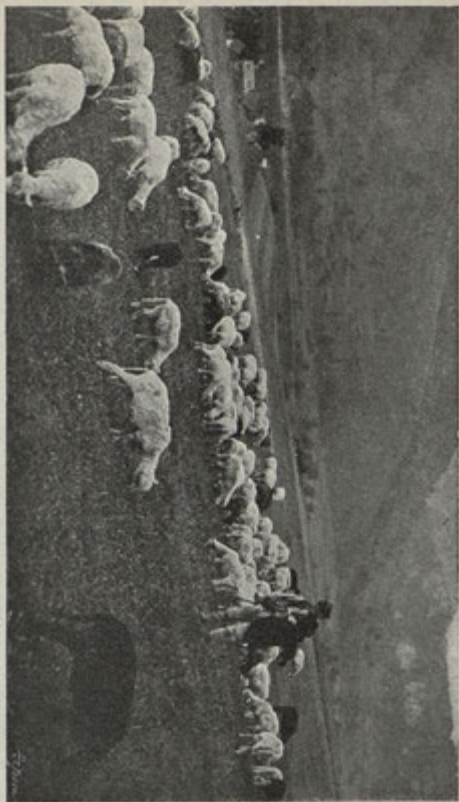
Co poskytuje tento dobytek za to svému hospodáři? Mléko krav stačí právě pro potřebu rodiny. Bača odvádí rolníkovi z každé ovce ročně 11 kg sýra nebo tomu přiměřený počet oštěpků. Vepři poskytnou mu potřebné množství slaniny, masa a sádla. Sem tam zabije i nějakou ovečku a tím má výživu rodiny na celý rok zabezpečenu. Přírůstek mladého dobytka umožňuje mu, že na trhu může odprodati koně, vola, krávu, nebo jalovici. Za stržené peníze nakoupí potřeby pro sebe i pro rodinu. Je velice skromný v tomto ohledu. Většinu věcí, jež potřebuje, zhotovuje si sám. Tak žije slovenský rolník. Je samozřejmo, že při tomto způsobu hospodářství zbude mu dosti času, aby šel „na zárobky“, to jest, aby zejména v zimě buď sám prací v lese nebo i s potahem něco si přivydělal. V nedostatku práce ve svém okolí odcházejí mnozí za výdělkem až i — do Francie.

Je jisto, že při racionelním pěstění chov dobytka mohl by pro slovenského rolníka znamenati daleko více. Jsoutť tu veškeré podmínky pro jeho zdárný rozvoj: Rozsáhlé horské pastviny umožňují výchovu dorostu otužilého a proti všem nemocem odolného, při tom však také skromného, který se spokojí za suchého léta i nepatrným poro-

stem vyschlé pastviny, v zimě pak vezme za vděk i trochou slámy a sena. Chovu dobytka na Slovensku je také na prospěch velká láska slovenského rolníka k domácímu zvířectvu, kterému proto dovede věnovati veškeru péči. Ovšem jsou tu také okolnosti, které chovu dobytka jsou na úkor. Především pastviny jsou namnoze ve stavu velmi zpustlém. Chlévy bývají často nevhodné, tmavé a dusné. Také se nedbá o výběru plemenníků. Nemoci dobytka léčívali se lidovými, většinou pověřivými způsoby, takže nakažlivé choroby šíří se úžasně a způsobují hrozné škody. Dobytku jmenovitě hovězího chová se na Slovensku poměrně více než v ostatních částech republiky (s výjimkou Podkarpatské Rusi). Příkladá totiž v celé republice na 1000 obyvatel 328 kusů hovězího dobytka, na Slovensku 366, v Podkarpatské Rusi 392. Ovcí připadá v celé republice 72, na Slovensku 221, vepřů v celé republice 162, na Slovensku 196 (na Moravě 214), koní v celé republice 43, na Slovensku 61. Jedině koz je na Slovensku méně. V celé republice jich připadá na 1000 obyvatel 90, na Slovensku 28, ačkoliv jich ve válečném desetiletí 1910—1920 přibýlo o více než 100 % (ze 37.979 na 82.835).

Hovězího dobytka bylo roku 1920 na Slovensku napočteno 1,095.919 kusů, ovcí 660.407, vepřů 564.036, koní 181.555. Tento stav proti roku 1910 u hovězího dobytka se téměř nezměnil, u ovcí klesl o 33 %, u vepřů o 13 %, u koní o 24 %.

Otázka pastvin na Slovensku je pro tamější chov dobytka

Na pastvě v okolí Kralovan.

velmi důležitá. Pastviny na Slovensku jsou velmi rozsáhlé, avšak jejich současný stav je po většině nevyhovující. Hlavní příčinou toho je nedostatek půdy, který nutil slovenského zemědělce, aby ponechal si pro pastviny pozemky nejhorší, které se pro jiný účel nehodily. Pastvin užívalo se pak celou řadu let ku pastvě, aniž by se vyčerpané živiny půdě nějak nahražovaly. Proto na pastvinách rostly jen nejhorší traviny, jež dobytku poskytovaly výživy jen velmi chatrné. Náhrada půdních živin pastvinám byla nemožná hlavně proto, že chlévské mrvy nedostávalo se slovenskému rolníkovi ani na hnojení polí, natož pak aby mu zbývala ku hnojení pastvin. Umělých hnojiv používati slovenský rolník vůbec nebyl zvyklý.

Československé ministerstvo zemědělství nabylo přesvědčení, že úprava a zlepšení pastvin na Slovensku je jedinou cestou k povznesení tamějšího chovu dobytka a ke zvýšení blahobytu slovenského venkova. Proto podporuje od převratu vydatně veškeré snahy, směřující k tomuto cíli.

Pastviny se zlepšují dvojím způsobem: buď se přeorají nebo překopají a půda potom oseje semenem travin, což se nazývá znovuzalučením, nebo se pastvina pouze ohnojí umělými hnojivy, což se nazývá zmlazením. Někdy se oba způsoby úpravy pastvin vzájemně doplňují, když totiž i při zmlazování jejich je potřebí aspoň krtiny rozhrabati a jalovce i jiné keře, pařezy, mech a vřes vykopati a půdu srovnati. Je samozřejmo, že pastviny znovuzalučené dá-

vají potom mnohonásobný užitek. Tak na př. pastviny v Žiaru v Liptově, znovuzalučené roku 1924, daly hned prvního roku po své úpravě 12 q sena na 1 kat. jitra. Pastvina v Točnici (v Novohradě) znovuzalučená, téhož roku dala 31 q sena na 1 kat. jitra.

Na úpravu slovenských pastvin vynaložilo ministerstvo zemědělství roku 1921 na opatření hnojiv, semen a strojů potřebných celkem 607.055 Kč, roku 1922 celkem 621.161 Kč, roku 1923 celkem 571.286 Kč a roku 1924 celkem 1,609.903 Kč. Úhrnem za tato čtyři léta 3,409.405 Kč. Za tuto částku upraveno bylo roku 1921 663 kat. jiter pastvin ve 24 obcích, roku 1922 1057 kat. jiter v 61 obci, roku 1923 1827 kat. jiter v 81 obci a roku 1924 2685 kat. jiter ve 153 obcích. Průměrný náklad na úpravu 1 kat. jitra byl podle toho 554 Kč. Roku 1925 konečně upraveno bylo 2974 kat. jiter pastvin ve 175 obcích, takže v pětiletí 1921—1925 upraveno bylo celkem na Slovensku 9149 kat. jiter pastvin.

Přehled jednotlivých druhů hospodářského zvířectva na Slovensku chovaného jest tento:

Kůň chová se na Slovensku v několika plemenech. V nejsevernějších krajinách v Oravě, Liptově, Spiši a Šariši převládá kůň huculský. Je to malý koník horský u obyvatelstva velmi oblíbený. Po kamenitých cestách koná největší pochody, aniž by zemdlel. Za války byl velmi ceněn u horského dělostřelectva a kulometných rot.

V nižších polohách horských jako v Trenčíně, Turci,

Zvolenu a Gemeru a severním Zemplíně chová se hlavně kůň orientální, lipický a arabský. Lipický kůň je o něco vyšší než huculský a má živější povahu. Je dobrým tahounem i běhounem. Arabského koně chovají většinou jenom statkáři, kteří mají zálibu v ušlechtilém plemeni.

V rovinatém jižním kraji Slovenska totiž na Slovenské nížině dunajské a potiské a v okresích šťávnickém, lučeneckém, rimavsko-sobotském a košickém převládají koně typu polokrevníka anglického a nonia. Noniové jsou výborné koně hospodářské, v práci velmi vytrvalí. Angličtí polokrevníci jsou štíhlejší, vytrvalí v běhu a i v tahu, hodící se obzvláště dobře do kočáru.

Chov koní na Slovensku pěstuje se dvěma státními hřebčinci, do kterých sehnáni byli po převratě státní hřebci, té doby po Slovensku rozptýlení. Jsou to státní hřebčince v Nitře (284 hřebci) a v Prešově (134 hřebci).

V jižním Slovensku jmenovitě v okrese komárenském a levickém chovají se tu a tam i osli.

Z *hovézího dobytka* převládá na Slovensku plemeno pinzgavské, simenské a bernské. Plemeno pinzgavské rozšířeno je hlavně v horských krajích, v Turci, Oravě, Liptově, Spiši a Šariši. Dobře se aklimatisovalo, avšak vytýká se mu, že zakrňuje a nedává tolik mléka jako krávy domorodé. Mnohem lépe jsou slovenští hospodáři spokojeni se simenkami, které převládají v Bratislavě, Nitře, Těkově, Hontě, Novohradě, Zvolenu, Gemeru, Spiši, Šariši a Zemplínu. Jsou větší než pinzgavky, silnější, rychleji dorůstají

Otec s dětmi v Helpě (v býv. župě gemerské).

a také dojnost jejich je lepší. Jedinou vadou jejich je, že pro horské pastviny, často na stráních položené, mají příliš měkké paznehty, takže jim pastva činí obtíže. Stejnou vadou trpí i plemeno bernské, odchované na Hané a rozšířené hlavně v župě bratislavské a v Trenčíně. Na

pastvě velmi snadno uklouzne a poraní se. Na východě Slovenska na Slovenské nížině potiské chová se i dlouhorožý stepní dobytek uherský.

Mlékařství je na Slovensku dosud v plénkách. Příčinou toho je to, že drobný zemědělec slovenský chová zpravidla 2 krávy, jejichž mléko spotřebuje ve vlastní domácnosti. Před válkou bylo na Slovensku 50 družstevních mlékáren, které vyráběly většinou jen máslo a zpracovaly průměrem denně na 500 l mléka. Větší mlékárny byly v Pliešovcích, Očové a Velké Ostratici, které zpracovaly denně více než 1200 l mléka. Po válce se dosud většina mlékáren neobnovila.

Ovcí chová se na Slovensku mnoho hlavně z toho důvodu, protože ovce svojí malou hubou dovede spásti i takovou travu, kterou větší dobytek by zužitkovati nedovedl. Proto jsou salaše obvykle vysoko v horách. Bača se svými pomocníky valachy a mladšími honělníky bydlí v kolibě, ovce se na noc zavírají do proutěných „košiarů“. Na salaši jsou ovce od Žofie (15. května) do Matouše (21. září), tedy asi 18 týdnů.

Z plemen ovčích chová se na Slovensku nejvíce valaška, rozšířená po celém Slovensku. Vedle ní na západě chová se i ovce anglická, na jihu merino, na severu (v Trenčíně, Oravě, Liptově a Šariši) ovce východofryžská. V Turci, Zvolenu a Gemeru cigája (černohubá).

Na salaši chová se zpravidla 250—400 ovcí. Na jednoho valacha počítá se 100 ovcí. Tolik musí denně dvakrát až

Zliechov (býv. župa trenčanská).

tříkrát podojiti a ovce i na pastvu vyháněti. Z vydojeného mléka bača připravuje sýr tím způsobem, že je nejprve skrze plachetku přecedí, potom v kotli v kolibě uvaří a přidáním syřidla čili „klagy“ srazí. Ze sýra, usazeného v kotli, uhněte bača hroudu, nechá ji v plachetce vykapat a uloží ji potom na polici do komory k ostatním hrudám

sýra. Mléko, které zůstane po vybrání sýra z kotle, jmenuje se žinčica a je hlavní potravou valachů na salaši, kteří s ní krmí i vepře. Na salaši zhotovený sýr zasílá se do bryndzárně, kde se nechává ještě 8—12 dní uzrát, zbaví se pak kůry, ze které vyrábí se sýr horší jakosti, zvaný „korkovica“. Z ostatního sýra dělá se bryndza několikerým rozemletím a přidáním nějaké části tvarohu kravského. Ročně se vyrobí na Slovensku na 36.000 q bryndzy. Největší bryndzárně jsou v Ružomberku, Liptovském Sv. Mikuláši, Turčanském Sv. Martině a v Baňské Bystrici.

Na salaši dělají také ze sýra „oštiepky“, které se vtlačují do dřevěných, ozdobných forem a nechávají pak 3 až 6 dní vyudit. V Brezně vyrábějí ze sýru „parenice“, které jsou upleteny ze syroviny, která pařením vřelou vodou nabyla vláčnosti.

Vedle mléka poskytují ovce slovenskému rolníkovi i oblíbené maso a vlnu, která se stříhá dvakrát do roka a z každé ovce dostane se asi 2 kg vlny, z níž se potom po domácku zhotovují haleny, nohavice a jiné části oděvu.

Chov vepřů je pro slovenského rolníka nepostradatelný. Bez uzeného masa a slaniny je domácnost jeho nemyslitelná. Na Slovensku chová se plemeno mongolica (bagoun) s výminkou severních krajů Trenčína, Turce, Oravy, Liptova, Spiše a Šariše, kde je rozšířen vepř křížený z domácího prasete s yorkshirským, který se velmi dobře

Před kostelem ve Zliechově.

osvědčil. Snáší pastvu i nepohodu velmi dobře, je dosti ranný a proto oblíbený.

Kozy chovají na Slovensku jmenovitě v průmyslových střediscích. Slovenský rolník dává přednost kravám a ovcím.

Chov drůbeže je na Slovensku velmi rozšířen. Jmenovitě

chov husí v okolí Prešova a Komárna je provozován ve větších rozměrech a přináší tamějším rolníkům velký zisk. Mírné podnebí jižního Slovenska umožňuje totiž velmi časný odchov drůbeže a nosnost slepic začíná tam o mnoho dříve nežli v ostatních krajích republiky, takže tamní kraj může dodatí čerstvá vejce mnohem dříve než kraje jiné.

Celkem je na Slovensku asi 3,770.000 kusů drůbeže, z čehož je asi 2,400.000 slepic, 240.000 kachen a 920.000 husí.

Chov bource morušového je na Slovensku dosud v počátcích, přes ohromné množství stromů morušových, které tam roste. K chovu bource morušového bylo tam již roku 1921 používáno 143.161 stromů morušových (z celkového počtu 206.445). Chovatelů bource bylo 127. Expositurou ministerstva zemědělství v Bratislavě bylo jim rozdáno 3596 g vajíček, z nichž bylo vypěstováno 1936 kg zámotků. Ze zámotků prvotřídních odvinuto bylo 156 kg surového hedvábí v ceně 34.322 Kč.

Včelaři bylo na Slovensku roku 1923 celkem 17.626. Ti chovali 95.695 včelstev, z nichž však dobře přezimovalo pouze 80.065. Rojů bylo 41.263 a na podzim zazimováno bylo 97.836 včelstev. Jak patrně hospodaří se tu dosud i ničením včelstev. Celkový výnos medu činil 406.554 kg medu v ceně 5,326.444 Kč a 55.223 kg vosku v ceně 1,009.285 Kč. Z jednoho úlu bylo průměrně 5 kg medu a 69 dkg vosku. Průměrná cena 1 kg medu byla 11.38 Kč a vosku 17.43 Kč.

Velký význam pro rozvoj slovenského zemědělství má a v budoucnosti bude mít *zemědělské školství*. Ve školním roce 1925/26 jest jich na Slovensku celkem 17 (nečítaje školy přidružené). Je to: vyšší hospodářská škola v Košicích, rolnické školy: v Brezně, Komárně, Sabinově, Rimavské Sobotě a v Záturčí u Turčanského Sv. Martina, odborné školy hospodářské v Liptovském Hrádku (se školou dřevařskou a horárskou), v Nitře, Oravském Podzámku a v Trnavě, jednoroční hospodářské školy v Eberhardě u Bratislavy, v Holíči, vinařsko-ovocnická škola v Modře, hospodyňské školy v Hrachově u Rimavské Soboty, v Uherské Skalici a Veličné u Dolního Kubína, a vyšší lesnická škola v Baňské Štiavnici. Všecky jsou školami státními.

Na prospěch slovenského zemědělství směřovala i značná činnost zákonodárná.

Zákonem č. 21/19 rozšířena byla na Slovensko platnost zákona o zvelebení zemědělství vodními stavbami. Na meliorační účely dává stát ročně 15,000.000 Kč od roku 1925 pak 30,000.000 Kč.

Při živelních pohromách poskytnuta byla státní pomoc, roku 1925 do výše 74,000.000 Kč. K zamezení škod při živelních pohromách v budoucnosti zřízen byl fond, k němuž stát přispívá ročně 50,000.000 Kč.

Zákonem č. 69/22 zřízena byla plodinová bursa v Bratislavě a zakázány termínové obchody obilím a mlýnskými výrobky na Slovensku za tím účelem, aby Bratislava nestala se obětí burs v Pešti a ve Vídni.

Zákonem o úpravě plemenitby hospodářských zvířat a to koní, skotu, vepřů a ovcí (č. 169/24) postaráno bylo o zlepšení chovu hospodářského zvířectva po stránce jakostní v celé republice.

Konečně za účelem soustavné péče o zemědělství zřízena byla i zemědělská rada pro Slovensko.

Z toho je viděti, že stát československý plně oceňuje důležitost, jakou má zemědělství pro obyvatelstvo Slovenska, a že ze všech sil snaží se je povznést.

VÝSLEDKY POZEMKOVÉ REFORMY NA SLOVENSKU

Půda na Slovensku soustředěna byla v rukou malého počtu velkostatkářů, kdežto tisíce malozemědělců neměli půdy, postačující k výživě. 935 velkostatkářů mělo 3,151.881 katastrálních jiter půdy, kdežto 113.894 malozemědělců mělo pouze 46.010 katastrálních jiter. Proto zákon č. 215/19 zahájil pozemkovou reformu zabráním velkého pozemkového majetku, ovšem za přiměřenou náhradu. Půda tato měla býti rozdělena mezi malozemědělce. Ku provádění pozemkové reformy zřídil zákon č. 330/19 Státní pozemkový úřad.

Z celkové plošné výměry Slovenska o 4,891.767 ha půdy vůbec podléhá záboru asi 1,410.834 ha, t. j. asi 28·9 %. Z této výměry připadá na role, zahrady a vinice 395.171 ha, na louky 65.046 ha, celkem tedy na zemědělskou půdu 460.217 ha (32·7 %). Na pastviny připadá 116.700 ha, na lesy 796.488 ha, na rybníky, močály a ostatní půdu 37.428 ha. Tedy na půdu nezemědělskou zabranou připadá 950.617 ha (67·3 %).

Tato zabraná půda patří 873 vlastníkům, z nichž každý má dle zákona nárok na ponechání ve vlastnictví 150 ha půdy zemědělské a 100 ha půdy nezemědělské. Když těmto vlastníkům budou ony výměry ponechány, zbývá

ze zabrané půdy zemědělské 329.267 ha a 863.317 ha půdy nezemědělské ku provedení pozemkové reformy.

Až dosud provádí se pozemková reforma téměř výhradně na zabrané půdě zemědělské. K zemědělské půdě na Slovensku počítají se i pastviny, které ovšem nejsou pastvinami racionelními, jako v zemích českých, nýbrž jsou to z velké části prostě role, ležící ladem a používané za pastvu.

Předběžné práce v oboru pozemkové reformy na Slovensku.

Tak jako v zemích českých, tak i na Slovensku byly již v roce 1920/21 započaty předběžné práce a sice: 1. Výkup dlouhodobých pachtů. 2. Příděl zabrané půdy do vnuceného pachtu. 3. Příděl půdy k účelům stavebním.

Při provádění výkupu dlouhodobých pachtů ve smyslu zákona ze dne 27. května 1919 bylo převedeno do vlastnictví asi 4500 drobných pachtýřů na Slovensku asi 3000 ha půdy. Na jednoho pachtýře připadlo takto asi 0·78 ha.

Při provádění vnuceného pachtu dle § 63 zákona přídělového ze dne 30. ledna 1920 bylo na Slovensku převedeno asi 46.096 ha zabrané půdy do pachtu asi 65.034 drobných pachtýřů na dobu 3—6letou. Při provádění pozemkové reformy definitivní (do vlastnictví) se ovšem nucený pacht likviduje. Koncem roku 1925 jest ve vnuceném pachtu na Slovensku ještě asi 20.000 ha půdy.

Státní pozemkový úřad přispěl také značně ku zmírnění

bytové a stavební krise na venkově zvláštním přidělem půdy zabrané k účelům stavebním. Umožnil na Slovensku urychlenou koupi asi 2.923 ha stavebních parcel pro 14.089 stavebníků.

Definitivní provádění pozemkové reformy na Slovensku.

Zahájeno bylo v roce 1922. Do konce roku 1925 bylo převzato a přiděleno na Slovensku asi 216.049 ha, z toho asi 194.633 ha půdy zemědělské a 21.416 ha půdy ostatní. Téměř 90 % veškeré přidělené půdy bylo použito jako přidělu drobného, ku doplnění stávajících malých zemědělských podniků. Drobných přidělců bylo dosud asi 135.000. Asi 10 % půdy bylo použito pro zachování asi 250 zbytkových statků, které se přidělují především bývalým nájemcům a úředníkům zabraných velkostatků. Zbytkový statek tvoří budovy dvora a co možná zcelená výměra okolo nich. Ostatní půda rozděluje se mezi drobné zemědělce z nejbližšího okolí. Zbytkový statek má zpravidla 40—60 % půdy původního dvora a jeho zachování jest důkazem, že pozemková reforma československá není mechanickou parcelací na nejmenší jednotky hospodářské, nýbrž že zachovává určité procento větších podniků, které mají s hlediska hospodářského i sociálního také své oprávnění.

Do konce roku 1925 jest tedy účastno na definitivním provádění pozemkové reformy asi 135.000 zemědělských

rodin na Slovensku. V této výměře jest obsažena i výměra půdy, která byla použita pro kolonisaci, o níž se děje zmínka na jiném místě.

Státní pozemkový úřad má dle zákona také právo dáti souhlas k dobrovolnému prodeji zabrané půdy takovým osobám, které dle zákona mají nárok na přiděl půdy, když se tak děje v duchu zásad pozemkové reformy. Takto na- bylo asi 7000 dalších zemědělských rodin asi 25.000 ha zemědělské půdy (kromě půdy stavební, dříve již uvedené).

Stát má také právo zabranou půdu postátniti, aniž by ji zatím přiděloval mezi zemědělce. Takto bylo dosud na Slovensku postátněno 10.207 ha půdy, hlavně lesů.

Sečteme-li osoby (rodiny), které při definitivním převedení půdy zabrané do vlastnictví obdržely půdu, shledáme, že na Slovensku do konce roku 1925 jest to asi 160.839 osob (rodin).

Přehled pozemkové reformy do konce roku 1925 na Slovensku podává tabulka na vedlejší stránce.

K tomu se poznamenává, že výměra zemědělské půdy zabrané, která dle výše uvedené tabulky zbývá pro pozemkovou reformu na Slovensku koncem roku 1925, jest ve skutečnosti větší, ježto kultury zaznamenané v pozemnostních arších z velké části neodpovídají skutečnému stavu přidělu, neboť stav katastru na Slovensku z dob uherské vlády jest co do spolehlivosti a přesnosti velmi chatrný. Kromě toho přichází tu v úvahu pro pozemkovou

Celkem půdy	zemědělské ha	ostatní ha	celkem ha
Výměra zabrané půdy na Slovensku	460.217	950.617	1,410.834
Z toho do konce roku 1925 ubylo:			
a) výkupem dlouhodobých pachtů	3.000	—	3.000
b) v akci stavební . . .	2.923	—	2.923
c) v akci přidělové . . .	194.633	21.416	216.049
d) v akci sestátňovací . .	555	9.652	10.207
e) prodejem z volné ruky	25.000	17.000	42.000
úhrnem . . .	226.111	48.068	274.179
zbývá . . .	234.106	902.549	1,136.655
Odečteme-li výměru, která dle zákona musí býti ponechána 873 vlastníkům zabraného majetku . .	130.950	87.300	218.250
obdržíme, že na Slovensku koncem roku 1925 zbývá pro poz. ref. ještě asi . .	103.156	815.249	918.405

reformu výměra ještě 116.700 ha pastvin, které na Slovensku mohou býti počítány k půdě zemědělské.

Přídělová cena půdy, kterou drobní zemědělci odvádějí státu za půdu jim přidělenou, pohybuje se od 1000 Kč do

6000 Kč za 1 ha zemědělské půdy, 1 kat. jitra = 0·5754 ha,
1 ha = 1·7377 kat. jiter.

Kolonisace na Slovensku.

Kolonisace, jež má za účel osídliti chudé kraje obyvatelstvem zemědělsky a finančně zdatným, provádí se ve větším měřítku na jižním Slovensku. Do konce roku 1925 usídleno bylo na Slovensku 929 rodin kolonistů na 13.250 ha půdy, při čemž založeno bylo doposud 29 kolonií.

Přehled kolonií.

Jméno kolonie	Počet rodin kolonistů	Přidělená výměra ha
1. Miloslava (Annamajer)	69	1.020
2. Hviezdoslava (Vörösmajer)	39	600
3. Stefánikov (Takšona)	42	565
4. Kollárov (Šetetskút)	18	357
5. Malý Fajkürt (Kisfajkürt)	63	438
6. Šrobárovo (Silošpuszta)	89	1.060
7. Mudroňovo (Ujpuszta)	36	549
8. Štúrovo (Margitmajer)	21	211
9. Podhájom (Nová Ďala)	8	117
10. Velké Kapušany	17	192
11. Senec (Dolní majer)	34	420

Jméno kolonie	Počet rodin kolonistů	Přídělená výměra ha
12. Hurbanovo (Szigetmayer) . . .	20	226
13. Bellova Ves (Vittenyipusztá) .	66	838
14. Masarykov (Genyöpusztá) . . .	35	447
15. Žitný (Velký Gádócs)	21	290
16. Vyšní Benešovo (Kaczago) . .	31	476
17. Leánymező	22	269
18. Nižní Benešovo (Czobanka) . .	12	230
19. Cifratána	23	230
20. Velký Bakoš	26	603
21. Malý Bakoš	26	230
22. Baťu	19	255
23. Harcašpusztá	9	290
24. Bozita	36	1.150
25. Mačháza	15	253
26. Šarret (Sarrétpusztá)	54	620
27. Sylly	14	337
28. Josefmajer (Urmín)	19	192
29. Millenium	45	785
Celkem . .	929	13.250

Z tohoto přehledu je patrné, že na jednu kolonii připadá asi 456 ha a na jednoho kolonistu asi 14 ha.

Z průměrné výměry jest odpočítati též určitou plochu na příděl pro obecní majetek kolonie, takže vypadá prů-

měrný příděl na jednoho kolonistu o něco menší a sice asi 11 ha.

Slovensko je jedinou zemí v Československé republice, v níž se provádí kolonisace ve větším měřítku. Příčiny toho jsou několikeré.

a) Především jest Slovensko daleko méně zalidněno než západní země republiky. V Čechách připadá na 1 km² obyvatel 128, na Moravě 119, ve Slezsku 152, na Slovensku pouze 61 a na Podkarpatské Rusi dokonce jen 48. Jest tedy zcela přirozeno, že nové usedlosti zemědělské a celé osady kolonistů vznikají při pozemkové reformě v zemi méně zalidněné.

b) Další důvod pro kolonisaci na Slovensku spočívá v tom, že Slovensko má poměrně více oprávněných uchazečů o příděl půdy než země české. Neboť zemědělstvím se zabývá

v Čechách	29·7%	obyvatelstva
na Moravě	38·6%	„
ve Slezsku	21·9%	„
na Slovensku	60·6%	„
na Podkarpatské Rusi	67·7%	„

Směrem na východ vzrůstá tedy zemědělský charakter státu a jest proto nutno, aby právě na východě byly nové usedlosti tvořeny.

c) Slovensko nejvíce ze všech zemí republiky trpí vystěhovalctvím do ciziny. Již maďarská statistika (dr. Bela Kenez) před válkou zjistila, že 67 % vystěhovalců ze

Slovenska pochází z rodin malorolnických a ze řad zemědělského dělnictva. V okresech, kde velkostatkářský a církevní majetek pozemkový jest vysoký, byla také emigrace úměrně vyšší než jinde. Přes to, že po válce Spojené státy obmezily příliv emigrantů, emigrace ze Slovenska trvá. Tak v letech 1922—1923 vystěhovalo se z republiky 32.041 osob, z toho ze Slovenska 16.596. Vystěhovalců sezonních, kteří po skončení zemědělských prací v cizině vracejí se na zimu do vlasti, bylo celkem 10.641 osob, z toho ze Slovenska 7683. Kolonisace na Slovensku má čeliti tomuto vystěhovalectví a umožniti lidu obživu na vlastní půdě.

Finanční pomoc přidělcům půdy na Slovensku.

Jest třeba rozlišovati finanční pomoc při řízení všeobecně přidělovém a při řízení kolonisačním.

a) Finanční pomoc při řízení všeobecně přidělovém.

Přídělovou cenu za půdu splácí nabyvatel ve třech lhůtách, předpisovaných pravidelně v době jednoho roku. První splátka dělá 10% přidělované ceny, druhá 40 a třetí 50. Nemůže-li nabyvatel půdy těmito lhůtám dostáti, může žádati za poshovění na další tři měsíce. Žádost o poshovění může opakovati až do uplynutí 2 let ode dne odevzdání přídělu.

Poněvadž přídělová cena je nízká a výnos půdy byl do-

sud uspokojivý, je možno přidělci (nabyvateli), měli provozovací prostředky, což bylo ve většině případů, splatiti přidělovou cenu i za několik katastrálních jiter, velhůtě poshovění, tedy do 2 let. Při poshovění počítá se drobným přidělcům úrok 5 %. Na Slovensku bylo dosud poshověno v této formě asi 100,000.000 Kč, což činí asi $\frac{1}{3}$ dosavadní přidělové ceny. Značná část z toho byla již zaplácena.

Vedle poshovění poskytuje Státní pozemkový úřad *úvěr držebnostní*, prostřednictvím Náhradové banky. Dosud bylo poskytnuto pro celou republiku pomocí této banky úvěru ve výši 35,000.000 Kč. Slovensko požívá při povolování tohoto úvěru zvýšené pozornosti a jsou rezervovány prostředky, které umožní, aby na Slovensku mohl býti poskytnut držebnostní úvěr na přidělenou půdu ve výši relativně vyšší, než v ostatních zemích.

Dále sjednává Státní pozemkový úřad pro přidělce soukromý úvěr na hypoteku u peněžních ústavů a to buď s ručením státu, nebo bez něho. Výše tohoto úvěru pro celý stát přesahuje již 100,000.000 Kč.

Poněvadž na Slovensku nebylo ústavů, které by držebnostní úvěr poskytovaly, spolupůsobil Státní pozemkový úřad při tom, aby takové ústavy tam byly zřízely, aneb aby tam byly otevřeny filiálky peněžních ústavů ze zemí ostatních. Tato snaha měla úspěch a dnes pracuje na Slovensku a Podkarpatské Rusi pro zemědělské úvěrnictví již řada spořitelen a rolnických záložen, nehledě k filiálkám velkých ústavů zemských pro úvěr hypotekární, melio-

rační a komunální (Hypoteční banka česká a Zemská banka česká), s nimiž jest Státní pozemkový úřad v neustálém spojení. Tyto peněžní ústavy, zejména rolnické záložny (vzájemné pomocnice) za pomoci eskonta Zemské banky opatřují přidělcům také úvěr provozovací.

Investiční úvěr stavební doposud opatrován byl nabyvatelům půdy za podpory státu podle zákona o podpoře stavebního ruchu.

b) Finanční pomoc při řízení kolonisačním.

Této akci kolonisační věnuje se po stránce finanční zvýšená péče a použito bylo pro ni všech zde uvedených způsobů podpory úvěrové.

Držebnostní úvěr může každý potřebný kolonista obdržeti až do výše 90 % přídělové ceny půdy. Úvěr investiční (stavební) byl až dosud opatrován podle zákona o podpoře stavebního ruchu tím způsobem, že poskytnuté úvěry byly státem zaručovány, úrokovány a umořovány až do výše 70—80 % uznaného stavebního nákladu.

Nyní poskytuje Státní pozemkový úřad stavební úvěr zatím sám z všeobecného fondu pro podporu vnitřní kolonisace a to tak, že na polovinu stavebního nákladu poskytuje bezúročný úvěr na dobu 10 let. Na obě formy investičního úvěru stavebního věnováno bylo dosud v celé republice 45,000.000 Kč, z čehož na Slovensko připadá 35,000.000 Kč.

Kromě toho Státní pozemkový úřad i ministerstvo zemědělství podporuje kolonisty tím, že jim bezúročnými zápůjčkami opatřuje živý fundus a zakládá pro ně ovocné i morušové sady. Mimo to i pozemkový úřad hradí sám ze svého náklad na neustálý styk odborníků s kolonisty a na hospodářské vedení kolonistů. Tato péče projevuje se také ve sklizni, docílené kolonisty, neboť byly jimi dosaženy výnosy až 25 q na 1 ha. Tedy značně výše než činí průměrný výnos obilín z jednoho hektaru v republice.

Státní pozemkový úřad zavádí na koloniích i také vedlejší odvětví zemědělské výroby (ovocnictví, hedvábnictví, vinařství, chmelařství, mlékařství), napomáhá budování mlýnů, zakládání hospodářských družstev a to k účelům výrobním (mlýny, mlékárny) i k účelům odbytovým.

Na každé kolonii buduje se s přispěním státu nová škola pro děti kolonistů a školy tyto jsou navštěvovány všemi dětmi kolonistů, školou povinných. Až dosud bylo zřízeno v koloniích 9 škol. Tak prosperují kolonie nejen hospodářsky, nýbrž také společensky a kulturně.

Tento stručný náčrtek o výsledcích pozemkové reformy na Slovensku ukazuje, že toto území po staletí hospodářsky vykořisťované soustavou latifundijní, seslabované vystěhovalectvím trvalým i sezonním, znásilněné politicky, jazykově i kulturně, nyní v rámci republiky Československé během několika let prodělává změny vlastnické struktury zemědělské, které znamenají radikální pokrok, chléb, půdu, konsolidaci a hospodářský i sociální vzestup.

SITUACE PRŮMYSLU NA SLOVENSKU

Převratem nastaly v průmyslu na Slovensku veliké změny. Průmyslové závody na Slovensku přivtělením Slovenska k Československé republice byly odděleny od svého dosavadního odbytiště, kterým mu byly celé bývalé Uhry, z nichž části připadly Maďarsku, Rumunsku, SHS a Rakousku. Státy tyto uzavřely se nyní vůči cizině celní hranicí, a počaly s budováním vlastního průmyslu. Na druhé straně našel slovenský průmysl mocného konkurenta v průmyslu zemí historických, který jsa kapitálově, obchodně i technicky zdatnější, přečkal snáze poválečnou dobu a našel na území Slovenska vhodné odbytiště pro své výrobky. Slovenské závody průmyslové čelily těmto novým poměrům velmi těžko: mnohé podlehly a zanikly, jiné omezily provoz. Průmysl na Slovensku byl za maďarské vlády květinou skleníkovou. Jakmile květinka dostala se na čerstvý vzduch, to jest jakmile přestala ji chrániti mimořádná podpora maďarské vlády, květinka uvadla a zahynula.

Nejtíže postižen byl průmysl *báňský* a *železářský*. Ze 37 důlních podniků, které byly na Slovensku před převratem, pracuje se dnes toliko v 5 a to vlastně ještě s deficitem na účet státu. Státní doly na Slovensku byly totiž ve válce až po nejzašší mez vykořistěny. Ze soukromých dolů pracují v omezené míře Vítkovické závody, které míchají tvrdší rudu slovenskou s rudou švédskou a jihoslovanskou,

a závody Rimamuráňské, které ji vozí do Maďarska. Jiho-slovanská ruda je lacinější, poněvadž se nalézá téměř na povrchu země, a její dobývání je snazší. Cenu švédské rudy snižuje opět laciný dovoz po vodě.

Státní doly na naftu ve Gbelech jsou vyčerpány. V Kremnici (doly na zlato) a ve Štiavnici (doly na stříbro) pracuje se pouze na pracích sledných. Hnědouhelné doly v Handlové omezují práci, poněvadž vývoz uhlí do Rakouska klesl na jednu třetinu. Doly na sírový kyz ve Smolníku (nutný při výrobě celulosy) pracují se 200 dělníky. Plně jsou zaměstnány státní solivary v Prešově a státní doly na sůl v Marmarošské Solotvině v Podkarpatské Rusi.

Neméně těžké je postavení průmyslu *železářského*. V oboru těžkého průmyslu pracuje pouze státní železárna v Podbrezové a to ještě se ztrátami. Zanikly závody v Krompachách a Slovinkách a ve Zvolenu, omezeně pracují závody v Prakovci. Lépe je na tom drobný železářský průmysl na př. v Nižném Medzevu, smaltovna ve Filakově, v Bratislavě, Petržalce a Matějovicích. Nepracuje emailová továrna firmy J. Rakottay a spol. v Lučenci. Státní smaltovna na nádobí v Hronci je jediná svého druhu na Slovensku. Zásobuje svými výrobky nejen Slovensko, ale pronikla i na Balkán.

Situace *textilního* průmyslu na Slovensku se v poslední době zlepšuje. Prádely a tkalcovny v Trenčíně pracují s 1200 dělníky. Textilní závody v Lučenci-Opatové za-

městnávají 1000 dělníků. Mautnerovy textilní závody v Rybárpoli u Ružomberka zaměstnávají 2200 dělníků (před válkou až 4000). Pobočný závod žilinské továrny na sukna v Čadci byl zrušen a stroje odvezeny do Jugoslaviie. Klingerova továrna na jutové zboží v Bratislavě zaměstnává 400 dělníků (před válkou 900). V omezené míře pracují také textilní závody „Danubius“ v Bratislavě, továrna na nitě v Bratislavě (zaměstnává 200 dělníků, před válkou 1000), továrna na sukno v Haliči, továrna na tkané zboží ve Štiavnici a továrna na plátno v Kežmarku. Od roku 1923 nepracuje již továrna na sukno v Baňské Bystrici.

Průmysl *celulový* je odkázán na odbytiště německé. Německé závody pracují však za podmínek daleko příznivějších, majíce všechny potřebné suroviny po ruce, levnější pracovní síly a menší daňové zatížení. Proto československá celulósa ztrácí čím dále tím více půdy.

Situace průmyslu papíru je o málo lepší. Harmaněcká továrna zaměstnává 600 dělníků. S omezením pracuje továrna ve Slavošovicích a v Ružomberku. Zanikl závod Szimonisův v Bratislavě, továrna v Sabinově a v Popradě.

Stavební průmysl na Slovensku, díky četným stavbám, prováděným státem anebo za jeho podpory, je v posledních letech zaměstnán skvěle. Tak továrny na portlandský cement v Lietavě-Lúčce a v Ladcích nemohou ani postačiti objednávkám. Také továrny na asbestocementovou krytinu v Púchově a Nitře jsou dobře zaměstnány. Totéž platí o cihelnách a podobných závodech.

Sklárny tabulové pracují celkem dobře, v odvětví dutého skla schopnost a výkonnost klesá. Tři sklárny nepracují. Slovenský průmysl *koželužský* je stále v krizi. Vývoz je slabý a odbyt doma nedostatečný.

Situace *dřevařského* průmyslu je dobrá přes vysoké tarify železniční, zejména na soukromých drahách. Průmysl *cukrovarnický* prosperuje dobře. *Pivovarství* naproti tomu trpí konkurencí českého piva, které je lepší a lacinější. *Mlynářství* těžce se brání dovozu lacinější mouky zahraniční.

V celku lze říci, že závody, které měly přirozené podmínky k existenci, se udržely a pracují dále, třeba že částečně v omezené míře. Zanikly však závody, které neměly podmínek k existenci, zejména pokud musely suroviny a uhlí přivážeti z daleka, pokud měly nevýhodné železniční spojení a pokud nebyly dostatečně technicky vpraveny a obchodně organisovány. Zanikly především závody, které nemohly existovati bez výhod, jež jim poskytovala vláda maďarská.

V zájmu dělnictva je důležité, aby na místo průmyslu zanikajícího zaveden byl průmysl jiný. Tak v Likéru místo průmyslu železářského zavádí se průmysl chemický, na místě částečně zrušené dynamitky v Bratislavě vzniká cukrovar a továrna na umělé tuky a oleje.

Vláda Československé republiky vychází slovenskému průmyslu do krajnosti vstříc. Ze státních podniků nebylo propuštěno dělnictvo, ale i v podnicích pasivních pracuje

se zatím na pracích sledných. Mimo to usnesla se ministerská rada (13. prosince 1922), aby státní dodávky byly zadávány slovenským dodavatelům i v tom případě, jsou-li nabídky o 5 % dražší ostatních. V roce 1923 byly státní dodávky na Slovensku zadány celkem 248 uchazečům (v částce 51,895.885 Kč), z nichž bylo 203 ze Slovenska (v částce 38,895.885 Kč) a 45 ze zemí historických (v částce 12,602.150 Kč).

Slovenskému průmyslu vydatnou oporou je pěkně se rozvíjející slovenské peněžnictví, třebaže dosud nedosahuje takového stupně jako peněžnictví v zemích historických. V peněžních ústavech na Slovensku odhaduje vklady Jar. Skorkovský (Ročenka 1926) roku 1924 na 3,300.000 Kč, kdežto v zemích historických dosahují úspory výše 30 miliard (při obyvatelstvu 10,000.000) takže by na Slovensku (při obyvatelstvu 3,000.000) mělo býti aspoň 10 miliard úspor. Jako jednu z příčin toho zjevu uvádí na Slovensku dosud obvyklou thesauraci hotových peněz. Roku 1923 bylo na Slovensku 147 peněžních ústavů s akciovým kapitálem 443,000.000 a se vklady 2.041,000.000 Kč. Slovenských je z toho 46 bank s akciovým kapitálem 297,000.000 a se vklady 1.174,000.000. Největší z nich je banka Tatra v Turčanském Sv. Martině s akciovým kapitálem 75,000.000 a se vklady 293,000.000 a Slovenská banka (dříve v Ružomberku, nyní v Bratislavě) s akciovým kapitálem 70,000.000 a se vklady 273,000.000.

Daňově není Slovensko tak zatíženo jako historické

země. Podíl Slovenska na přímých daních roku 1925 činil 11 %, kdežto počet jeho obyvatelstva činí 24 % obyvatelstva republiky a z vydání plných 23 % připadá na Slovensko.

O tom, že krise slovenského průmyslu se uklidňuje a že situace jeho se lepší svědčí mimo jiné i statistika nezaměstnanosti. V lednu roku 1923 bylo na Slovensku nezaměstnaných 62.537 osob, v prosinci téhož roku 30.113, v lednu roku 1924 bylo 35.064, v listopadu téhož roku 18.070 a v lednu roku 1926 již jen 4590. Státem bylo podporováno na Slovensku v lednu roku 1924 celkem 13.616 nezaměstnaných (4798 mužů, 726 žen a 8392 příslušníků domácnosti) částkou 1,201.419 Kč, v říjnu 1924 toliko 3396 osob (1308 mužů, 147 žen a 1941 příslušníků domácnosti) částkou 211.311 Kč.

VEŘEJNÉ PRÁCE, DOLY A HUTĚ

Úprava řek.

V *oboru vodohospodářském* věnována byla na Slovensku velká pozornost *úpravě řek*, o níž se maďarská vláda a obce do převratu vůbec nestaraly. V první řadě věnována pozornost řece Váhu. V zájmu obcí provedeny byly břehové úpravy na 76 místech nákladem 11,215.000 Kč. Z nich nejnákladnější byla úprava Váhu v lázních Piešťanech, provedená nákladem 2,353.000 Kč. Řeka Vlára upravena byla u Horního Srní, na řece Kysúci provedeny byly 3 úpravy nákladem 218.000 Kč, na řece Oravě 3 úpravy nákladem 110.000 Kč.

Reka Hron upravena byla v Baňské Bystrici v délce 860 m nákladem 1,130.000 Kč. Celkem provedeno na Hronu 7 úprav nákladem 1,469.000 Kč.

Reka *Hornad* upravena u obce Sokol (u Košic), *Laborec* u Zbudského Brestovce.

Regulačnímu družstvu v Král. Chlumci udělena byla podpora na úpravu hrází, protřžených povodní roku 1924. Také na pohraniční řece Moravě provedena byla stavba ochranných hrází na 18 místech nákladem 3,838.000 Kč.

Na regulační práce věnováno bylo do konce roku 1925 celkem 20,191.000 Kč.

Dunajské přístavy v Bratislavě a Komárně staly se zme-

zinárodněním Dunaje velmi důležitými středisky vodní dopravy, umožňující republice vlastní vývoz a dovoz až k moři. Pro tyto nové úkoly musel býti přístav v Bratislavě přizpůsoben tím, že byly prohloubeny, přilehlé pozemky státem zakoupeny a na nich postaveny budovy skladištní a jeřáby (což si do konce roku 1925 vyžádalo nákladu 70,000.000 Kč). Přístav bratislavský je dnes zřízen na roční překlad 800.000 tun (roku 1919 pouze na 40.000 tun). Roku 1923 bylo tu přeloženo 131.000 tun, roku 1924 již 360.000 tun a roku 1925 pak 470.000 tun.

Přístav v Komárně má budoucnost hlavně pro vývoz dříví ze Slovenska a uhlí z moravsko-ostravské pánve. Před převratem tu přístavu vůbec nebylo. Úprava jeho vyžádala si do konce roku 1925 nákladu 20,000.000 Kč.

Československá plavba na Dunaji má 2 osobní parníky, 4 nákladní rychloparníky, 9 vlečných parníků a 117 nákladních člunů. Tento lodní park byl kromě nákladních rychloparníků získán rozdělením loďstva dunajského. Doplnuje se právě stavbou 4 nových rychloparníků nákladních. Provoz tímto loďstvem provádí „Československá akciová plavební společnost dunajská“ s akciovým kapitálem 70,000.000 Kč, na němž stát zúčastňuje se 72 %.

Využitkování vodních sil.

Velká pozornost byla věnována *využitkování vodních sil na Slovensku*. Slovensko je štědře obdařeno vodními silami.

Přístav v Bratislavě.

mi, avšak míst vhodných ku zadržení velkých vodních zásob je málo. Jsou obyčejně zastavena obcemi anebo pole v těchto místech bývají obyčejně jedinou kulturní půdou celého údolí. Nezbyvá, než stavěti menší nádrže na přítocích a využítkovati zadrženou vodu k výrobě elektřiny v elektrárnách, pod nimi vystavěných. Dosud je na Slovensku ve vodních elektrárnách využito asi 25.000 koňských sil. Podle výpočtů vodohospodářského oddělení vládního referátu veřejných prací v Bratislavě bylo by však možno na celém Slovensku při střední vodě instalovati asi 775.000 koňských sil.

Vystavěny byly tyto *vodní elektrárny*:

1. Na potoce Jaseném (u Podbrezové), která byla roku

1925 dána do provozu. Při spádu 196 m získává se tu asi 3000 koňských sil a vyrobí se ročně okrouhle 14,000.000 kilovatových hodin. Náklad na stavbu činí 40,000.000 Kč. Elektrická energie zde vyrobená bude sloužiti k pohonu státních železáren v Podbrezové.

2. Na *Starohorském potoce* u Jelence. Voda zachycuje se přepážkou, vysokou 5 m. Nádrž má obsah 50.000 m³. Odtud vede se voda štolou 1250 m dlouhou do Jelence. Při spádu 102 m a průtočném množství 703 l za vteřinu získává se 2300 koňských sil a vyrobí se ročně 4,000.000 kilovatových hodin elektrické energie. Stavba tato stála 15,000.000 Kč. Od července roku 1925 je v provozu Středoslovenských elektráren v Baňské Bystrici. Druhá vodní elektrárna u Starých Hor při spádu 74 m a průtočném množství 1085 l za vteřinu získá 1200 koňských sil a vyrobí ročně 4,000.000 kilovatových hodin elektrické energie. Náklad činí rovněž 15,000.000 Kč a stavba byla hotova roku 1926.

3. Na podzim roku 1922 byla uvedena v činnost *vodní elektrárna na šachtě č. IV v Kremnici* o výkonu asi 1000 koňských sil při spádu 235 m. Elektrická síla tu vyrobená slouží za pohon státní mincovny.

V nejbližší budoucnosti zamýšlí ministerstvo veřejných prací vystavěti vodní elektrárny:

1. pro oblast středoslovenskou na potoce Jaseném u Zámostí;

2. pro oblast severozápadní na potoce Necpálce pro města Turčanský Sv. Martin a Vrútky;

Betonová přehrada a nádrž v Motyčkách pro hydrocentrálu v Jelenci.

3. pro Liptovský Sv. Mikuláš a kraj podtatranský na Váhu u Podturně;

4. pro nejsevernější část Slovenska na Oravě nad Tvrdošínem;

5. pro oblast východoslovenskou na Hornadu v Košicích a na trati Margecany—Oružín;

6. pro oblast jihozápadní a Bratislavu;

7. pro oblast jihoslovenskou v Komárně na řece Váhu na trati Píščany—Tornok.

Za účelem rozvodu elektrické energie po Slovensku založeny byly 4 společnosti elektrárenské na základě elektrisačního zákona č. 438/19 s kapitálem 34,000.000 a se státní účastí 12,500.000 Kč. Jsou to společnosti: „Iskra“ v Holíči, Západoslovenské elektrárny v Bratislavě, Středoslovenské elektrárny v Baňské Bystrici a Spojené elektrárny severozápadního Slovenska v Žilině. V nejbližší době založena bude ještě Společnost jihoslovenských elektráren v Komárně.

Hydrologická měření.

Hydrologická měření byla za maďarské vlády velmi nedokonalá. Na celém území bývalých Uher byly pouze 282 vodočetné stanice. Po převratě bylo na Slovensku těchto stanic pouze 37. Dnes provádí pozorování 400 stanic dešťoměrných, 132 stanice vodočetné a 160 stanic sněhoměrných. Materiál, dodávaný pozorovateli, je zpracováván a publikován měsíčně v hydrologických zprávách.

Silnice a mosty.

Zvláštní péči věnuje ministerstvo veřejných prací *silnicím na Slovensku*, které byly po převratě v takovém stavu, že při nepříznivém počasí nebyly naprosto sjízdné.

Hydrocentrála v Jelenci (1200 HP, 103 m spád).

Na jejich rekonstrukci a na výstavbu nových bylo až dosud věnováno 40,000.000 Kč, na přestavby a novostavby mostů 12,000.000 Kč. Dnes je stav silnic a mostů na Slo-

vensku na stejné úrovni jako v Čechách. Také na zlepšení župních silnic věnuje vláda každoročně značné částky ve formě příspěvků.

Státní doly a hutě.

Ve státní správě Československé republiky jsou tyto
doly a hutě na Slovensku:

Doly na zlato v Kremnici;

doly na stříbro, zlato, olovo a měď v Štiavnici, Hodruši,
Magurce a Zlaté Idě;

doly na sůl se solivarem v Solnohradě;

doly na opály v Dubníku u Prešova;

doly na naftu ve Gbelech;

doly na železnou rudu v Rožňavě, Štítníku a Železníku;
železářny v Podbrezové a Tisovci;

slévárny a smaltovna v Hronci;

elektrolytické závody v Baňské Bystrici.

Závody tyto byly převzaty ve stavu velmi smutném, takže na jejich udržení a zmodernisování od roku 1919 do konce roku 1924 musilo býti věnováno 94,883.717 Kč investičního nákladu hlavně na rekonstrukci strojního zařízení.

Roku 1922 zastavena byla činnost v opálových dolech v Dubníku pro naprostou beznadějnost závodu, který v poslední době zaměstnával 24 dělníky.

Roku 1923 pro úplnou vyčerpanost zastaveny byly také práce v dolech Magurce a Zlaté Idě. Na obou místech ponecháno bylo pouze mužstvo ku provádění nových, výzkumných prací. Naproti tomu téhož roku 1923 zahájeno bylo dolování u Starých Hor.

Doly na stříbro ve Štiavnicí.

Doly na stříbro, olovo a měď ve Štiavnicí, Hodruši a Vyhni, existující již od XI. století, jsou v úpadku již od roku 1865. Maďarská vláda v posledních desetiletích nikterak se nenamáhala, aby moderními zařízeními, otvíráním a hledáním nových rudných polí čelila úpadku a omezovala se pouze na nejlepší vykořistění zbývajících vydatnějších partií. Již v době světové války, kdy produkce všech kovů měla ohromný význam a ceny jejich značně stouply, byla Štiavnice pasivní. Proto maďarská vláda počet dělnictva rapidně snižovala. Roku 1914 byli tu zaměstnání 1673 dělníci, roku 1918 již jen 796.

Československá vláda věnovala značné peněžní oběti na udržení štiavnických dolů, avšak marně. Štiavnica roku 1921 produkovala pouze 74 kg zlata, 1845 kg stříbra, 1280 q olova a 386 kg mědi, tedy množství celkem nepatrné. Technicko-montanistické prozkoumání dolů zjistilo nade vše pochybnost, že doly jsou vyčerpány. Bylo vypočteno, že kovnatost rud musila by býti osmkrát větší, aby závody mohly existovati aspoň bez deficitu.

Jedině závod v Hodruši vzhledem k větší kovnatosti rud poskytuje naději, že by bylo možno při lepším strojním zařízení závod zrestaurovati tak, aby deficit byl anulován.

Roku 1923 byly veškeré práce dobývací v beznadějných a vyčerpaných polích zastaveny a další hornická činnost koncentrována výhradně na práce výzkumné a sledné v těch důlních partiích, které opravňovaly ještě k jakýmsi nadějím. Proto byl počet dělnictva redukován z 1214 dělníků roku 1922 na 645 dělníků roku 1923. Na práce výzkumné a sledné věnuje stát ročně 11,000.000 Kč. Velký význam má, že Štiavnica a Hodruša spojena byla elektrovodnou sítí s Kremnicí, čímž bude velmi usnadněna cesta náhradnímu průmyslu do Štiavnice.

Státní doly na zlato v Kremnici.

V Kremnici doly na zlato a stříbro jsou pasivní již od roku 1901. Bohatší partie byly vyrubány a práce výzkumné úplně zanedbány. Proto i zde byla veškerá činnost soustředěna na práce výzkumné a dobývací práce pro naprostý nedostatek rud byly zastaveny. Počet dělnictva byl omezen ze 422 (1922) na 222 (1923). Na výzkumné práce věnuje stát ročně 4,000.000 Kč. Zřízení hydroelektrárny, která dodává potřebný proud dolům, městu i mincovně, má význam i pro případ zastavení dolů, neboť

její pohonné síly bylo by možno užítí pro průmysl náhradní.

Doly na železnou rudu v Rožňavě, Štítníku a Železníku trpěly nedostatkem odbytu následkem valutové krise v zahraničí. Roku 1925 také pro rekonstrukci vysoké pece státních železáren v Tisovci musila býti činnost těchto dolů částečně omezena.

Státní naftové doly ve Gbelech.

Státní naftové doly ve Gbelech rozkládají se poblíž městečka Gbely u Holíče na Slovensku.

Složením patří gbelská surovina mezi vzácné těžké oleje a je velmi příbuzná s naftou louisianskou, zvláště svým terpentinovým zápachem nejtěkavějších součástí i svojí specifickou váhou, jakož i složením chemickým.

Dle analysy prof. dra. F. Schulze má gbelská nafta speciální váhu 0·9349, viskozitu při 100° C 1·45, bod zápalnosti při 150° C, bod tuhnutí při 18° C.

Nafta neobsahuje vůbec benzinu, petroleje a parafinu, kdežto asfaltu obsahuje nepatrné stopy.

Kromě nafty jest gbelský terén velmi bohatý zemními plyny, které se vyskytují nejen současně s naftou, ale jsou též v hojné míře obsaženy ve vodách fossilních, zvláště vytékajících na rozhraní obou mořských stupňů mediteránních.

Původně nebylo předpokládáno, že by ve Gbelech mohl se vyskytnouti zemní olej, poněvadž již dříve založené vrtby v okolí Gbel, a to u Hodonína v letech 1901 a 1902, nedaly výsledku. Když v roce 1914 první vrtba dosáhla hloubky 163·8 m a vyskytl se zemní olej, byl tento objev jak pro geology, tak i pro stát uherský velkým překvapením.

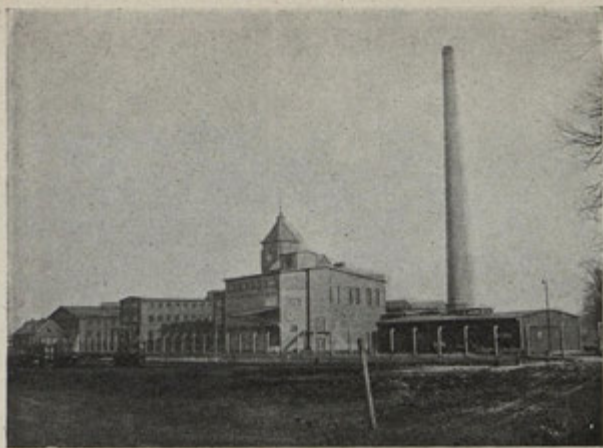
Celkem bylo za celou dobu trvání závodu až do konce roku 1922 provedeno 161 vrteb, z nichž bylo produktivních 103 a 58 negativních.

Poněvadž naftové pole těchto dolů jest vyčerpáno, jest nutno provoz omezovati, studují se nové metody, dle kterých by bylo lze naftu v pískách obsaženou, avšak sondováním dále netěžitelnou, vydobýti jiným způsobem.

Státní solivary v Solnohradě u Prešova.

Státní solivary v Solnohradě jsou asi 2 km vzdáleny od nádraží prešovského. Vyrábění soli dalo se zde od nepaměti a již před rokem 896 byly známy zdejší solné prameny. V roce 1572 v dolu Leopoldově bylo započato s dobýváním kamenné soli, kterýžto důl v roce 1752 byl vniknuvší spodní vodou zatopen.

Poněvadž se zjistilo, že odpařováním solné vody ze zatopeného dolu se zlevní výroba soli, bylo od dolování upuštěno a započato s vařením soli, jak se děje v salinách alp-

Státní solivar v Prešově.

ských. Průměrně se vypaří asi 50.000 q soli ročně. Skutečná výroba byla:

v roce 1922	49.221 q
v roce 1923	74.875 q
v roce 1924	67.504 q

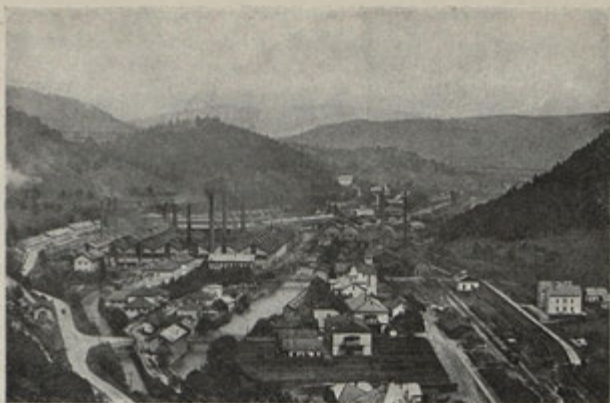
Ježto solivary v Solnohradě jsou zastaralé a pracují neekonomicky, byl v letech 1922—1924 postaven u nádraží v Prešově nový solivar, kde odpařování se bude dít ve vakuových kotlích.

Veškeré státní doly na Slovensku zaměstnávaly roku 1925 celkem 1989 dělníků.

Státní železárny a ocelárny

jsou na Slovensku v Podbrezové a v Tisovci. (V Tisovci je získal uherský stát koupí roku 1705.) Roku 1919 byly k nim přikoupeny slevárny a smaltovna v Hronci od firmy Bartelmus a spol. v Plzni.

Za maďarské vlády pracovaly závody v Podbrezové a v Tisovci výhradně pro státní dráhy. Po převratě roku 1918 následkem hospodářských poměrů ve střední Evropě v kovodělném průmyslu na Slovensku nastala krise, jež postihla i státní podniky. Soukromé společnosti železářské zastavily provoz (např. v Krompachách). Stát naproti tomu snažil se všemi možnými prostředky čeliti odprůmyslnění Slovenska a postupným zdokonalováním zařízení snažil se učiniti státní závody schopnými soutěže s průmyslem ostatních zemí. Zařízení byla zdokonalena zejména v Podbrezové a Hronci, v Tisovci vysoká pec úplně přestavěna. Do konce roku 1923 bylo vynaloženo 46,317.949 Kč, roku 1924 dokonce 22,682.064 Kč a roku 1925 pak 4,340.309 Kč na investice těchto tří závodů. Závody ty zaměstnávají celkem 3366 dělníků, což je o 45 více, než když byly závody převzaty roku 1918. Poněvadž odbyt litého, smaltovaného zboží se v poslední době zlepšil, byla koncem roku

Státní železářny v Podbrezové.

1923 výroba slevárny a smaltovny v Hronci rozšířena a počet dělnictva zvýšen.

Státní elektrolytický závod v Baňské Bystrici.

Elektrolytická huť postavená vedle starého měděného hamru, jenž sloužil dříve k výrobě měděných kotlů a který jest nyní mimo provoz, sestává ze 126 cel; každá z cel pojme 10 kusů měděných, 35—40 mm silných anodových ploten, asi 2 q těžkých, a 11 kusů katodových mědě-

ných plechů asi 1·5 mm silných. Elektrický proud asi o 2000 ampér a 40 voltů rozkládá anódu a usazuje na katodě čistou měď.

Proces chemický trvá asi 2·5—3 měsíce a čistá měď se usadí v tloušťce 20—30 mm.

Během elektrolýsy usazují se cizí kovy, v anodové mědi obsažené, dílem na spodku v celách ve formě šedého kalu, t. zv. anodového bláta, které se suší a zhuťňuje, dílem přechází do roztoku elektrolytu.

Závod zpracuje polotovary z huti v Příbrami a odpadky z průmyslových podniků, muničních a železničních dílen. Elektrolytická měď spotřebuje se skoro výhradně k účelům elektrotechnickým.

DOPRAVA (ŽELEZNICE A POŠTY)

Životním zájmem slovenského obchodu a průmyslu, lázeňského a turistického ruchu je nová úprava slovenských železnic a cest. Za maďarské vlády směřovaly všechny železnice k centru bývalého státu uherského — do Pešti. Dnes potřebuje Slovensko lepšího železničního spojení se západem republiky, s Moravou a s Čechami. K tomu cíli se také usilovně pracuje hned od převratu.

Prvá železnice na Slovensku vystavěna byla z Bratislavy do Trnavy. Ačkoliv trať tato je dlouhá pouze 47 km, trvala přece stavba její od roku 1839 do roku 1846. Pomalost této stavby pochopíme, uvědomíme-li si, že stavební komise musila zkoumat otázku stavby na př. i z toho hlediska, není-li na odpor náboženství? S Vídní byla Bratislava spojena přes Marcheg roku 1848, s Peští roku 1851. Většina ostatních drah slovenských na př. Košicko-Bohumínská vystavěna byla až v letech 1871—1881.

Československé státní dráhy zahájily stavbu železničních tratí na Slovensku stavbou spojky Bánovce—Vajany—Užhorod.

Druhá kolej byla vystavěna na trati Břeclava—Bratislava (70 km). Původní kolej této trati musila býti přestavěna na trať první třídy a vystavěny mosty v úhrnné délce 900 m.

Nově vystavěná trať Krupina—Zvolen odevzdána byla provozu v lednu 1925.

Stavba nové trati Veselí na Moravě—Nové Mesto nad Váhom zahájena byla 8. července 1923 stavbou tunelu pod Polanou, který bude dlouhý 2420 m*. Trať tato bude dlouhá 67 km a bude součástí nové transversálky slovenské.

V dalším programu jsou tyto stavby: trať Handlová—Horní Štubňa (18 km) a trať Červená Skala—Smolnická Huta—Margecany (95 km), čímž bude nová transversálka dokončena.

Trať z Handlové do Horní Štubně bude velmi nákladná, neboť pro svůj vysokohorský ráz vyžádá si několik velkých viaduktů a tunelů, ze kterých tunel pod vrchem Bralem bude delší než 3 km.

Celkem bude tato trať stát 100,000.000 Kč.

Trať z Červené Skaly do Margecan nebude sice tak nákladná, avšak poněvadž je delší, vyžádá si přece nákladu asi 250,000.000 Kč.

Železnice na Slovensku byly obsazeny československým personálem v listopadu roku 1918 hned jak naše československé vojsko obsazovalo Slovensko. Několik dní potom, co přesídlila slovenská vláda ze Žiliny do Bratislavy (dne 4. února 1919) počali svoji činnost i obě ředitelství drah v Bratislavě a v Košicích. Musela nejprve uvést do pořádku poškozené trati a scházející zařízení doplniti. Ještě dříve než to bylo vykonáno, vypukla stávková hnutí maďarských železničářů. Na místo nich byli povoláni železničáři čeští a maďarští byli propuštěni. Později chtěli ovšem zase býti

* Tunel ten proražen byl slavnostně 12. září 1926.

přijati do služeb Československé republiky, avšak nebylo již možno propustiti spolehlivý český personál k vůli nim. Hned před obsazením Slovenska československým vojskem odvezli Maďaři všechny lokomotivy ze Slovenska. Maďarský vpád poškodil opět všechny slovenské trati, kudy postupovalo maďarské vojsko. Z těchto ran zotavovaly se slovenské železnice jen velmi pomalu.

Hned po převratě koupeno bylo pro Slovensko 13 nových lokomotiv ve Floridsdorfě a 10 nákladních lokomotiv ve Švýcarsku, kromě těch, které byly na Slovensko dodány z Čech a Moravy. Roku 1920 koupeno bylo v Kaselu v Německu 17 nových lokomotiv rychlíkových.

Železnice na Slovensku jsou rozděleny do správy ředitelství československých státních drah v Bratislavě, které spravuje 1240 km státních a 898 km ve státním provozu, celkem 2138 km tratí. Ředitelství v Košicích spravuje 774 km státních tratí a 942 km tratí ve státním provozu, celkem 1716 km. Úhrnem je na Slovensku 3854 km drah (v celé republice 13.284 km).

Stavbou nejpozoruhodnější je trať Brezno—Tisovec, která má mnohé viadukty vysoké a část trati z Polhory do Tisovce je ozubena. Krásnou krajinou vede trať dráhy Košicko-Bohumínské, jmenovitě v úsecích mezi Žilinou a Vrútkami, potom mezi Kralovany a Ružomberkem a mezi Krompachy a Obyšovcami. Četnými tunely a serpentínami je proslulá trať v okolí Kremnice mezi Turčekom a Hronskou Brežnicou.

Na Slovensku je celkem 1049 poštovních úřadů. V obvodu ředitelství pošt v Bratislavě jest jich 720 (1 poštovní úřad připadá na 2921 obyvatele). Ve slovenské části obvodu ředitelství pošt v Košicích jest jich 329 (1 úřad připadá na 3116 obyvateľ).

Roku 1924 vypraveno bylo vyplacených psaní v obvodu bratislavském 25,313.540 (v obvodě košickém 10,158.564), dopisnic 12,000.000 (5,000.000), tiskovin 7,000.000 (3,000.000), doporučených psaní 2,000.000 (1,000.000), úhrnem všech listovních zásilek 56,506.703 (23,284.287).

Poštovních poukázek bylo podáno v obvodě bratislavském 1,451.525 na 469,000.000 Kč, v obvodě košickém 750.066 na 252,000.000 Kč. Vyplaceno bylo poštovních poukázek 1,069.375 na 367,000.000 Kč a 509.149 na 188,000.000 Kč.

Telegrafních tratí je na Slovensku v obvodu bratislavském 2640 km, v obvodě košickém 1589 km, celkem 4229 km (v celé republice 20.540 km).

Telegrafních stanic je v obvodě bratislavském 287, v obvodě košickém 144, celkem 431. Roku 1924 bylo na Slovensku podáno telegramů 987.645, došlo 386.851.

Telefonních stanic je v obvodě bratislavském 5505, v obvodě košickém 1771, úhrnem 7276.

Poštovních úředníků bylo na Slovensku 3099 a to 1555 Slováků, 1245 Čechů, 34 Němců, 153 Maďarů a 12 Židů.

Ve službě železniční bylo na Slovensku roku 1924 cel-

kem 29.239 úředníků, zřízenců a dělníků. Z těch bylo 18.658 Slováků, 6671 Čechů, 2769 Maďarů, 525 Němců a 522 Rusínů.

Z těch bylo před převratem 211 zaměstnáno v železniční službě v Bosně, Hercegovině, Haliči a Bukovině a to: 195 Čechů, 7 Slováků, 4 Rusíni, 3 Němci a 2 Poláci. Kromě toho je v tom počtu i 45 Slováků, kteří byli před převratem v železniční službě na dnešním území Maďarska.

LITERATURA

Dr. K. V. Adámek: Slovenskem. I., II. Praha 1921 a 1922.

Almanach osvětové práce v našem vojsku za hranicemi i doma 1914 až 1924. Praha 1925.

Dr. B. Baxa: Zákon o župním zřízení a jeho nedostatky. Praha 1922.

Boh. Bezděk: Menoslov obcí na Slovensku. Bratislava 1920.

Fr. Bílý-St. Klíma: Ilustrovaný průvodce po Slovensku. Praha 1920.

Julius Botto: Dejiny Matice slovenskej. Turč. Sv. Martin 1923.

Dr. Pavel Bujnák: Stručné dejiny literatúry československej po Štúra. Baňská Štiavnica 1923.

Československý statistický věstník, roč. VI., sešit 2-6. (Přirozené zemědělské krajiny a výrobní oblasti v republice Československé.)

A. Denis-J. Vančura: Otázka rakouská. Slováci. Praha 1919.

Dr. Ivan Dérer: Slovensko v prevrate a po ňom. Bratislava 1924.

Dr. Karel Domin: Tatranské obrazy. Praha 1926.

Emil Edgar: Habánská keramika. Praha 1918.

Václav Ertl: Československá mluvnice. Praha 1920.

Ing. Ludvík Haišman: Pěstování tabáku. Praha 1924.

Ing. Gustav Hermann: Ministerstvo veřejných prací. Přehled činnosti
za prvé pětiletí republiky Československé. Praha 1923.

Dr. Milan Hodža: Československý rozkol. Turč. Sv. Martin 1920.

Ant. Hons: Postavení Slovenska v zákonodárství republiky. Vestník
ministerstva pre sjednotenie zákonov. Praha 1926.

Dr. Jan Horák: Rozvoj zemedelsko-technickej činnosti na Slovensku.
Praha 1923.

Dr. Richard Horna: Hranice republiky Československé ve světle historie.
Bratislava 1924.

Dr. Jan Húsek: Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy.
Bratislava 1925.

Dr. Václav Chaloupecký: Staré Slovensko. Bratislava 1923.

Josef Chmelař: Politické rozvrstvení Československa. Praha 1926.

Die slowakische Industrie (Jahresbericht). Bratislava 1926.

Dr. Milan Ivanka: Slováci a Maďari. Bratislava 1923.

Miloš Janoška: Sprievodca po Tatrách. Lipt. Sv. Mikuláš 1923.

Inž. Štefan Janšák: Priemysel na Slovensku roku 1925. Prúdy 1926,
str. 367.

Jan Kabelík: Slovenská čítanka. II. vydání. Praha 1925.

Jan Kabelík: Nové Slovensko (referát). Časopis Matice moravské 1925,
str. 473—503.

Karel Kálal: Slovensko v české škole. Praha 1919.

Karel Kálal: Češi na Slovensku. Praha 1919.

Karel Kálal: Pohľad do slovenskej duše. Bratislava 1921.

Miroslav Kálal: Slovník slovenský z nárečia a literatúry. Baňská By-
strica 1924.

Dr. Otakar Klapka: Samospráva a zřízení župní. Praha 1923.

Stanislav Klíma: Slovensko. Obraz jeho minulosti a přítomnosti. II. vy-
dání. Praha 1920.

Stanislav Klíma: Slovenská vlast'. Praha 1921.

Stanislav Klíma: Slovenská zem. Sborník vlastivedných prác sloven-
ských spisovateľov. Košice 1921.

Stanislav Klíma: Hranice slovensko-maďarská roku 1773 a nyní. Slov.
přehled 1925.

Stanislav Klíma: Maďaři na Slovensku. Zvon 1922, str. 321.

Dr. Fr. Koláček: Fysikální zeměpis karpatské části Československé
republiky. Praha 1921.

Dr. Alois Kolísek: So Scotus Viatorom. Bratislava 1926.

A. Kompánek: Slovák, jeho povaha, vlastnosti a schopnosti. Praha 1921.

Štefan Kréméry: Prehľad dejín slovenskej literatúry. Turč. Sv. Martin 1921.

Štefan Kréméry: Päť rokov Matice slovenskej. Turč. Sv. Martin 1924.

Dr. Kamil Krofta: Čtení o ústavních dějinách slovenských. Praha 1924.

Dr. Kamil Krofta: Konec starého Uherska. Bratislava 1924.

Dr. Kamil Krofta: O úkolech slovenské historiografie. Bratislava 1925.

Dr. Ján Lajčiak-Sam. Št. Osuský: Slovensko a kultúra. Myjava 1921.

Dr. Karel Laštovka: Vývoj organisace veřejné správy v republice Československé. Bratislava 1925.

Ing. B. Macalík: Chov dobytka na Slovensku. Praha 1921.

Ing. B. Macalík: Studium vlny a kožešin ovcí slovenských. Praha 1924.

Dr. Václav Mácha: Pastevnictví na Slovensku. Praha 1925.

Dr. Ivan Markovič: Slováci v zahraničnej revolúcii. Praha 1923.

Dr. Ivan Markovič: Slovensko pred prevratom. Bratislava 1924.

Dr. Ivan Markovič: O činnosti unifikačného ministerstva. Příloha „Práv. obzoru“ roč. VIII., čís. 10.

Dr. Otakar Mašek: Působnost župních a okresních úřadů na Slovensku. Bratislava 1920.

Jozef Materna: Minulosť a prítomnosť slovenských autonomistov. Bratislava 1923.

Dr. Karel Matoušek: Všeobecný zeměpis Slovenska. Praha 1922.

Katol A. Medvecký: Cirkevné pomery katolíckych Slovákov. Ružomberok 1920.

Karol A. Medvecký: Andrej Kmeť, jeho život a diela. II. vydání. 1924.

Dr. Václav Müller: Náboženské poměry v Československé republice. Praha 1925.

Místopis a národnostní statistika obcí slovenských. (III. vydání Niederlovy mapy uherských Slováků.) Praha 1919.

Dr. Lubor Niederle: Národopisná mapa uherských Slováků. Praha 1903.

Památník třetího valného sjezdu čs. inženýrů a architektů. Košice 1923.

A. Petrov: Národopisná mapa Uher z roku 1773. Praha 1924.

Dr. Pavel Poničan: Úvaha o novom administratívnom sriadení Slovenska. Bratislava 1923.

Dr. Pavel Poničan: Politický miestopisný soznam Slovenska. Bratislava 1923.

Dr. Albert Pražák: Dějiny spisovné slovenštiny po dobu Štúrova. Praha 1922.

Dr. Albert Pražák: Slovenská otázka v době J. M. Hurbana. Bratislava 1923.

Dr. Albert Pražák: Československý národ. Bratislava 1925.

Dr. Albert Pražák: Slovenská svojskost. Bratislava 1926.

Prúdy: Anketa o československej vzájomnosti. Ružomberok 1919.

Dr. Jan Rataj: Zpráva o činnosti ředitelství čs. státních drah v Košicích za roky 1919—1923. Košice 1923.

Ing. Josef Rotnág: Kniha Československé jednoty. (Památce našich mrtvých. Anketa Češi na Slovensku po převratě.) Praha 1925.

Scotus Viator: Josef Úlehla: Národnostní otázka v Uhrách. Brno 1913.

R. W. Seton-Watson-Fedor Ruppeldt: Nové Slovensko. Praha 1924.

A. Sikorský: Das Schulwesen in der Slovakei. Bratislava 1921.

Ján Slávik: Dejiny zvolenského ev. a. v. bratstva a seniorátu. B. Štiavnica 1921.

Soznam miest na Slovensku dľa popisu ľudu z roku 1919. Bratislava 1920.

Dr. Emil Stodola: Slovenské menšiny na rozhraní slovensko-maďarskom. Praha 1919.

Dr. Emil Stodola: O samospráve Slovenska. Bratislava.

Kamil Suchý: Slovenská mluvnica. Praha 1919.

A. Štefánek: Slovensko pred prevratom a počas prevratu. Praha 1923.

Jozef Škultéty: Prvé shromaždenie národné v Turč. Sv. Martine. 1924.

Jozef Škultéty: Stodvadsaťpäť rokov zo slovenského života. Turč. Sv. Martin 1920.

Dr. Vavro Šrobár: Vláda ľudu v demokracii. Bratislava 1920.

Dr. Vavro Šrobár: Nový život. Ružomberok 1920.

Dr. Vavro Šrobár: Pamäti z vojny a väzenia. Praha 1922.

Dr. Vavro Šrobár: Politický problém Slovenska. Praha 1926.

R. Těsnohlídek: Demänová. Praha 1926.

A. Václavek: Podunajská dedina. Bratislava 1925.

Jaroslav Vlček: Dejiny literatúry slovenskej. Turč. Sv. Martin 1923.
2. vyd.

J. Vydra: Lidové stavitelství na Slovensku. Praha 1925.

Výročná zpráva o činnosti zemeľskej rady pre Slovensko za rok 1925.
Bratislava 1926.

SEZNAM VYOBRAZENÍ

Hviezdoslav	11
President T. G. Masaryk	15
Milan Štefánik	17
Edvard Beneš	19
Vavro Šrobár	23
Milan Hodža	27
Sokolské slavnosti v Bratislavě roku 1921	33
Vyjednávání s maďarskými parlamentáři v Bratislavě dne 24. června 1919	35
Státní měšťanská škola ve Staré Turé, prvá novostavba školní po převratě na Slovensku	53
Budova gymnasia ve Zlatých Moravcích za maďarské správy. . .	60
Nová budova reálného gymnasia ve Zlatých Moravcích . . .	61
Nová budova reálného gymnasia v Novém Městě nad Váhom . .	63
Nová budova Matice slovenské v Turč. Sv. Martině	65
Zámecké kostely v Baňské Bystrici	67
Radnice s kostelem sv. Jakuba v Levoči	69

Slovenské Národní divadlo v Bratislavě	71
Hviezdoslavova tragédie „Herodes a Herodias“ na Slovenském Národním divadle v Bratislavě	73
Vyučování ngramotných slovenských vojínů u hraničářského praporu č. 7 ve Frývaldově	75
Chlapci z Jasenové (Orava)	80
Typy Dětvanů	81
Dětvanka ve svátečním úboru	82
Vyšívačka na Dětvě	83
Dětvanská děvčata před kostelem	85
Malovaný džbánek slovenský	89
Malovaná kuchyně ve Vajnorech	91
Rodný domek spisovatele Martina Kukučina v Jasenové (Orava)	93
Slovenští biskupové při slavnosti posvěcení v Nitře 13. února 1921	97
Evangelický biskup dr. Jur. Janoška.	98
Evangelický biskup Samo Zoch	99
Slavnostní otevření evangelického sirotčince v Modře	101
První slovenští županové	107

Štefánikův ústav v Turč. Sv. Martině pro výchovu sociálních pracovníc	119
Štrbské pleso	133
Tatranská Lomnica.	137
Nová státní nemocnice v Košicích	139
Lubochňa	143
Holubyho chata na Javorině v Bílých Karpatech	145
Dolina javorinská v Tatrách	147
Lázně sliačské na Slovensku	149
Ženský kroj v Bošáci (býv. župa trenčanská)	155
Děvčata u studně ve Velké Slatině (býv. župa zvolenská)	159
Žnice v Ponikách (býv. župa zvolenská)	161
Pastevci z Telgártu	165
Chlapi před krčmou v Stankovanech (v býv. župě liptovské)	169
Na pastvě v okolí Kralovan	175
Otec s dětmi v Helpě (v býv. župě gemerské)	179
Zliechov (býv. župa trenčanská)	181
Před kostelem ve Zliechově	183
Přístav v Bratislavě	207

Betonová přehrada a nádrž v Motyčkách pro hydrocentrálu v Jelenci	209
Hydrocentrála v Jelenci (1200 HP, 103 m spád)	211
Státní solivar v Prešově	217
Státní železářny v Podbrezové	219

O B S A H

Úvod	5— 6
Otázka československé jednoty	7— 20

(Hlasy Ludevíta Štúra, Josefa Miloslava Hurbana, Pavla Josefa Šafaříka, Jana Kollára, Janka Kalinčáka, Viléma Paulíny-Tótha, Hviezdoslava, Andreje Hlinky, Jaroslava Vlčka, Vavra Šrobára, Fedora Houdka, Sama Zocha, T. G. Masaryka, Milana Štefánika, Edvarda Beneše, Josefa Ludevíta Holubyho, Františka Jehličky, Milana Hodži, Aloisa Vojtěcha Šembery, Františka Pastrnka, Františka Trávníčka.)

Politický život	21— 30
Vpád Maďarů na Slovensko	31— 38
Maďarská menšina	39— 44
Školství a národní osvěta	45— 78

(Obecné školy. Měšťanské školy. Učitelské ústavy. Střední školy. Obchodní školy. Průmyslové školy. Pokračovací školy. Vysoké školy. Činnost lidovýchovná. Matice slovenská. Slovenské museum v Turči. Sv. Martině. Východoslovenské museum v Košicích. Musea v Bratislavě, Ružomberku, Baňské Bystrici, Kremnici, Levoči, Bardiově, Popradě, Velké, Rimavské Sobotě, Komárně. Slovenské národní divadlo v Bratislavě. Osvětová činnost československého vojska.)

Lidové umění slovenské	79— 95
(Kroj. Vyšívání a krajky, Keramika. Lidové malby. Dřevořezby. Lidové stavby. Zpěv, hudba a tanec. Zvyky a obyčeje.)	
Náboženské poměry	96—103
(Církev římskokatolická, řeckokatolická, evangelická a. v., reformovaná [kalvínská], židé.)	
Organisace veřejné správy	104—109
Změny v oboru zákonodárství	110—113
Soudnictví	114—117
Sociální péče	113—126
(Péče o mládež. Bytová péče. Ochrana dělnictva v ne- zaměstnanosti. Sociální pojištění. Živnostenská inspekce. Péče o válečné poškozence. Péče charitativní.)	
Vystěhovalectví	127—131
Přehled zdravotních opatření	132—141
(Boj proti nakažlivým nemocen. Státní lázně. Ne- mocnice. Československý Červený kříž.)	
Turistický a lázeňský ruch	142—150
Zemědělství, lesnictví a chov dobytka	151—186
(Obyvatelstvo podle povolání. Rozdělení půdy. Při- rozené krajiny zemědělské. Výnos sklizně hospodářských plodin. Meliorace pozemků. Ovocné zahrady. Vinice.	

Tabák. Tabákové továrny. Lesnictví. Chov dobytka. Pastviny. Koně. Hovězí dobytek. Mlékařství. Vepří. Kozy. Drůbež. Bourec morušový. Včelařství. Zemědělské školství.)

Výsledky pozemkové reformy 187—198

(Předběžné práce v oboru pozemkové reformy. Definitivní provádění. Kolonisace. Přehled kolonií. Finanční pomoc přidělcům půdy.)

Situace průmyslu 199—204

(Průmysl báňský, železářský, textilní, celulosový, stavební atd. Peněžnictví. Daně. Nezaměstnanost.)

Veřejné práce, doly a hutě 205—220

(Úprava řek. Dunajské přístavy. Využitkování vodních sil. Elektrárny. Hydrologická měření. Silnice a mosty. Státní doly a hutě. Štiavnica, Hodruša, Vyhňeň, Kremnica, Rožňava, Štítník, Železník, Gbely, Šolnohrad. Státní železárny. Tisovec, Podbrezová, Hronec.)

Doprava 221—225

Literatura 226—232

Seznam vyobrazení 233—236

Grafická úprava K. Svolinského.